

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FELSEFE ANABİLİM DALI

**DEDE KORKUT NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE FELSEFİ
ÇERÇEVEDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

SİNEM BİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ RIZA TOSUN

2022

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

SİNEM BİLGİN

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****DEDE KORKUT NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE FELSEFİ
ÇERÇEVEDE DEĞERLENDİRİLMESİ****SİNEM BİLGİN****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI****DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ RIZA TOSUN**

Türk toplumunun kültür ve düşüncesinin destansı bir şekilde anlatıldığı Dede Korkut hikayeleri, Türk halk edebiyatının en önemli eserlerinden biridir. Türk tarihinde zengin bir dil ile hafızalara kazınan destansı hikayelerin bize verdiği bilgiler hala geçerliliğini korumaktadır. Türk milletinin hafızasının aktarıldığı bu özel metin, Oğuzların sosyal, siyasi ve kültür faaliyetlerine ışık tutmakta, Türk felsefesinin yapı taşlarını bizlere sunmaktadır. Dede Korkut hikayeleri, sözlü gelenek döneminde toplum bilinci ve eğitimi için hikaye anlatımı yoluyla oluşmuş ve daha sonra yazıya aktarılmıştır. İki adet nüshası bulunan hikayelere 2019 yılında bir nüsha daha eklenmiştir. Okumalar sırasında yazmalardaki benzerlik ve ayrılıklar, yazım tutarsızlıkları ve kelime farklılıkları tespit edilmiştir. Felsefi bir bakış açısıyla öteki konusunu Oğuzların nasıl değerlendirdikleri, din ve şamanizm unsurları ve etik ilkeler bağlamında toplum düzeni üzerinde durulmuştur.

ANAHTAR KELİMELEER: Dede Korkut, Dede Korkut hikayeleri, Oğuzlar, Ahlak, Din, Şamanizm
2022, 139 sayfa

ABSTRACT**MASTER OF ARTS THESIS****COMPARISON AND PHILOSOPHICAL EVALUATION OF DEDE
KORKUD COPIES****SİNEM BİLGİN****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY****SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. ALİ RIZA TOSUN**

Dede Korkut stories which epically narrate the culture and thought of the Turkish society is one of the fundamental work of the Turkish folk literature. The knowledge promoted by the epic stories that are memorable because of a rich linguistics in the Turkish history is still valid. This particular text citing the memory of the Turkish society illuminates the social, political and cultural activities of Oghuzs and confers the background of the Turkish philosophy. The Dede Korkut stories are formed by storytelling for the education and public consciousness during the era of oral tradition and then documented. A novel copy has been added onto the previously available two copies in 2019. During the reading activities, the similarities and differences on the manuscripts, speller incoherencies and word divergences have been realized. The philosophical perspective focused in the context of how Oghuzs regard the “other” subject, religion and Shamanism phenomena, and ethical principles.

KEYWORDS: Dede Korkut, Dede Korkut stories, Oghuzs, Ethics, Religion, Shamanism
2022, 139 page

TEŞEKKÜR

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Dede Korkut orijinal el yazmaları incelenmiş olup aralarında karşılaştırma yapılarak kelime farklılıkları analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ile nüshalar arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. Dede Korkut nüshalarında hikayelere konu olan Oğuz toplumunun sosyal, siyasi, ahlaki ve ekonomi normları ile felsefi çerçevede “öteki” ve “düşman” konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışmaya karar verdiğim dönemdeki eski danışmanım Doç. Dr. Bilal Yurtoğlu’na, anlayışı için teşekkür ederim. Çalışmayı yapmam için teşvik eden değerli hocam Prof. Dr. Yavuz Unat’a, mitoloji konusundaki engin bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Hasan Sacit Keseroğlu’na, lisans eğitimim boyunca farklı bakış açıları kazandıran saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Sibel Kibar Kavuş ve Doç. Dr. Fatma Zehra Pattabanoğlu’na teşekkür ederim. Saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Murat Öner’e teşekkür ederim. Kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza Tosun’a konu üzerinde çalışmam için Osmanlıca okuma-yazmayı öğrettiği ve her zaman sabırla bana yardımcı olduğu için teşekkür ederim.

Bana olan inancı ve emekleri için rahmetli babam Yusuf Öngür’e, şefkatiyle her zaman arkamda duran annem Gülseren Öngür’e teşekkür ederim.

SİNEM BİLGİN

KASTAMONU-2022

İÇİNDEKİLER

sayfa

TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Dede Korkut İle İlgili Önemli Çalışmalar.....	8
1.2. Dede Korkut Hikayelerinin Önemine Dair Birkaç Temellendirme	12
1.3. Eserin Dili ve Coğrafyası.....	18
2. DEDE KORKUT VE NÜSHALARI	26
2.1. Esere Adını Veren Dede Korkut Kimdir?	26
2.2. Dresden Nüshası.....	32
2.3. Vatikan Nüshası	35
2.4. Ankara Nüshası	38
2.5. Türkmen-Sahra/Günbed Nüshası	39
3. DEDE KORKUT DİL ANALİZİ.....	48
4. DEDE KORKUT NÜSHALARININ FELSEFİ ÇERÇEVEDE	
DEĞERLENDİRİLMESİ	50
4.1. Oğuzlar kimdir?	50
4.1.1. Coğrafyanın getirdiği yarı- göçebelik	51
4.1.2. Atın Önemi.....	53
4.1.3. Geçim Kaynakları	54
4.1.4. Ticaret	54
4.1.5. Nüfus	55
4.1.6. Beslenme	55
4.1.7. Fiziki Özellikler	56
4.1.8. Şehirler	56
4.2. Oğuz Erkekleri	57

4.3. Oğuz Kadınları	59
4.3.1. Boyu Uzun Borla Hatun.....	62
4.3.2. Selcan Hatun	63
4.3.3. Banı Çiçek.....	63
4.3.4. Kısırca Yenge.....	63
4.3.5. Zübeyde, Ürüveyde, Kutlu Melek, Ayne Melek.....	64
4.3.6. Zeliha	64
4.3.7. Can Kız ve Can Paşa.....	64
4.3.8. Boğazca Fatma	64
4.4. Oğuzlarda Sosyal Yapı.....	64
4.4.1. Aile.....	64
4.4.2. Boy	65
4.4.3. İl	67
4.4.4. Devlet Lideri Bayındır Han.....	67
4.4.5. Han'ın Meşruiyeti	68
4.4.6. Hukuk Düzeni	69
4.4.7. Toy-Divan	70
4.4.8. Han Unvanı İle Anılan Oğuzlar	72
4.4.9. Kocalar–Aksakallılar.....	74
4.4.10. Oğuz Beyleri	75
4.4.11. Unvanı Olmayan sadece isim veya lakapları ile anılan Oğuzlar.....	75
4.4.12. Görevli kişiler-Çobanlar.....	80
4.4.13. Güvenlik ve Ordu.....	80
4.5. Oğuz Toplumunda Hiyerarşik Yapı	81
4.6. Oğuzlarda Ahlaki Anlayış.....	82
4.7. Oğuzlarda Şamanizm Etkisi	92
4.8. Oğuzlarda İslam Etkisi	100
4.9. Dede Korkut'taki Mitoloji Öğeleri.....	104
4.9.1. Peri kızları	105
4.9.2. Deli Dumrul	105
4.9.3. Basat.....	108
4.9.4. Depegöz	108
4.9.5. Ejder-ejderha.....	109

4.9.6. Hızır	109
4.10. Dede Korkut'taki Ötekiler-Düşmanlar.....	110
5. SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	122

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil2.1 1 Dresden Nüshası Dede Korkut.....	27
---	----

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

Çev. :Çeviren

Dr. :Doktor

Hız. :Hazreti

TDK. :Türk Dil Kurumu

S. :Sayfa

Öğr. :Öğretim

UNESCO :United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Prof. :Profosör

Vb. :Ve benzeri

Vd. :Ve diğerleri

“Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar.”

Fuat KÖPRÜLÜ

1. GİRİŞ

Türk halk edebiyatı açısından son derece önemli bir yapı taşı olan Dede Korkut hikayelerini araştırdığımız bu tezde Dede Korkut nüshalarını karşılaştırmalı olarak incelemek, farklılıkları analiz etmek ve insanın kendini bulma serüvenindeki oluşturduğu ötekileştirme tutumunu anlamak ve Dede Korkut hikayelerine konu olan Oğuz toplumunun felsefi tutumlarını görmek amaçlanmıştır. Yaptığımız araştırma sonucunda verdiğimiz istatistiksel verilerin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden söylem çözümlemesi ve nicel araştırma yöntemlerinden metin analizi tekniğini kullanılmıştır.

Araştırmamız Dresden nüshası, Vatikan nüshası ve Türkmen-Sahra/Günbed nüshası ile ayrıca edindiğimiz çeşitli kitap, makale ve tezler ile sınırlanmıştır. Bulunan nüshalar Arap alfabesinden Latin alfabesine çevrilmiş elektronik ortama orijinal metin ve Latin alfabesiyle aktarılmıştır. Ancak tezimizde sağlıklı bir şekilde metni anlamak ve analiz etmek için elektronik ortama akarılmış metinlere yer verilmemiştir. Bu aktarımlar sırasında kelime farklılıkları, yazım tutarsızlıkları ve eksiklikleri, ortografya (imla) hataları görülmüştür. Örneğin Dede Korkut'un “Dede Korkut” olarak yazılması, ya Rab yerine “ya züb” yazılması, yay yerine “vay” yazılması, bir yerde müsülman yazıp daha sonrasında aynı kelimeyi “batman” olarak yazılması vb. gözlemlenmiştir.

Çeviri sırasında ihtilafa düştüğümüz, okumakta ve anlamlandırmada zorlandığımız kelimeler için Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten'in “Dede Korkut Oğuznameleri” (2001) adlı eserinden ve Saadettin Özçelik'in Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkmış olan “Dede Korkut” Dresden Nüshası, metin-dizin (Ankara-2016) den yararlanılmıştır.

Dresden ve Vatikan nüshalarında ortak olan 6 hikaye karşılaştırıldığında pek çok araştırmacı Dresden nüshasının daha doğru olduğunu söylemektedir. Yine pek çok araştırmacı iki nüshanın ortak dip bir nüshadan alındığını düşünmektedir. 2019 yılında bulunan eksik nüsha ve araştırmamız sonucunda edindiğimiz bilgiler bizlere başka nüshalarında var olabileceğini düşündürmüştür. Eserde görülen epitetler başka hikayeler hakkında ipuçları vermektedir. Ayrıca Dede Korkut hikayelerinin sadece birer hikaye veya destani hikaye olmanın dışında epik bir tiyatro oyunu olabileceği de akıllara gelmektedir. Bu özel metinlerin Türk felsefesi veya düşüncesi için önemli bilgiler aktardığını düşünmekteyiz.

2018 yılında UNESCO somut olmayan kültürel miras listesine giren Dede Korkut; Türk milli benlik ve şuurunun tam teşekküllü anlatısı, adeta bir tarih kitabıdır. Türk kimliğini başarılı bir biçimde aktaran ve Türk ruh dünyasını mükemmel bir şekilde ortaya koyan bu eser 1950 yılında Sovyetler birliği tarafından yasaklanmıştır. Yasaklanmasının sebebini Mustafa Necati Sepetçioğlu şu şekilde açıklamıştır: “Bilinen bir olay, Dedem Korkut’un Kitabının, 1950 yılında Rusyada "milliyetçiliği ve Türk Birliği inanç ve duygusunu aşılıp yaygınlaştırıyor" gerekçesiyle yasaklamış olduğudur.” (Sepetçioğlu, 1998, s. 16)

Dede Korkut hikayeleri, Türk yaşam biçimi olarak giyim kuşamlarını, yeme-içmelerini, düğün (toy) ve yas (yuğ) törenlerini, devlet yönetimlerini, iç ve dış ilişkilerini, inanç sistemlerini, eski inanç izleriyle yer yer yeni inanç unsurlarının nasıl harmanlandığını anlatmaktadır. Baba-oğul ilişkileri ile ad alma gibi Türk gelenek ve göreneklerini, hoşgörü, saygı, yiğitlik, cesaret, erdem gibi bir çok ahlaki konuya değinen adeta Türk ananesini bize aktaran, gerekli yerlerde hala geçerli öğütler veren, yol gösterici hikayeler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Kültürünün başyapıtları olan Orhun Yazıtları, Divanü Lügati’t-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü’l-Hakayık sayılmaktadır. Ancak biz bu eserlerin yanında Dede Korkut hikayelerinin de baş yapıtlar arasına katılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Eserde anlatılan olaylar Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki bir zaman diliminde ve coğrafyada meydana gelmiştir. Hikayelerde; akarsular, dağlar, ağaçlar, çeşitli hayvanlar aracılığıyla canlı bir doğa tasviri yapılmıştır.

Hikayeler genellikle Bayındır Han'ın yeryüzüne otaklar diktirip, toy düzenlemesiyle başlar. Hızla cereyan eden olaylar coşkun bir üslup ile anlatılır. Genellikle tutsaklık temasının işlendiği hikayelerde Oğuzların düşmanları olan kafirler, Oğuzdan bir beyi veya topluca bir aileyi kalelerinde esir tutarlar. Arı sudan abdest alıp iki rekat namaz kılan Oğuz beyleri düşman illerine giderek kafirler ile savaşır. Sonunda zafer kazanılır ve ganimetler alınır. Köleler azad edilerek davullar zurnalar çalınır. Ayrıca düşmanın kilisesi yıkılarak yerine mescit (cami) yapılır ve hutbe okutulur. Kiliselerin yıkılmasından çıkacak anlam yapılan savaşların din için olması değildir. Savaşın çıkmasının sebepleri başkadır fakat sonuç olarak kiliseler yıkılır. Oğuz iline geri dönen Oğuz beyleri şölen düzenleyerek bu zaferi kutlar. Ayrıca arı sudan abdest alıp, iki rekat namaz kılan ve Tanrı'ya dua eden Oğuzlar aynı zamanda verdikleri şölen veya toplantılarda kımız içerek at eti yemektirler. Dede Korkut gelerek soy soylar, boy boylar dua eder ve Oğuz-name'yi hikayenin kahramanına adar ve hikaye son bulur.

Hikayeler manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Kullanılan tavır yalın sade ve anlaşılır bir dildir. Sıkça tekrarlanan kelime gurupları vardır. Teşbih, istiare, kinaye, tariz, mübalağa, mecaz, atasözleri, deyimler vb. gibi edebi söz sanatları büyük bir titizlikle kullanılmıştır. Bunlara örnek vermek gerekirse;

“Allah allah demeyince işler onmaz. Kadir Tangrı vermeyince er baymaz.”

“Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez. Ecel vade ermeyince kimesne ölmez. Ölen adem dirilmez. Çıhan can gerü gelmez.”

“Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz. Karavaşa don geyürsen kadın olmaz.”

“Kız anadan görmeyince öğüt almaz. Oğul atadan görmeyince sofrı çekmez.”

“Ağız açub öker olsam üstümüzde Tanrı görkli/ Tanrı dostu din serveri Muhammed görkli/ Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebu Bekir sıddık görkli/ ahir sıpara

başdır Amme görkli/ hece sinleyin düz okunsa yasin görkli/ kılıc çaldı din açdı şah merdan Ali görkli”

Toy düzenlenmesiyle başlayan hikayelerin başında “*Kam Gan oğlu Han Bayındır yerinden turmuş idi. Kara yerin üzerine ak ban evini diktirmiş idi. Ala şayvanı gök yüzüne aşanmış idi. Bin yerde ipek halıçası döşenmiş idi. İç Oğuz Taş Oğuz begleri yığanak olmuş idi...*” şeklinde bu ve buna oldukça benzer manzum bölüm bulunmaktadır. Son olarak hikayelerin sonunda Dede Korkut’un ettiği dua kısımları çoğu yerde küçük değişiklikler olsa da genel itibariyle aynı manzum cümlelerle olmaktadır: “*Dedem Korkut geldi boy boyladı, soy soyladı. Bu oğuznameyi söyledi. Hani dedüğüm yeğ erenler, dünyayı benüm deyenler? Ecel aldı yer gizledi. Fani dünya kime kaldı? Gelimli gidümlü dünya, son ucu ölümlü dünya! Yom vereyim hanum:*

*Yerli kara tağların yıkılmasun!
Gölgelüce kaba ağacın kesilmesün!
Kanın akan görklü suyun soğulmasun!
Kandalların uçları kırılmasun!
Kadir seni namerde muhtaç etmesün!
Çaparken ağ boz atun büdremesün!
Çalınanda uz kılıcın gedilmesün!
Dürtüşürken ala gönderün ufanmasun!
Ağ sakallu baban yeri uçmak olsun!
Ağ bürçeklü anan yeri behişt olsun!
Ağ alnunda beş kelime dua kılduk, kabul olsun!
Yağışdursın dürtüşdürsin!
Günahlarını kadir Tanrı adı görklü Muhammedün yüzi suyına bağışlasun,
Bu duaya amin deyenler dizar görsün! Hanum hey!”*

Ayrıca “Hanum Hey!” gibi hitaplar sıkça yer alır. Bu nedenle hikayelerin hana hitaben anlatıldığı anlaşılmaktadır. Eseri incelediğimizde 40 sayısına ayrı bir önem verildiği de gözlerden kaçmamaktadır. Genelde Oğuzların yiğitlerinin sayısı 40’tır ve özellikle vurgulanmaktadır.

Hikayeler aynı coğrafyada yaşayan aynı toplumun malıdır. Hikayelere konu olan şahıs kadrosunun her hikayede büyük oranda aynı olması, aynı kültüre ait insanlar olduğunu göstermektedir. Bu insanlar Oğuz halkı ve Oğuz halkından olmayan, düşman olarak görülen ötekilerdir. Hikayelerdeki toplum belirli bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Bu hiyerarşinin başında “Hanlar Hanı Han Bayındır” bulunmaktadır. İç ve Dış Oğuzlar Bayındır Han’a tabiidir. Hanlık düzeni içindeki Oğuz beylerinin yaşam mücadelelerini ve önemli olayları canlandırmaktadır. Hikayelerin her biri bir Oğuz beyi etrafında şekillenmekte ve hikayelerin ismi de olayı yaşayan Oğuz beyi ve yaşadığı olay ile anlatılmaktadır.

Deli Dumrul hikayesi dini inanç temalı iken Bamsı Beyrek ve Kan Turalı hikayeleri aşk temalıdır. Depegöz ve yedi başlı ejderhanın ölümünün anlatıldığı hikayeler ise mitoloji temellidir. Diğer hikayelerde genellikle tutsaklıktan kurtulma ya da kurtarılmama teması işlenir. Ancak sadece “İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek’in Öldürüldüğü” hikayede iç savaş anlatılmaktadır. Oğuzların hayatları sahnelenirken, destansı hikaye biçimi görülmektedir. Ancak hikayelerde geçen Depegöz, peri kızları, Azrail, Hızır ve yedi başlı ejderha gibi mitoloji unsurları ile masalsı özelliklerde taşınmaktadır. Hikayelerde animizme ait bilgiler bulunmaktadır. Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikayede Kazan Bey, bir köpek ile konuşurken, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı hikayesinde ise Kan Turalı’nın atıyla konuştuğu görülmektedir. Çoğu zaman doğa ve doğada bulunan ağaç, dağ, su gibi unsurlar ile kahramanlarımız konuşmaktadırlar. Şaman Kültüründe bulunan; don değiştirme, ölen birinin ardından yuğ töreni yapılması: yas tutup kara giyme, saç yolma, yüze tırnak vurma, ölü aşı verme (atın boğazlanması), kurban kesme, atın kuyruğunu bağlama-kesme vb. gibi pek çok şaman motifi karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu hikayelerin tamamında Oğuzlar düşmanla savaşır. Burada düşman sadece kafirler değildir. Bazen Azrail bazen yedi başlı bir ejderhadır. Fakat Dresden nüshasının ve Vatikan nüshasının sonuncu hikayesi olan “İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek’in Öldürüldüğü” hikayede bir iç savaş anlatılmaktadır. Taş Oğuz İç Oğuz’ a isyan eder ve bunun sonucunda çıkan savaşta İç Oğuz kazanır.

Hikayeler genellikle besmeleyle başlar, iyi kötü ikilemesini konu alır. Hikayelerde İyinin ve iyiliğin kazanması, kötünün ve kötülüğün alt edilmesi bağlamında ders verme amacı bulunmaktadır.

Matbaanın olmadığı zaman diliminde sözlü olarak nesilden nesile aktarılan bu destansı hikayeler daha sonra yazıya geçirilmiştir. Bu elyazmaları “müstensih” adı verilen kişilerce kopyalanarak çoğaltılmıştır. Bilindiği gibi bu çoğaltılmış el yazmalarına ise “nüsha” denmektedir. Olayların ne zaman ve nerede geçtiği kesin bir şekilde bilinmemektedir. Ancak hikayelerde geçen coğrafi bölge isimleri ve gönderme yaptığı tarihsel bir takım olayları inceleyen bilim insanları hikayelerin IX. ve XI. Yüzyıllarda Türklerin eski yurdu olan Türkistan bölgesinde yaşanmış olduğu üzerinde hemfikirdirler. Kullanılan kelimelerin üzerinde duran pek çok araştırmacı söz konusu metinlerin XV. Yüzyılda yazıya geçirildiği kanaatindedir.

Dede Korkut elyazmalarının bugüne kadar 2 nüshası olduğu bilinmekteydi. Ancak 2019 yılında 3. Bir el yazmasının olduğu ortaya çıkmıştır. 2019 yılı Bayburt Üniversitesi’nde düzenlenen Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu’nda Metin Ekici tarafından 13. Oğuz-namenin bulunuşu kamuoyuna duyurulmuştur. Ayrıca bulunan nüshanın tanıtılmasından önce sadece Boğaç Han hikayesinin anlatıldığı bir eksik nüshada 2017 yılında Mustafa S. Kaçalın tarafından yayımlanmıştır.

Araştırmamıza konu olan el yazmaları bulundukları yerlere göre isimler almaktadır. Bulunma tarihlerine göre ilki Almanya’nın Dresden kütüphanesinde bulunan Dresden nüshasıdır. İkincisi İtalya’nın Vatikan kütüphanesinde bulunan Vatikan nüshasıdır. Üçüncü olarak İran’ın Türkmen-Sahra bölgesinde bulunan Türkmen-Sahra nüshası ya da başka bir isimlendirme ile Günbet nüshasıdır.

Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Müzesi’nde bulunan eksik olduğu belirtilen “yalnızca Boğaç Han’ın hikayesinin bir kısmını anlatan” elyazmasına ise Ankara nüshası adı verilmiştir.

Son olarak 19 Şubat 2022 tarihinde Bursa Kur’an ve El Yazmaları Müzesi’nde Dede Korkut nüshası olduğu belirtilen isimsiz bir nüsha bulunmuştur. 17 Mart 2022

tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne düzenlenen “Dede Korkut Sempozyumu”nda Prof. Dr. Ersen Ersoy tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. (Solak, 2022) Henüz çok yeni bulunan bu nüshaya bir ad verilmemiştir. Fakat geleneğe bağlı kalarak tezimizde Bursa nüshası olarak adlandırılmıştır. Bursa nüshasının diğerlerinden farklı 12 hikayenin olduğu söylenmektedir.

Bütün bu gelişmelerden sonra belki de bir yerlerde Dede Korkut hikayelerine ait hala kataloglanmamış veya yeterince ilgilenilmemiş, mecmua, sayfa ve nüshalar gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Düşündüğümüz gibi ise temennimiz bir an önce gün yüzüne çıkmalarıdır.

Dede Korkut hikayelerini oluşturanlar Türk halk edebiyatının ananelerinden güzel bir şekilde faydalanmışlardır. Bu yüzden Dede Korkut hikayeleri sadece sözlü ve yazılı gelenekte destan biçiminde kalmayarak işlediği temalarla günümüzün modern hikaye tarzı edebiyatını büyük oranda etkilemiştir. Hasan Erkek-Boğaç Han Destanı (Tiyatro oyunu), Güngör Dilmen-Deli Dumrul (tiyatro oyunu), Rahmi Özen-Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek (Öykü), Muharrem Kılıç-Deli Dumrul Boğaziçi Köprüsünde (öykü), Ziya Gökalp-Deli Dumrul (şiir), Yaşar Miraç-Deli Dumrul (şiir) gibi pek çok yazılı örnek verilebilir. Abdullah Budak'ın Beyböyreğ Hikâyesinin Acıyurt Varyantı, Deli Dumrul Destanının Rumeli Varyantı Der. Nezahat Ayaz gibi sözlü metinleri örnek verebiliriz. (Bektaş, 2011)¹

Toplumsal ahlak normlarını da içinde barındıran Dede Korkut hikayeleri değerler eğitimi için mükemmel bilgiler vermektedir. Kaynak bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Bu yüzden Dede Korkut hikayelerinin eğitimde kullanılmasını önerenlerin sayısı oldukça fazladır. Bunun yanı sıra kültür ve sanat alanlarında da Dede Korkut hikayelerinden yararlanılmaktadır. Azerbaycan'da yönetmenliğini Tofiq Tağızadə'nin üstlendiği Dede Korkut filmi 1975 yılında çekilmiştir. TRT televizyonlarında 2007 yılında yönetmenliğini Attila Candemir'in yaptığı Dede Korkut hikayelerinden oluşan 12 bölümlük dizi gösterilmiştir. 2017 yılında senaristliğini ve yönetmenliğini Burak Aksak'ın yaptığı her ne kadar komedi dalında

¹ Bizler burada Dede Korkut hikayelerinin yansımalarına birkaç örnek vermekle yetindik. Detaylı bilgiye Nuh Bektaş'ın hazırlamış olduğu “Dede Korkut Hikayeleri'nin Anametsel Dönüşümleri” adlı Yüksek Lisans Tezinden ulaşılabilir.

olsa da bir dizi Dede Korkut Hikayeleri- Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Zoraki Kahraman Salur Kazan filmleri çekilmiştir. TRT Çocuk kanalında ise Dede Korkut hikayelerinden bir çizgi film serisi yayımlanmıştır. Erzurum Devlet Tiyatrosu'nda (2020) sergilenen “Bir Nefes Dede Korkut” (Derleyen & Yöneten Gökçe Kurt Elitez) adlı oyun gösterime girmiştir.

Oğuz Han döneminden Selçuklulara uzanan tarihi süreç içerisinde Oğuzların kahramanlıklarının anlatıldığı hikaye ve destanlar Oğuz-name şeklinde adlandırılmaktadır. Dede Korkut hikayelerinde ise Oğuz-name tabiri 6 yerde geçmektedir.

1.1. Dede Korkut İle İlgili Önemli Çalışmalar

Dede Korkut hikayeleri, ilk kez Dresden Krallık Kütüphanesi'nde H. O. Fleischer (1811) tarafından bulunup kayda geçirilmiştir. Nüshayla ilgili ilk çalışmayı yapan ise Heinrich Friedrich Von Diez olmuştur. Von Diez, Fleischer'in katologlarının arkasına 1815'te bir tanıtım yazısı yazmıştır.

“Diez ayrıca bir makale yazarak bu kitabı tanıtmıştır. Hatta Tepegöz Boyu'nu tercüme ederek yayımlamıştır. Onun bu tercümesi, dostu Şâir Goethe'nin de dikkatini çekmiş ve bir şiirinde bu destanı işlemiştir. Daha sonra Theodor Nöldeke de bu kitabı incelemiş ve tercüme etmek istemişse de yarım bırakmıştır. Nöldeke, elindeki notları Strasburg'da öğrencisi olan V. Barthold'a vermiştir. Barthold, eseri Rusçaya tercüme etmiş ve bu tercüme diğer Rus bilginlerinin de ilgisini çekmiştir.” (Zeyrek, 2015, s. 21)

Türkiye'de ki ilk Dede Korkut çalışmaları, Asâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni reisi Ali Emirî Efendi'nin, Berlin Kütüphanesi'ndeki nüshanın fotoğrafını getirtmesiyle başlamıştır. Bu resim şeklindeki Dede Korkut nüshası, Kilisli Muallim Rıfat tarafından 1916'da Arap harfleriyle yayınlanmıştır. (Küçük B. , 2013, s. 17)

Türkiye'de Kilisli Muallim Rıfat Bilge'nin yaptığı Dede Korkut çalışması Dresden'de bulunan nüshanın Von Diez tarafından çıkartılan kopyası üzerinden yapılmıştır. Eseri 1850 yılında Vatikan kütüphanesinde “Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve Gayrı” adıyla bulan İtalyan bilgini Ettore Rossi 1852 yılında “Un nuovo monoscritto del kitab-i Dede Qorqut” adlı yazısında eseri tanıtmıştır. Yaptığı detaylı bir inceleme ile Dresden

ve Vatikan nüshalarını birleştirmiştir. Üç yüz altmış dört sayfa olan Kitab-ı Dede Qorqut adlı eseri yazmıştır.

Diez'in Berlin kopyasının fotoğraflarıyla 1916'da ilk kez Kilisli Muallim Rıfat'ın yapmış olduğu bu çalışma 1. Dünya savaşı koşulları altında yapılmıştır. Arap harfleriyle Osmanlı Türkçesi olarak yayımlanan bu çalışma yıllarca tek kaynak olarak kalmıştır. Kilisli Muallim Rıfat'ın yapmış olduğu eser ile ilgili olarak M. Ergin şu bilgileri vermektedir. "Eserde yetmiş yedi sayfalık bir başlangıç ve Dede Korkut Hikâyelerinin tam metni vardır. Bunların yanında eser, içinde Topkapı Sarayı Oğuznamesini ve küçük bir sözlüğü barındırmaktadır." (Erdoğan, 2020, s. 34)

Kilisli Muallim Rıfat'tan sonra ilk kez Latin alfabesiyle yazan Orhan Şaik Gökyay (1938) olmuştur. Gökyay'ın ardından M. Fahrettin Kırzioğlu 1952'de çalışma yapmıştır. Eserin tam teşekküllü bilimsel incelemesi ise Muharrem Ergin tarafından 1958'de yapılmıştır.

Bu çalışmaları takiben Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Semih Tezcan, Osman Fikri Sertkaya, Saim Sakoğlu, Mustafa Kaçalın, Ahmet Bican Ercilasun, Sadettin Özçelik gibi bilim insanları eser üzerinde önemli çalışmalar yapmışlardır.

Dresden ve Vatikan nüshalarını tek bir kitap haline ilk kez getiren ise Semih Tezcan ve Hendrik Boeschoten (2001) ikilisi olmuştur.

Osman Fikri Sertkaya, 2006 yılında Dede Korkut metin neşirlerini tasnif etmiştir. Ona göre Dresden yazmasının metin neşirleri olarak:

1938'de Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut", İstanbul,

1939'da Hemid Araslı, "Kitabı Dede Qorqud", İstanbul

1958'de Muharrem Ergin, "Dede Korkut Kitabı", I, Giriş-Metin-Faksimile, TDK Yayınları, Ankara.

1964'te Muharrem Ergin, "Dede Korkut Kitabı", II, Metin-Sözlük, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

1973'te Orhan Şaik Gökyay, "Dedem Korkudun Kitabı", İstanbul.

1979'da Muhammed Ali Ferzane, "Dede Korkut Kitabı", Tahran.

1988' Ferhad Ramazan Oğlu Zeynalov-Samet Alizade, "Kitabi Dede Gorkud, Bakı.

1995'te A. Annanurov-T. Guzuçıyev, "Kitabı Dedem Gorkud", Aşgabat.

1995'te Şamil Allahverdi Oğlu Cemşidov, "Kitabi-Dedem Qorqud Ala Lisane-Tayifeyi Oğuzan", Bakı.

2000'de Hanspeter Achmed Schmiede, "Kitab-i Dedem Korkut Destanlarının Dresden Nüshası", Ankara.

2001'de Semih Tezcan-Hendrik Boeshoten, "Dede Korkut Oğuznameleri", İstanbul.

2005'de Sadettin Özçelik, "Dede Korkut: Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin", Ankara.

Şeklinde aktarırken; Yine Osman Fikri Sertkaya'nın 2006 yılında yapmış olduğu Dede Korkut metin neşirlerinden Vatikan yazmasının metin neşirleri ise şöyledir:

1952'de Ettore Rossi, "Kitab-ı Dede Qorqud", Vaticano

1997'de Annagurban Aşırov, "Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oğuznameyi Gazan Beg ve Gayrı", Aşgabat

2001'de Semih Tezcan-Hendrik Boeshoten, "Dede Korkut Oğuznameleri", İstanbul,

2004'de Mustafa S. Kaçalın, "Hikayet-i Oguz-name-i Kazan Big ve Gayrı", Ankara

H. Achmed Schmiede, 2009 yılında “Kitab-ı Dedem Korkut Destanlarının Dresden Nüshası” adlı eserinde çağdaş Türkiye Türkçesinin yazım kurallarına uygun olarak hazırlamıştır.

Mertol Tulum ve M. Mahur Tulum, 2016 yılında “Dede Korkut Oğuznameler, Oğuz Beylerinin Hikayeleri” adlı çalışmalarında yeni okuma önerileri getirmişlerdir. (Teyek, 2013)

Ayrıca Dede Korkut hikayelerinin Dresden ve Vatikan nüshaları ile ilgili olarak Türkiye dışında başta Azerbaycan olmak üzere Kazak, Türkmen, Kırgız, Gagavuz, Tatar, Uygur, Özbek, Başkurt ve Karakalpak gibi Türk sahalarında yapılmış çok sayıda çalışma vardır. Azerbaycan’da Emin Abid 1930’da bir makale yayımlamıştır. Hamid Araslı ise 1939 yılında İlk kez Azerbaycan Türkçesinde ve Latin alfabesinde “Kitab-ı Dede Korkut” adlı eseri yayımlamıştır. Bu kitabı da E. Demircizade, Mehmed Tehmasib, Samet Elizade, Şamil Cemşid’in çalışmaları izlemiştir.

Türkmen-Sahra/Günbed nüshası ile ilgili olarak:

Yusuf Azmun 2019 yılında “Dede Korkut’un Üçüncü Elyazması- Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası” adlı kitabı, Kutlu Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Nasser Khaze Shohgoli, Vallolah Yoghhoobl, Shahrouz Aghotabal ve Sara Behzad tarafından yapılan çalışma 2019 yılı Haziran ayında Modern Türklük Araştırmaları Dergisi’nin 16. cilt 2. sayısında “Dede Korkut Kitabı’nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım.” adıyla çıkmıştır.

Metin Ekici 2019’da Dede Korkut Kitabı “Türkistan Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” ismini verdiği kitabı Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır.

Sadettin Özçelik “Dede Korkut- Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş- İnceleme- Notlar- Metin- dil İçi Çeviri-Dizinler)” olarak Türk Dil Kurumu Yayınları (2021) yayımlanmıştır.

Türkmen-Sahra/Günbed nüshasıyla ilgili olarak Türkiye dışında yapılan çalışmalar ise şöyledir:

Ramiz Asker, Kitabi-Dədə Qorqud'un Üçüncü Əlyazması, TÜRKSÖY kitabxanası seriyası: 38, Elm və Təhsil, s. 154, Bakı 2019.

Guliyev, N. Bayram, Kitabi Dədəm Gorgud və Onun Türkmən Səhra Nüshəsi (transliteratsiya, fotofaksimile, qəyd və şərhlər), Ankara 2020, 136 s.

Azərbaycan'da Asif Hacıyev "Türkmen Kitabı: Okunuş ve Şerhler", Dede Korkud, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu, 2019/4, s. 3-60.

Günbed yazmasının İran'da da iki mətin nəşri yapılmışdır. Bunların birincisi İbrahim Rafraf'a aittir. Araştırmacı, hazırladığı kitaba "Yağsa Yağmur Daşsa Çaylar (Dədə Qorqud Ədəbiyyat Araşdırmaları)" adını vermişdir.

İran'daki digər mətin nəşri isə Alırza Serrafi'ye aittir. Bu yayın aylıq olaraq çıxan Ozan dergisinde yer almışdır. "Dedem Gorgudun Türkmen Sehra Kitabı (Latin Grafikasında Ohunuş)" başlığı ilə yayımladı. (Özçelik, 2022)

Yalnızca Boğaç Han hikayesinin olduğu Ankara Nüshası için tek bir çalışma bulunmaktadır: Kaçalin, Mustafa S. "Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

17 Mart 2022 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde düzenlenen "Dede Korkut Sempozyumu"nda bilim dünyasına tanıtılan nüsha için henüz yayımlanmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

1.2. Dede Korkut Hikayelerinin Önemine Dair Birkaç Temellendirme

".... Bunu Türk İlyadası diye adlandıranlar görüldüğü gibi bunların arasında, Gılgamış Babil kültür dairesi, Odisse Yunanistan, Siegfried destanı German dil alanı için ne ise, Dede Korkut kitabı da Türkler için odur yargısına varanlar olmuştur. ... Şehname, Beowulf, Kalevala, Dante ve benzerleriyle bir değer de sayılmıştır. Bütün bu eserlere ölümsüzlüğü veren tılsım, içinde bir milletin alinyazısıyla birlikte onun karakteri üzerinde birçok şeylerin söylenmiş olmasıdır." (Gökyay, 1968, s. 425)

Ettore Rossi, Dede Korkut kitabını Vatikan kütüphanesindeki Türkçe yazmalar bölümünde bulduğunda, ondaki bazı karakterlerin Yunan edebiyatındaki Prometheus mitolojisine olan benzerliğiyle dikkat çekmiştir. Prometheus; uygarlığın, bilginin ve aklın simgesidir. Tanrıların zorbalıklarına karşı mücadeleyi ve özgürlüğü savunmaktadır.

“... Kemal Abdulla’ya göre “Prometheus, Yunan Mitolojisinin en ilginç tipidir. İlk erkek insanları tanrılardan öç almak için o yaratmıştır. İlk dişi insan olan Pandora’yı da ondan öç almak için tanrılar yaratmıştır. Böylelikle Yunan mitolojisinde ilk kez çocuk pişirip yenmesi teması dışında yepyeni bir öç alma teması işlenmektedir. Bu tasarımda ister erkek, ister dişi olsun, insan bir öç alma ögesidir.” (Bayram, 2016, s. 111)

Prometheus (Yun. Tisis); Yunanca öç anlamına gelen tisis kökünden türetilmiş yarı insan yarı Tanrı olan bir titandır. Geleceği görme yetisine sahiptir. Yunan mitolojisindeki diğer devler gibi ilginç bir yaratık değil; akıllı, duygusal ve iyicil bir devdir. Bencilliklerinden ötürü Tanrılara özellikle de Zeus’a öfke duymaktadır. Tanrılardan öç almak için kendi gözyaşlarıyla yoğurduğu balçıktan insanı yaratır. Tanrılara karşılık annesi Tanrı, babası insan olan Prometheus ve insanın serüveni böylelikle başlamış olur. Özgürlüğü ve akıllı savunan Prometheus, insanın acizliğine dayanamayıp Hephaistos (demirci Tanrı)’tan bir ateş kıvılcımı (bilgi) çalarak insana bağışlar. Bu sayede Prometheus özgürlüğün yolunu insanlara göstermektedir.

Bunu öğrenen Tanrılar öfkelenerek Prometheus’u cezalandırır. Prometheus, insanları yaratmakla kalmamış onlara ateşi yani bilgiyi ve uygarlığı vererek Tanrıların oluşturduğu düzeni değiştirmiştir. Bu yüzden de Tanrı Zeus onu zincirlere vurarak cezalandırmıştır. Kafkas Dağı’nda bir kartal onun her gün yenilenen karaciğerini parçalayarak yemektedir. Prometheus bu işkenceden kurtulmanın yolunun Zeus’u tahtından indirmek olduğunu düşünür. Prometheus bunu Zeus’un oğlu yarı Tanrı yarı ölümlü olan Herakles sayesinde başarmıştır.

Zeus kendisini hiçe sayan insanları cezalandırmak için su ve balçıktan oluşan ilk bakirenin heykelini yaptırmıştır. Kalbine ruh yerine Prometheus’un çaldığı kıvılcımı yerleştirerek adını Pandora koymuştur. Pandoranın eline bir kutu vererek (Pandora’nın kutusu) insanlara yollamıştır, kutunun içinde kötülükler ve ızdıraplar vardır. Pandora

ile birlikte olan insanlar Zeus'un içine doldurduğu kötülüklerin kapısını açmıştır. Bu sayede Zeus insanlardan intikamını almıştır. Sonunda Prometheus, tekrar ölümsüzlüğe kavuşmaktadır. (Arıcan, 2021)

Yunan Mitolojisi'ndeki Prometheus, eski şaman Türklerinin inanışlarına göre onlara ilk defa ateş yakmasını öğreten Ülgen'e benzemektedir. Bununla ilgili olarak:

“Altay efsanesine göre ilk kişi arün-südün'den kovulup yeryüzüne indikten sonra Tanrı Ülgen ona otları ve meyveleri göstererek bunları tecrübe et, hoşuna gidenleri ye! Demiştir. Torgm Neme isimli ilk kişi otları ve meyveleri yer, yaz biter. Kış geldiğinde çok zorlanır. Güç bela kışı bitirir. Bu sefer yaz geldiğinde kış için hazırlık yapar. Fakat hayvanlar bu kışlıkları yemeye çalışır. Bu ilk kişide sopa ile onları uzaklaştırır. Bunun üzerine hayvanlar Ülgen'e gider ve kişiyi şikayet eder. Ülgen ise “otları hayvanlar yesin, kişi onların etini yesin, derilerinden elbiseler yapsın.” Diyerek hüküm verir. İlk olarak ot ve meyve yiyen kişinin şimdi et yiyeceği için ateşe ihtiyacı olur. Bunun üzerine Ülgen gökten bir kara bir ak iki taş getirir. Kuru otları bu iki taşın arasında ezerek ateşi yakar.” (İnan, 1986, s. 66)

Dede Korkut hikayelerindeki mücadelelere bakıldığında sadece beden gücünün olmadığı görülmektedir. Çoğu kez “akıl” kullanılarak mücadeleler kazanılmaktadır. Taş Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu hikayede, gelenek olduğu üzere her üç yılda bir evini yağmalatan İç Oğuz beyi Kazan Bey o yılki yağmada Taş Oğuz'u göremez. Öte yandan Taş Oğuz beyleri de Kazan'ın yağmaya kendilerini çağırmadığını düşünerek haset edip düşmanlık gütmektedirler. Taş Oğuz Beyi aynı zamanda Kazan'ın dayısı Aruz Bey, diğer beylerini toplayıp yemin ettirerek düşmanlıklarını kanıtlamalarını ister. Mushafa el basan beyler artık Kazan'a düşmandır.

İç Oğuz beyi Beyrek, Taş Oğuzdan kız almış onların eniştesi olmuştur. Beyrek'i öldürmek isteyen Taş Oğuz Beyleri Beyrek'e tuzak kurmuşlardır. Kazan ile Taş Oğuz beylerini barıştırmasını isteme bahanesiyle Beyrek'i çağırırlar. Kendisine kurulan tuzaktan habersiz olan Beyrek tek başına Taş Oğuz'a gitmiştir. Taş Oğuz beyleri, Beyrek'ten Kazan'a ihanet etmesini ister.

Beyrek ise Kazan'ı minnetle anarak ona ihanet etmeyi reddeder. Taş Oğuz'un ölüm tehditlerine boyun eğmez. Onları, aşağılık planları için kınar. Sonunda Taş Oğuz

beyleri Beyrek'i ölümcül bir şekilde yaralar. Evine dönen Beyrek olan biteni yanındaki beylerine anlatır. Kazan'a öcünü almasını vasiyet eder. Beyrek'in beyleri Kazan'a giderek Beyrek'in vasiyetini anlatırlar. Kazan Bey ise beylerini toplayarak Taş Oğuz'a öç almaya gider, can çekişen ve az sonra ölecek olan Beyrek'in öcünü alır.

Kazan'a ihanet etmediği için Taş Oğuzlar tarafından katledilen Beyrek'in hikayesi Prometheus'un özgürlük mücadelesi gibidir. Prometheus'un en önemli kahramanlığı Zeus'un ona ceza vereceğini bildiği halde ateşi çalıp insanlara bağışlamasıdır. Aynı zamanda Beyrek'te öleceğini bildiği halde Kazan'a ihanet etmemiştir.

Beden gücünün yanı sıra akıl gücünün çok önemli olduğunu vurgulayan bir başka Dede Korkut hikayesi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han'ın hikayesinde ise Dirse Han'ın oğlu boğa ile karşı karşıya kalmış ve aklını kullanarak boğayı alt etmiş böylelikle de Boğaç adını almıştır. Yunan mitolojisindeki Prometheus, tanrılardan ateşi (bilgiyi) alıp, insanlara bağışlamasıyla birlikte güçsüz olmasına rağmen aklıyla onlara başkaldırmıştır. Burada beden gücünün yenemediğini akıl gücü yener düşüncesi temel prensiptir.

“... Bir başka Dede Korkut Hikayesi olan Deli Dumrul Hikayesi'nde başlıca Admetus ve Alkestis mitolojileri ile benzer olduğu düşünülmektedir.” (Bayram, 2016, s. 113) Deli Dumrul'un kendi canı yerine can bulması, anne-babasının canını vermeye razı olmamaları ve eşinin canını vermesi tıpkı Alkestis'in Admetus'a canını vermesi gibidir.

Prometheus, Admetos gibi mitolojileri ile Dede Korkut hikayelerinde ortak olarak görülen unsur “düşüncenin evrenselliği”dir. Her ne kadar coğrafyanın insan üzerindeki etkisi tartışılmaz olsa da farklı coğrafyada farklı dil ve inançlara sahip insanların ortak problemler üzerinde genel geçer ilkelere sahip olması olağandır. İnsanın kimlik arayışında sorduğu sorular ve evreni anlamlandırma sürecindeki insan düşüncesi aynıdır.

Dede Korkut ve Deli Dumrul, Gılgamış Destanı'ndaki “Gılgamış” karakteriyle de benzerlik taşımaktadır. “Gılgamış Destanı, insanlığın ilk yazılı metin ve Nuh Tufanı'ndan söz edilen ilk eserdir.” (Gezgin, 2009) Şiir biçiminde yazılan Gılgamış

destanında Uruk kentinin kralı Gılgamış (üçte ikisi Tanrı) halka eziyet etmekte, evlenen kadınlarla ilk gece birlikte olmanın kral hakkı olduğu savunmaktadır. Bezmiş durumda olan halk bu durumu sona erdirmek için tanrılara yalvarır. Tanrılar Gılgamış'a karşı vahşi olan Enkidu'yu yaratırlar. Enkidu ormanda hayvanlarla bir arada yaşayan, onlarla yiyip içen ve konuşan, hayvansı devasa bir insandır.

Bu sırada Gılgamış değişik rüyalar görmektedir. Yarı tanrıça olan annesi bu rüyaları tanrıların ona kardeş vereceğine yorar. Aynı zamanda ormanda Enkidu'ya rastlayan bir avcı Gılgamış'a giderek ormanda çok güçlü vahşi bir yaratık gördüğünü eğer bir kadın verirse ona getireceğini söyler. Gılgamış, avcıya kadını verir. Avcı, kadını ormana götürür.

Enkidu ormanda kadını gördükten sonra ona aşık olur. Gelen kadın Enkidu'nun vücudunu temizler, kıyafetler giydirir, çeşitli yemekler yaparak yedirir. Günler geçer, Enkidu arkadaşlarına dönmek ister. Enkidu ormandaki arkadaşlarına döndüğünde arkadaşları onu tanımaz. O artık vahşi doğaya ait değildir. Enkidu artık medenileşmiştir. Artık ormana ait olmayan Enkidu, kente gider. Kente geldiğinde kral'ın halka olan zalimliğini öğrenir ve düzeni değiştirmek için geldiğini söyler. Gılgamış ile Enkidu karşı karşıya gelirler. Savaşırken içlerine doğan bir ilham ile kardeş gibi olurlar.

Gılgamış bundan sonra daha güçlü olduğunu düşünür. Gılgamış, Enkidu ile birlikte Humbaba'yı öldürmek ister. Humbaba, Sedir Ağacının koruyucusudur. Gerekli teçhizatları bularak Sedir Ormanına girerler. Humbaba'yı öldürürler. Gılgamış'ın bu yiğitliğini gören Tanrıça İnanna, onunla evlenmek istediğini söyler, isteğini geri çeviren Gılgamış'a sinirlenen Tanrıça İnanna, Gılgamış'ı öldürmek için tanrılardan gök boğasını ister. Gılgamış ve Enkidu gök boğasını da öldürür.

Tanrılar bu durum karşısında Enkidu'yu öldürme kararı alırlar. Enkidu hastalanarak ölür. Gılgamış bu durum karşısında ölümü düşünür ve bu düşünceyle baş edemeyip çare aramaya başlar. Sorup soruşturur, Utnapiştım adında birini öğrenir. Değişik ülkelerden gece gündüz gider. Ölüm denizine geldiğinde kayıkçıyla tartışırken kayığın direğini kırar. Buna çözüm olarak 120 direk bulur ve kayıkçıyla birlikte yola koyulur.

120. Direk kırıldığında kara görünmüştür. Karaya çıkabilmek için son kez de kendisi direk olur.

Kıyıda Utnapiştım ve karısı ölümsüzlüğü bulan kişiler vardır. Utnapiştım'e nasıl ölümsüz olduğunu sorar. Utnapiştım ise tanrıların onu ölümsüz yaptığını anlatır. Zamanında bir ülkede kralken halkı tanrıları kızdırmıştır ve Utnapiştım'in iyi bir insan olduğunu bilen tanrılar ona gemi yapmasını söylemiştir. Gemi tamamlandığında tüm halk tüm ülke sular altında kalmıştır. Sadece Utnapiştım, karısı ve gemiye aldıkları hayvanlarla hayatta kalırlar. Elleri boş dönecek olan Gılgamış'a sonsuz gençlik bitkisinin yerini söylerler. Gılgamış, denizin altında dikenlerin arasından aldığı sonsuz gençlik bitkisiyle yola koyulmuştur. Kente gelen Gılgamış, yıkanmak ve su içmek için suya girdiği sırada bir yılan gelerek heybesinden aldığı sonsuz gençlik bitkisiyle kaybolup gitmiştir. (Gezgin, 2009)

Esere adını veren Dede Korkut hakkında söylenen rivayetler tıpkı Gılgamış destanındaki gibidir. Dede Korkut ile ilgili bölümde detayları anlatılmıştır. Dede Korkut hikayesindeki Deli Dumrul'da bu hikayeye oldukça benzemektedir. O da Azraile kafa tutmuş ancak acı gerçekle yüzleşmiştir. Ayrıca Gılgamış ve Enkidu sedir ormanına giderken Gılgamış birkaç rüya görür. Bunlardan bazıları iyi bazıları kötüdür. Enkidu, Gılgamış'ın rüyalarını Humbaba'yı öldürüp kimsenin bilmediği bir çukura atacaklarına yorar. (Mielke, 2017)

Rüya motifi Dede Korkut hikayelerinde de bulunmaktadır. Kahramanlar olacak olayları rüya yoluyla önceden görürler. Gılgamış ve Enkidu Humbaba'yla savaştıkları sırada tanrılar onlara yardım etmektedirler. Dede Korkut hikayelerinde savaşan kahramanlara da Tanrı yardım göndermektedir.

Bütün bu meşhur destanları asıl meşhur yapan şey insanın insan olma mücadelesini anlatmasıdır. “Homo sapiens sapiens”, düşünme ve konuşma yetisine sahip modern insanı tanımlar. Bu terimle aslında “bildiğini bilen insan” kastedilmektedir.

“Bilincin bizlere “varlığı koruma ve sürdürmeye yönelik” bir farkındalık sağladığı bilinen bir durumdur. Biyolojik zorlukların farkındalığı anlamında hayvanlarında bir bilinci olduğu söylenebilir. Ancak, en gelişmiş hayvanlarda bile bu bilinç biyolojik zorlukların

farkındalığı ile sınırlıdır. Oysa insan bilincinden kaynaklanan farkındalığın sınırlarını çizmek mümkün değildir. Kaygı ve beklentilerimizin kişisel varlığımızı koruma arzusundan köken aldığı ifade edilebilir. Tam bu noktada insan bilincine has bir özellik devreye girer. Geçicilik ve sonluluk farkındalığı. Üzerine ne kadar titrenirse titrensin bu kişisel varlığın sonlu olduğu farkındalığı. Bir tarafta ne pahasına olursa olsun sürdürülmek istenen kişisel varlık, diğer tarafta derinden derine bütün çabaların boşa olduğunun farkındalığı.” (Özen & Gülaçtı, 2010, s.27)

Bilen ve bildiği şeyin farkında olan insan aslında ölümlü olduğunu bilir ve bu bilgiyle başa çıkmaya çalışır. Ayrıca bilmediğine merak duymaktadır. İnsanın ben kimim? Sorusuna yanıt araması, varoluş serüvenini başlatan ilk sorudur. Ölümlü olan insanın ölüm bilgisine sahipken ölümsüzlüğü aramasıyla başlayan ve varoluşunu bulması, ölümlü olmasını kabullenmesi ile aslında insanın tragedyası gerçekleşir. Dede Korkut hikayeleride bizlere benzer aynı insani durumları göstermektedir. Ettore Rossi, Dede Korkut adlı eserinde, Dede Korkut’un diğer milletlerin edebiyatları ile olan benzerliklerine dikkat çekmektedir. L. Sami Akalın’a göre;

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikayesi; baba-oğul çatışmasını anlatan bu hikaye Yunan, Alman ve İran Edebiyatına benzemektedir.

Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması hikayesi; su ve köpekle konuşma ile Hint Edebiyatına benzemektedir. Aynı zamanda hikayede Uruz’un annesini belli etmemeye çalışması Hz. Süleyman’la ilgili olarak Hindistan ve Afrika Edebiyatına benzemektedir.

Boz Atlı Bamsı Beyrek hikayesi ise; şövalyenin av peşinde koşarken sevgiliye rastlaması motifi Türk ve İran Edebiyatında oldukça fazladır. Kanlı gömlek motifi; Guiseppe’de vardır. Şövalye-Amazon ilgisiyle; Battalname’ye, ve Digenis Akritos ile 1001 gece masallarına benzemektedir. Kanlı gömlek motifi ve başkasıyla evlenecekken son anda sevgiliye yetişme hikayesiyle Yunan Edebiyatı’ndaki Odisse’ye benzemektedir. (Veren, 2016)

1.3. Eserin Dili ve Coğrafyası

“Dede korkut hikayelerinin Azerbaycan ve Anadolu’nun doğusunda yaşamış olan Oğuz Türkleri arasında XII. XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda teşekkül etmiş, işlenmiş ve yayılmış

olduğu düşünülmektedir. Barthold'un görüşü etrafında birleştirilmiş olduğu üzere XV. Yüzyılın başlarında genellikle Akkoyunluların hüküm sürdüğü sahada (Kafkasya, Azerbaycan, kuzey Anadolu, Doğu karadeniz) adı bilinmeyen bir yazarca yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir. (Gökyay, 2006, s.749) hikayelerde; göçebe hayatla yerleşik hayatın, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası niteliklerin, sözlü ve yazılı dönemin özelliklerinin birliktelik sergilediği görülür.” (Koç, 2020)

Dede Korkut kitabı esasen iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem, IX. ve X. Yüzyılda Sir-Derya'nın kuzeyindeki topraklarda Kıpçak ve Peçeneklerle savaştıkları dönem, ikinci dönem ise XIV. ve XV. Yüzyıllarda Selçukluların fethinden önce Anadolu ve Kafkas baskınlarının olduğu dönemdir. Yazıya geçişi ise Akkoyunlu zamanı Uzun Hasan dönemidir. (Veren, 2016)

Dede Korkut hikayelerinde müslüman olmadan önce kendi aralarında ve müslüman olduktan sonra düşmanlarla yani müslüman olmayanlarla aralarında geçen çatışmalara söz konusudur. Genellikle müslüman olmayan/kendilerinden farklı olan veya “öteki”ler ile inanç temelli bir çatışma'nın savaş ile sonuçlandığı görülmektedir.

“Nüshalar hakkında çeşitli öneriler vardır. Vatikan nüshası ve Dresden nüshası'nın ortak bir nüshaya dayandığı şeklinde bir görüşte mevcuttur. Bazı uzmanlar elimize ulaşan metinlerin mufassal dip nüshadan kopup geldiğini ifade etmiştir. Diğer bir görüş ise Dresden ve Vatikan nüshalarının değişik anlatıcılardan derlenmiş olduğu yönündedir. Dede Korkut metnlerinin okuma farklılıklarını müstensihle ilişkin hatalar ve araştırmacılara ilişkin hatalar olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.” (Avşar, 2015, s. 3)

“... eserin dili Azeri lehçesinin özelliklerini göstermekle birlikte bugünkü Azeri lehçesiyle karşılaştırıldığında bütün dil özelliklerinin bu lehçeye ait olmadığı görülür.” (Gökyay, 1994, s.78) Başta Kıpçak Lehçesi gibi bütün Türk boylarından çeşitli lehçeler bulunur. Ayrıca Moğolca sözcükler de bulunmaktadır. Örneğin;

“Bahadır” Moğolca “bağatur”dan türetilmiş; bahadır, yiğit anlamına gelmektedir. (Özçelik, 2016, s. 801)

“buğa” Moğolca geyik anlamına gelmektedir. (Özçelik, 2016, s. 816)

“Büdre” Moğolca “büdüre” kelimesinden oluşmuştur. Sürçmek, tökezlemek anlamlarına gelmektedir. (Özçelik, 2016, s. 818)

“talı” kürek kemiği anlamına gelen Moğolca bir sözcüktür. (Özçelik, 2016, s. 944)

Yine Moğolca bir kelime olan “Cılasun” savaşçı, yiğit anlamlarına gelmektedir. (Özçelik, 2016, s. 820)

Moğolca’daki “sıncıd” kelimesi, puta tapan, putperest anlamına gelmektedir. Dede korkut hikayeleri’nde geçmektedir. (Özçelik, 2016, s. 935)

“sadak”, Moğolca bir kelime olup okluk anlamına gelmektedir. (Özçelik, 2016, s. 927)

“... Dede Korkut Kitabı’nın yazılışı, XV. Asrın sonlarının belki de XVI. Asrın başlarının mahsulü olduğunu göstermektedir. Demek ki eser bir kere, yazılış tarihi bakımından eski Anadolu Türkçesinin sonlarına, eski Anadolu Türkçesinden Osmanlıcaya geçiş devrine rastlamaktadır.” (Avşar, 2015, s. 3)

Eski Anadolu Türkçesindeki kelime başları ya da ilk hecede ki “e” sesi “i” sesine dönmektedir: ev-iv gibi. Eski Anadolu Türkçesi genelde “i” sesine yakındır fakat Osmanlıca’nın sonlarına doğru bu “i” sesi “e” sesine dönüşmüştür. Bu “e” sesi açık değil kapalıdır. İncelediğimiz Dede korkut metinlerinde görülen o ki genelde “e” sesi değil “i” sesi kullanılır.

Dede Korkut’ta en çok dikkatimizi çeken kelimelerden biri devlet için üstün hizmet vermiş kişilerin unvanı olan “bey” kelimesidir. Muharrem Ergin bunu genelde “big” şeklinde okumuştur.

“Dede Korkut Kitabı, Vatikan nüshası 3/2 de yer alan şular taşsa deñiz tölmez” cümlesinde yazmadaki biçimiyle gösterilen kelimeyi M. Ergin ... urlaşuban biçiminde okuyup urlaş- “bağrışmak, çağrışmak, uluşmak, büyük gürültü çıkarmak” ... şeklinde yorumlamış; S. Tezcan... ö[r]leşüben biçiminde okuyarak hörle->örle- “su ses çıkarmak” anlamını vermiş; M. Tulum... örleşüben biçiminde okuyarak ör(ü)leş- “yükselmek” olarak anlamlandırmış; O. F. Sertkaya... Dresden ve Vatikan nüshalarındaki imlâyı birleştirerek ö(r)leşüben olarak okuyup örleş- “hep birlikte yükselmek” anlamını

vermiştir. Gökyay (2006, 19; 383) o[r]laşuban okumuş ve “İdrak. urlanmak, kabarmak, şişmek; Kaşgarlı karşılıklı bağırarak, bağışmak; Mühenna. urlamak, bağırarak; Uygur. urlamak, bağırarak; örmek gürlemek, hiddetlenmek, şiddetlenmek.” biçiminde üç ayrı kökten türemiş kelimeyi tek madde içinde göstermiştir.” (Altun, 2010)

Bunun gibi yer ve kişi adlarında da bazı kelimelerde farklı okumalar mevcuttur. Kişi adı olarak “Aruz/Urüz” , Muharrem Ergin tarafından “Aruz” şeklinde okumuştur. Aynı kelime Azad Nebiyev tarafında “Urüz” şeklinde okunmuştur.“ Ör. Drs.22a.13 numaralı notta yazar, Ergin ve Gökyay’ın yundum olarak okuduğu kelimeyi yu(yu)ndum biçiminde okumuş... Özçelik’e göre kelime hakkında Tekin’in kısa bir notu vardır. Ve o da yuyındum şeklinde okumaktadır.” (Boz, 2016, s. 220)

Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında “t” harfi için bazen t bazen d kullanılmıştır. (Toksan, tük, dut, dutsak gibi.) H harfi için ise k’nin h’ye dönüştüğü görülmektedir. (Arha, korh gibi)

“kelime başındaki b-m bakımından Dresden Nüshası m, Vatikan Nüshası b tarafındadır. Kelime başındaki t-d bakımından Dresden Nüshası t, Vatikan Nüshası d tarafındadır. k-h-g bakımından Dresden nüshası h-g, Vatikan Nüshası k tarafındadır. ... Vatikan Nüshası, Dresden Nüshasına göre her bakımdan umumiyetle daha eksiktir.” (Ergin, 2017)

Bilginler arasında en çok tartışılan konuların başında gelen Dede Korkut’a konu olan olayların hangi coğrafyada ve tarihte meydana gelmiş olabileceğidir.

“... Dede Korkut boylarında adı geçen tarihi şahsiyetler ve kullanılan dilden (kelimeler) hareketle (Bekki; 2016:123) boyların yazıya geçirildiği yer ve tarih olarak V.V. Barthold XV. Yüzyılın birinci yarısını, V.M Jirmunskiy XV. Yüzyılın ikinci yarısını düşünmekte (Köroğlu 1998:19-23); Pertev Naili Boratav (1991:134), Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Dönemi’ne (1453- 1478); Muharrem Ergin (1989:56), XV. Yüzyılın ortalarına veya ikinci yarısına; Faruk Sümer (1959-: 369) ise kesinlikle Azerbaycan’da ve XVI. Yüzyılın ortalarına ait olabileceğine.... Orhan Şaik Gökyay “Akkoyunluların hüküm sürdüğü bugün Anadolu’nun sınırları içerisinde kalan Erzurum, Kars ve Bayburt dolaylarında kaleme alındıkları görüşüne katılmaktadır.” (Veren, 2016, s. 42)

Dede Korkut hikayeleri için iki ayrı zaman dilimi karşımıza çıkmaktadır. Birincisi olayların Türk Ata yurdu Türkistan’da yaşanmış olduğu ve Anadolu’ya geldiklerinde anlatılıp yazılmasıdır. Burada eski coğrafya adlarının yeni coğrafya adları ile

harmanlandığı görüşüdür. İkincisi ise olayların Doğu Anadolu ve Azerbaycan olduğudur.

Dede Korkut elyazmalarında gördüğümüz coğrafi yerlerin çoğu günümüzde de bilinen yerlerdir. Trabzon, Bayburt, Tatyana, Akıska, Amid, Mardin, Sürmeli, Gürcistan, Berde, Gence gibi birçok yeri örnek verebiliriz. Fuat Köprülü Dede Korkut hikayelerinin gerçeklikten pay aldığını ve Oğuzname'nin bir parçası olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bugün Kitab-ı Dedem Korkut adı ile elimizde bulunan ünlü eserin, asıl Oğuzname'nin tamamı değilse bile herhalde pek mühim ve esas bir cüz'ü olduğu her türlü şüphenin üstündedir. Dede Korkut adlı menkıbeler mecmuasını aslen Selçuk Hanedanından olan Ebubekir Abdullah B. Aybek Ed Devadari'nin gördüğü (1310) Oğuz-name'den başka bir şey değildir. Yunus'tan önceki Anadolu hayatında bu menkıbeler halk arasında çok yaygındı: ozanlar ellerinde kopuzla terennüm ederlerdi.” (Zeyrek, 2015, s. 18)

Abdulkadir İnan, Dede Korkut Kitabının XIV. Ve XV. Yüzyıllarda Doğu Anadolu'da konar-göçer Oğuz boyu içindeki okuyazar bir ozan tarafından yazıldığını düşünmektedir. M. Fahrettin Kırzioğlu ise “Timur'un batıya doğru yürüdüğü sırada 1393-1400 yılları arasında Kars'tan göçen ve Amasya, Sivas'a gelen Türkmen ozanların ağzından yazıldığı ve Osmanlıların övüldüğü görüşündedir.” (Zeyrek, 2015, s. 18)

Dede Korkut'ta geçen; ayakyolu, etmek, bunda, dal, kolan, kuskun, kulun, külek, manramak/mangırmak, nöker, ötekigün/ötegün, panbuk gibi kelimeler günümüzde de çeşitli bölgelerde hala yaşamaktadır. Örneğin; Ağ-ban (süslü-düzenli ev) kelimesinin zıddı Ahıska-Posof ve Artvin yörelerinde kara-ban olarak geçmektedir. Kelime anlamı olarak üç tarafı kapalı, üstü örtük, derme çatma mekandır. (Zeyrek, 2015, s. 17) “ağ-ban” Sadettin Özçelik'in 2016'da Dede Korkut, Dresden nüshası, metin, dizin olarak yayımladığı kitapta ev, büyük çadır anlamına geldiği belirtilmiştir.

Fahrettin Kırzioğlu, “.... Dede Korkut Kitabı'nda geçen Demür kapu derbendi, 1578 seferinin son menzildir.” (Zeyrek, 2015, s. 19) demektedir.

“Şamil Cemşido eserinde, “Reşideddin’in Cami-et Tevarih” üzerine araştırmalar yapan bilim adamlarının, Selçuklularla birlikte göç etmiş Oğuzların ecdatlarının daha yüzyıllar öncesinde Azerbaycan’a gelmiş ve aynı zamanda küçük Asya beldelerini fethetmiş oldukları yönünde rivayetler söylediklerini ve bu rivayetler esasında Türk hükümdarı Oğuz Han zamanında Azerbaycan topraklarına gelen oğuzların; yaylaları Tebriz şehrinde güneyde olan uçan yaylalarında, Aladağ Dağları ve Savalan Dağları’nda yerleşen ve alanlar veya agriburi olarak bilinen ağdiburi yaylaları kışlakları da Arran ve Muğan ovaları olmak üzere yerleşmiş olduklarını vurgulamaktadır. Dede Korkut destanının hikayelerinde vuku bulan olayların hareket yönü olan Kür-Aras boyları, Mil, Karabağ, Muğan ve Gökçe gölünün, Sakaların M.Ö. VII. Yüzyılda yerleştiği bölgeler ile aynı olduğunu söyleyebiliriz.” (Aliyeva, 2020, s. 15)

Dede Korkut’un coğrafyası yazıldığı coğrafya ve yaşandığı coğrafya olarak iki türlü karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bazı coğrafi yerler, başka coğrafi yerlerle aynı isimde olduğu da bir gerçektir. Ancak genel ve kesin olarak coğrafi bölgenin Orta Asya olduğunu söylenebilir. X. ve XI. Yüzyıllar arasında Sir-Derya’dan Mangışlak’a kadar olan bölgenin izlerini görmek mümkündür. Bir diğer coğrafya ise Doğu Anadolu ve Azerbaycan, Kafkaslar bölgesidir. (Bulduk, 1996, s. 249)

“Dede Korkut’ta geçen “karaçuk” kelimesi için “Azeri yazar Şamil Cemşidov, destan kahramanlarından Karaçuk Çoban’a ait Azerbaycan’da bir çok rivayet bulunduğunu, bu şahsın adını yaşadığı dağdan yani Karaçuk’tan aldığını belirterek Karaçuk Dağı’nın Karabağ dağ silsilesinin Mil ovası hududunda bulunduğunu ortaya koyar. Ziya Gökalp ise Oğuzların bir zamanlar yaşadıkları Farab şehrinin adının Karaçuk olduğunu, batıya göç eden Oğuzların Musul’a yerleşerek orada ittihaz ettikleri dağa da bu ismi verdiklerini ileri sürer.” (Bulduk, 1996, s. 249)

Taşkent ve Sayram bölgesi arasında “Kazılık Dağı” bulunmaktadır. Dede Korkut’ta Kazılık, Yigenek Bey’in babasının da ismi olarak karşımıza çıkar, ayrıca hikayelerin hemen hepsinde “yelesi kara kazılık at” tan bahsedilmektedir. (Bulduk, 1996, s. 250)

“F. Kırzioğlu’na göre bu dağın Aras civarında bulunması kuvvetle muhtemeldir. Ve en İyi cins atların bu bölgede yetiştirilmiş olması da buna işaret etmektedir. V. Borthol ise bu dağın destanlarda da belirtildiği gibi cins atların bulunduğu Kafkas dağlarına verilen bir isim olduğunu öne sürer.” (Bulduk, 1996, s. 250)

Hikayelerde geçen Bayat, Karabağ, Demirkapı derbendi, Gökçe Dağ, Alınca Kalesi, Berde, Gence vb. gibi coğrafi bölgeler Azerbaycan'a aittir. Bu sebepten olacak ki Azeri tarihçiler Oğuzların gerçek yurtlarının Azerbaycan olduğunu düşünmektedirler.

“Hikayeler de Oğuz beylerinin ava çıktığı, Kazan Han'ın otağının olduğu ve divanının bulunduğu dağ Aladağdır. Orta Asya'da Çungarya ve Balkaş Gölü havzasını ayıran bölgede ve Batı Türkistan'ın kuzey doğusunda Isık gölü ile Almaatı arasında uzanan Aladağların varlığını biliyoruz. Ancak F. Kırzioğlu “Aladağ'ın halk arasında “argu” diye bilinen “Ağrı Dağı” olduğunu ve bunun İç Oğuz ile Dış Oğuz Beylerinin av ve eğlence merkezi durumunda olduğunu söylemektedir.” (Bulduk, 1996, s. 250)

“.... E. Demirçizade, destanın IX.-XII. Yüzyıllarda Azerbaycan'da ve Azerbaycan dilinde dedeler ve ozanlar tarafından yaratılmış ve yayılmış olduğunu belirtmektedir.” (Bulduk, 1996, s. 250)

Birçok araştırmacı eserin coğrafyasına ilişkin ifadelerinde coğrafya hatlarının genel ve kesin bir şekilde ayrılmadıklarını belirtmektedir. Bunun yanı sıra çok geniş bir coğrafyadan bahsetmektedirler.

“Dede Korkut kitabına göre Oğuz illeri günümüz Kuzeydoğu Anadolu'dur. Ancak bu Oğuz ilinin sınırları net bir şekilde belli değildir. Bunun yanında İç Oğuz ve Taş Oğuz bölgelerinin de nereler olduğu ne şekilde ayrıldığı da belli değildir (Ergin2018:51). Ali Öztürk “çağların içinden Türk destanları adlı eserinde Dede Korkut'un asıl coğrafyasını Türkistan illerinin olduğunu dile getirmektedir (Öztürk2015:293). Muharrem Ergin, “Dede Korkut kitabı'n da gösterilen hareket alanı geniş anlamı ile Kafkaslardan Mardin'e, Trabzon ve Bayburt'tan Aras ve kür nehirlerinin aşağısına kadar olan bölgeyi içine almakta; Oğuz ülkesi ise bu bölgenin tam ortasında Hasan kale, Kars, Gümrü, Gökçe göl, Ağrı dağı, Kara köse arasında kalan kısımda bulunmaktadır.” (Erdoğan, 2020, s. 24)

Hikayelerin coğrafyası için genel olarak doğu Anadolu ve Kafkaslar diyebiliriz. Metinlerde geçen coğrafi bölgeler bizlere olayların yaşandığı coğrafyanın Anadolu olmadığı, Oğuzların IX. ve XI. Yüzyılda yaşadıkları Sir-Derya yani Seyhun bölgesi olduğudur. Oğuzların yaşadıkları eski coğrafyada oluşmaya başlamış ve bu oluşumlar yeni yerleştikleri bölgelerde harmanlanarak destanlaşmıştır. Dede Korkut metinleri için aslında zaman ve mekan birliği aramak çok da önemli olmasa gerektir ki zaten

tam ve kesin olarak zaman ve coğrafyasının tespit edilememesi olayların oluştuğu ve yazıldığı bölge olarak iki farklı coğrafya ve iki farklı zaman diliminin olmasıdır.

“... Eser, telif olduğundan zaman, mekan ve kaynak birliği aranmamalıdır. Eserde tarihi iki ana tabaka var. Birincisi oğuzların eski vatanları sir-derya bölgesiyle ilgilidir ve oğuz boylarıyla birlikte Anadolu’ ya taşınmıştır. Bu tabakanın temsilcisi Salur Kazan’dır. İkinci tabaka 13. Yüzyıl ortalarından başlayarak Doğu-Anadolu ve Azerbaycan’da Gürcülerin abhazların ve bilhassa Trabzon Rumlarının yurtlarına Türkmen zümrelerin ve daha çok Akkoyunlular’ın akınları ve bu kavimlerle türlü komşuluk münasebetleri ile ilgilidir. Bu tabaka Bayındır Han’ın adı etrafında işlenmiştir. Salur boyunun destanı, Bayındırlı-Akkoyunlu destanıyla karışmıştır.” (Çelepi, 2016, s. 68)

“Türkler Anadolu’nun birçok dağı (sıradağlar ve dağ silsilesini) geldikleri bölgelerdeki tanıdıkları dağ adları ile yeniden adlandırdılar.” (Ögel, 1971, s. 52) Türklerin eski dağlarını yeni yerleştikleri dağ ile bütünleştirdikleri bilinmektedir. Türklerin inanışlarına göre Kaf Dağı yani Kafkas Dağları dünyanın bittiği yerde duvar oluşturur ve orada devler, periler yaşarlar. Yüksekliği ile büyüleyen dağlar mitolojik anlatılara sahiptir. Türkler için büyük dağların zirvelerinde genelde çok önemli kutsal sayılan şahsiyetlerin mezar ve türbeleri bulunur. Bazı dağların isimleri de bu mezar şahsiyetlerinin adıyla anılır ki Hasan Dağı (Aksaray), Ulubaba Dağı (Malatya) ve Murat Dağı (Uşak-Kütahya) buna örnek verilebilir.

Eser sanki Kayı boyuna yeni bir soluk yeni bir destek vermek için hazırlanmış gibidir. Gök-Tanrı ve şamanizm inanç ve kültürüne sahip Türklerin İslamı kabul edip müslüman olduğu ve müslümanlığın gerektirdiği bir yaşam tarzının benimsetilmeye çalışıldığını düşünmekteyiz. Eser Türklerin yeni yaşama ayak uydurma, bu yeni yaşamın kurallarını belirleme ve bu kurallara uyum sağlamalarına yönelik teşvik edici bir metindir.

2. DEDE KORKUT VE NÜSHALARI

2.1. Esere Adını Veren Dede Korkut Kimdir?

Bu önemli eserin Dede Korkut ismiyle anılmasının sebebi onun ozanların piri olup Oğuz destanlarının onun tarafından düzenlenmiş olarak gösterilmesidir. Hikayelerin çoğunda Dede Korkut, Dresden nüshasının giriş bölümünde dört defa “Korkut Ata” şeklinde geçmektedir.

“Halk rivayetlerine göre Dede Korkut aydın, berrak gözlü dev kızından dünyaya gelmiştir. Boyu 60 arşındır. Reşîdüddin ve Ebûlgazi Bahadır Han onun 295 yıl yaşadığını söylerler. Bir halk rivayetine göre ise 100 yıl yaşamıştır. Siriderya nehrinin sol yakasında kurulmuş bir Kazak obasında yaşamış, ölünce nehrin sağ kıyısına gömülmüştür.” (Gökyay, Dede Korkut, 1994)

Dede Korkut Türkler için çok önemli bir değer olarak benimsenmiştir. Türklerin yaşadığı hemen her bölgede onun türbesinin olması en büyük kanıtıdır. Dede Korkut’un ölümsüz bir evliya olduğuna dair rivayetler vardır ki bedenen ölmüş olsa da aslında gerçekten de hikayeleri ile ölümsüz olmuş bir şahsiyettir.

Dede Korkut adına ilk kez Reşîdüttin’in “Camiüttevarih” adlı eserinde rastlanmıştır. Eserde Türklere ve de Oğuzlara ayrılmış olan bölümde Korkut, İnal Han’ın zamanında Peygambere gönderilmiş ve bu şekilde Müslüman olmuştur. (Gökyay, 1994). Dede Korkut, Dede Korkut hikayelerinin dışında tarihi başka kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. Sadece Dede Korkut olarak değil “Korkut Ata” ve “Dede Sultan” olarak ta görülmektedir. İsim olarak Korkut şeklinde geçmediği zaman Korkut Ata olarak Doğu Türkçesinde, Batı Türkçesinde ise Dede Korkut şeklinde geçmektedir.

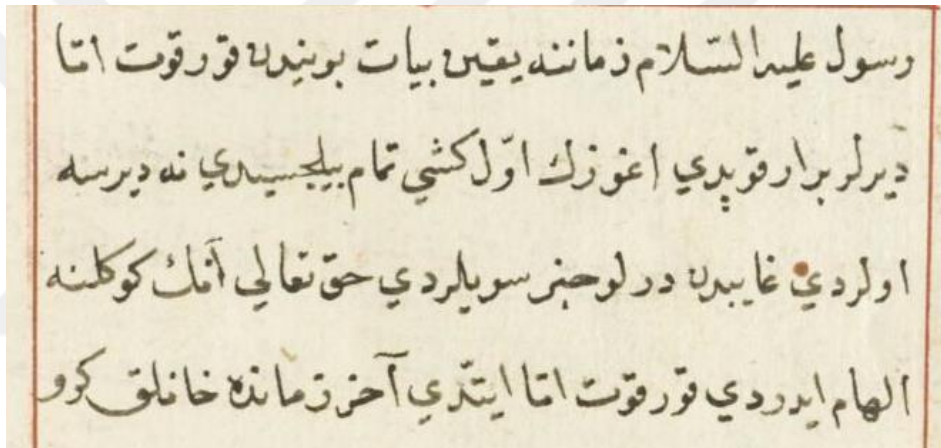
Bir rivayete göre;

“Saltukname’ de Dede Korkut Osmanlılar’ la aynı soydan gösterilir ve Osmanlılar’ın soyu Oğuzlarla birlikte İshak peygamberin oğlu İs’e bağlanır. Hacı Bektaş Vilayetname’sin de Korkut Ata, Oğuz padişahı Bayındır Han ve onun beylerbeyi Kazan ile birlikte anılır ve bunların ölümüyle Oğuz cemaatinin dağıldığını söyler. Cami’u’t Tevarih (1305)’e göre Dede Korkut Oğuz hükümdarının onuncusu olan Kayı İnal Han’ın baş müşaviridir. Oğuz kütüğünde on dördüncü han olarak gelen ve doksan yıl hükümdarlık yapmış olan Kanlı Yavguy’da bütün ömrü boyunca Korkut’u müşavir

sıfatıyla yanında bulundurmıştır. Dede Korkut’la ilgili bir menkıbede Hz. Peygamberle çağdaş olarak gösterilen Kayı İnal Han Müslüman olmuş ve iki vezirini peygambere elçi göndermiştir.” (Gökyay, 1994, s. 77)

Buna benzer şekillerde çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Genel olarak rivayetlerde Dede Korkut’un İslam’dan önce yaşamış olmakla birlikte peygamber zamanına da yetişmiş olduğu söylenmektedir.

Burada rivayetlerin doğru ve gerçek olup olmadığı ile ilgilenmemekle birlikte bu kadar abartılı düşüncelerin olması, Dede Korkut’un çok önemli bir kişilik olduğunu kesinleştirmektedir.

Şekil2.1 1 Dresden Nüshası Dede Korkut

“Resul aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı. Oğuzun ol kişi tamam bilicisi-y-idi. Ne dir-ise olur idi. Gayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hak ta’ala onun könlüne ilham ider-idi.” (Msc. Dresd. Es. 86, s. (1)3a)

Dresden nüshasının girişinde bulunan bu anlatımla Dede Korkut’un peygamber zamanına yakın bir zamanda yaşadığı söylenerek onun peygamber makamından hemen sonra geldiği fikri sezdirilmektedir. Allah-u Te’ala’nın ona ilham yoluyla bilgiler verdiği hissettirilmektedir. Metne göre Oğuzların Bayat Boyundan gerçek bir şahsiyet olduğu iddiası bulunmaktadır.

Ayrıca Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında Dede Korkut’un bilge şahsiyeti şu şekilde ifade edilir: “... Bayat eri, uğurlu, güzel fikirli Dedem gibi bilge gerek.”

Bu bilgiler ile Dede Korkut'un Oğuzların bilgisi olduğunu ve bunun çok önemli ve değerli olduğunu anlıyoruz. Sanki Dede Korkut'a karşı gelmek kötünden de öte günah gibi gösterilmektedir. Bu durum Dede Korkut'un meşruiyet kazanmasına neden olur böylece onun sözlerine riayet edilmesi gerektiğini göstermektedir. Fakat Beyrek'in anlatıldığı hikayede (Bay Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyan Eder/ Hikayeti Bamsı Baryık) Beyrek'in evleneceği Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, Dede Korkut'a karşı gelmiş dahası onunla alay etmiştir. Dede Korkut, Deli Karçar'ın elini dua ederek Allah'ın izniyle yukarıda asılı durdurmuştur. Pireler içinde onu bir süre hapsedmiştir. Her ne kadar Dede Korkut'a karşı dursa da Dede Korkut'un gösterdiği kerametlerden sonra dersini alarak Dede Korkut'tan medet istemektedir.

Dede Korkut bu tür vasıflarına rağmen bir yönetici değildir. Ancak siyasi konularda danışman olarak hanların ve beylerin yanında otorite sahibidir. Hanlar ve beyler Dede Korkut'a danışır, Korkut ise adeta onların yoluna ışık tutar. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında Dede Korkut'un 366 yıl yaşadığı söylenmektedir. Bazı kişilerce 295 yıl yaşadığı söylenir. Bir halk rivayetine göre ise 1000 yıl yaşamıştır. Sir-Derya nehrinin sol yakasında bir Kazak obasında yaşamını sürdürmüş, ölünce de nehrin sağ köşesine gömülmüştür. Onun ölümüyle ilgili olarak; Korkut'un 20 yaşındayken rüyasında aklar içinde bazı yaratıklar gördüğü, bu yaratıkların ona kırk yıl yaşayacağını haber verdiği bunun üzerine de Korkut'un ölümsüzlük aradığı rivayet edilir.

Dede Korkut, Kazak ve Kırgız baksılarının piri olarak görülmektedir. El yazmalarında kopuz çalan bir ozan olarak karşımıza çıkan Korkut, şamanizme ait anlatılarda şamanlara kopuz çalmayı ve türkü söylemeyi öğreten ilk şaman olarak anlatılır. "bu saz, iki telli bir çalgı olup bunu halk ozanları hem de Orta Asya baksıları kullanmaktadır." (Gökyay, 1968, s. 433)

Dede Korkut'a gösterilen hürmet onun kopuzuna da gösterilmektedir. Uşun Koca Oğlu Segrek'in hikayesinde; Egrek uyuyan Segrek'in yanına giderek elini ayağını bağlayıp onu tutmak ister ancak elinde kopuzu görüp vazgeçer. "*Dedem Korkut Kopuzu Hürmetine Çalmadım*" der.

Rivayetlere göre; Dede Korkut'un ölümden kaçma hikayesi kopuzu bulmasıyla sona ermektedir. O aslında ölümü kabullenmiş değişmez bilgiden emin olarak kaderine razı gelmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Dede Korkut, rüyasında öleceğinin haberini almasıyla birlikte, kendi ölümünden kaçmaktadır. Dünyayı karış karış eder yine de ölümün gelmediği bir yer bulamaz. Gittiği yerlerde dağlar, taşlar, ağaçlar gibi pek çok doğa unsurları Korkut'a öleceğini fısıldamıştır. Sonunda ölümden kaçamayacağını anlayan Korkut, kopuz oyarak tellerini takmış ve bu acı bilginin ona verdiği ızdıraplardan kopuz çalarak rahatlamaya çalıştığı söylenmektedir.

“Kazakların efsanesinde Korkut, ozan kahinler olarak bilinen baksilerin “koruyucusudur”, o kopuzu düşünüp bulandır. Ona mucizevi bir doğum atfedilir. “canavarın yeşil gözlü kızı unvanlı bir peri kızı tarafından dünyaya gelmiştir. Bu efsanevi özelliği anımsatan bir iz, Berlin Kütüphanesi’nde bulunan ve XVI. Yüzyıla tarihlenen bir Türk atasözleri toplamada yer almaktadır.” (Ögel, 1971, s. 89)

Bir başka rivayete göre Dede Korkut kopuzuyla hayat türküsünü çalıp dururmuş bu sayede ölüm ona yaklaşamazmış, ne zaman ki çalmaktan yorulmuş ölüm ona zehirli bir yılan şeklinde sokulmuş ve onu öldürmüştür.

“Bu efsânelerden biri Dede Korkutu Afrikalı olarak gösterir: Dede Korkut, Afrikada hayli yaşlanmışken bir gün yüreğine bir korku düşer. Bu korku ölüm korkusudur.” (Sepetçioğlu, 1998, s. 26)

Son olarak Dede Korkut'un yine ölümden kaçmak için dünyanın dört bir ucuna gitmiş, her gittiği yerde insanların mezar kazdığını görmüştür. Mezarın kim için kazıldığını sormuş ve aldığı cevap hep kendisi olmuştur. Böylelikle ölümden kaçamayacağını anlayan Dede Korkut evine dönmüş. Evinin yakınındaki bir ırmağın ortasına seccadesini sererek oturmuş, gece gündüz dua etmiş. Sürekli ölümün nereden geleceğini kollamış fakat sonunda dayanamayıp uyumuş. Uyuduğu sırada da bir yılan seccadesinin üstüne çıkarak onu sokup öldürmüş. Dede Korkut'un ölümden kaçışı ilk şamanın “Tanrı ile mücadele” motifinden gelmektedir. İlk uygarlık destanı olan Gılgamış Destanı'ndaki motifle benzerdir.

Gılgamış, kardeşi Enkidu'nun ölümünden sonra ölümsüz olan Utnapiştım'e gider. Utnapiştım, Tanrıların onu ölümsüz yaptığını anlatır. Zamanında bir ülkede kralken halkı Tanrıları kızdırmıştır ve Utnapiştım'in iyi bir insan olduğunu bilen Tanrılar ona gemi yapmasını söylemiştir. Gemi tamamlandığında tüm halk tüm ülke sular altında kalmıştır. Sadece Utnapiştım, karısı ve gemiye aldıkları hayvanlarla hayatta kalırlar. Burası Nuh Tufanı'na gönderme yapılan bölümüdür.

Utnapiştım, elleri boş dönecek olan Gılgamış'a sonsuz gençlik bitkisinin yerini söyler. Gılgamış, denizin altında dikenlerin arasından aldığı sonsuz gençlik bitkisiyle yola koyulur. Kente gelen Gılgamış, yıkanmak ve su içmek için suya girdiği sırada bir yılan gelerek heybesinden aldığı sonsuz gençlik bitkisini alarak kaybolup gitmiştir.

Dede Korkut'a baktığımızda ölüm bilgisiyle baş etmeye çalışan ölümsüzlüğü arayan Dede Korkut ölümsüzlüğü değil ama onun acılarını dindirecek kopuzu bulmaktadır. Tıpkı Gılgamış'ın gençlik iksirini bulması gibi. Gılgamış yıkanmak ve su içmek için suya girdiğinde bir yılan gelerek heybesindeki sonsuz gençlik bitkisini alıp gözden kaybolmaktadır. Dede Korkut ise kopuzunu alıp seccadesini ırmağın üzerine serdiğinde yorgunluktan uyuyakalır, sudan çıkan bir yılan ise gelip Dede Korkut'u ısırarak öldürür. Her iki hikayede işlenen motifler birbirine benzerdir.

Dede Korkut'un sadece ölümüyle değil, doğumuyla ilgili de değişik rivayetler vardır. Tıpkı önemli şahsiyetlerin doğumlarının da önemli olması, mitolojik öğelerle anlatılması, efsaneleştirilmesi gibi Dede Korkut'un doğumu da ilginçtir. Bazı rivayetlere göre Korkut, dev kızından dünyaya gelmiştir. Normalden çok küçüktür ve incecik bir tülle doğmuştur.

Dede Korkut'un kopuzu için de çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; cinler ve periler kendi aralarında konuşurken Dede Korkut onları duymuş ve verdikleri bilgilerle kopuzu yapmıştır. Yunan mitolojisiyle ilişkilendirecek olursak Hermes ve Aphrodite'in çocukları olan, belden yukarısı insan, aşağısı ise keçi olan; kuyruklu, boynuzlu, sivri kulaklı, vücudu kıllı olarak tasvirlenen çoban tanrısı Pan karşımıza çıkmaktadır. Pan'ın dağlarda ovalarda gezerken yedi kamışlı Syrinks (sirinks) adını

verdiği bir müzik aleti icat etmiştir. Syrinks flütünü çalmakta eğlenmektedir. İnsanları korkutmakta, paniğe sürüklemektedir.

Bir başka efsaneye göre Pan'ın aşık olduğu Syrinks, tam Pan ona sarılacağı sırada saza dönüşür. Pan da üzülür ama bir yol bulur. Sazlardan yedi tanesini kesip balmumuyla yan yana yapıştırır, üfleyince ortalığa tatlı bir melodi yayılır. (Sarıboğa, 2018, s. 1152)

İkinci rivayette doğada yeşillikler içerisinde kopuz kendi kendine çalmaktadır, sesi takip eden Dede Korkut, kopuzu bularak eline almıştır. Üçüncü rivayete göre kopuzu rüyasına giren bir melekten öğrenmiştir.

Dede Korkut'un kopuzunu Türklerce kutsal sayılan kayın ağacından yaptığına inanılır. Azerbaycan Türklerine göre doğada her şeyin adını Dede Korkut koymuştur. Aslında bu özelliği onun kutsal bilgi kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Dede Korkut hikayelerde hüner göstererek erginliğini ispat eden yiğitlere ad koyma işlemini gerçekleştirir.

Bamsı Beyrek hikayesinde, Deli Karçar'ın elini felç edip daha sonra çözmesi Dede Korkut'un keramet sahibi, ulu bir kişi olduğunu vurgulamaktadır. Boy boylar yani öyküler anlatır. Soy soylar; öykülerdeki manzum kısımları kopuz eşliğinde okur. Zor durumda kalanlara yardımcı olur, problemlere çözümler bulur, yol gösterir. O velayet ıssı yani ermiş kişisidir. İlahi bir güce sahibidir. Allah onun gönlüne ilham eder.

“Dede Korkut deyimindeki dede sözcüğünün korkut kadar eski olmadığı ve bunun efsanevi Korkut'un yaşlılığını nitelemek için asıl ada sonradan yapılmış bir ek olduğu düşünülmektedir. XII. VE XIII. Yüzyıl tefsirlerini inceleyen A. K. Borovkov, korkmak ve korkut fiil kökünden türemiş “kurkganlar” yani Allah'tan korkanlar (müttekiler) anlamına “Korkudgan veya Korkudgucı” sözlerinin Arapçada nezir yani elçi-öğütücü tanrı elçisi anlamına geldiğini göstermiştir.” (Bayram, 2016, s. 47)

Dede Korkut, Türkistan ve Yenisey bölgelerinde şaman, İslam ülkelerinde ise İslam evliyasıdır. Bu özelliği ile Türk toplumunda uzun asırlar benimsenmiştir. Dede Korkut Kazaklarca Müslüman Kazak ermişi olarak anılmaktadır.

“Esas Dede Korkut Kitabı incelendiğinde ad, Dresden nüshasında 4 defa Korkut Ata, 29 defa Dede Korkut, 21 defa Dedem Korkut, 18 defa sadece Dede ve 1 defa Dede Sultan biçiminde geçmektedir. Korkut Ata ismi asıl hikâyenin mukaddime kısmında geçmekte ve Vatikan nüshasında da mukaddime bölümünden başka yerde geçmemektedir. Her iki nüshada da kullanım çoğunluğunun dede üzerinde olmasından ötürü Türk camiası içerisindeki bu kişiliğin unvanı Ata değil, Dede’dir.” (Erdoğan, 2020, s. 30)

Ayrıca Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikayede “*Ben Dede Korkut bu dünyada ne yaşadım, Üç yüz altmış altı yıl yaş yaşadım, Gün ortası ile ikindi arası kadar gün görmedim; Yedi koyun olur idi benim şölen günümde, Bir ciğer, bağır kadar et yemedim, Bu dünyayı iki kapılı kervansaraya benzer bir ev gibi gördüm, Ben Dede Korkut, bu kapıdan girerken o kapıdan çıkar gördüm.*” ifadeleri bulunmaktadır. Burada Dede Korkut’un üç yüz altmışaltı yıl yaşadığı fakat yaşamının çok çabuk geçtiği, yedi koyun keserek verdiği şölende bir lokma et yemediğini anlatarak onun bu ölümlü dünyaya tenezzül etmediğini anlatmaktadır. O dünyayı iki kapılı bir kervansaraya benzetmektedir. Ölüm ve hayatın kapı aralığı kadar bir hayat yaşadığına inandığı anlaşılmaktadır.

“Dede Korkut adına çeşitli yerlerde mezarlar bulunmaktadır. Evliya Çelebi, onun Ahlat’taki türbesini ziyaret ettiğini yazar.” (Demirci, 2020) Doğu Anadolu’da, Kafkaslarda Dede Korkut’un mezarları ve türbelerinin olduğu bilinmektedir. Türk dünyasının ortak değeri olan Dede Korkut’un Sir-Derya Nehri boyunca kabri olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.

Bütün bu anlattığımız rivayetler Dede Korkut’un toplum açısından ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Sonuç olarak o dönem insanının bunları anlatması Dede Korkut’a verdikleri büyük değeri göstermektedir.

2.2. Dresden Nüshası

Araştırmamıza konu olan Dede Korkut hikayeleri Heinrich Friedrich Von Diez tarafından 1815 yılında içinde bulunan “tepegöz” hikayesinin dikkat çekmesiyle önemli bulunmuş ve bu sayede gün yüzüne çıkmıştır.

“ Diez, Homeros’un Odysseia’sında geçen Polyhemus (polifem) hikayesini bilmekteydi; onun için önemli olan Dede Korkut Kitabı’ndaki Tepegöz boyu ile bu

hikayenin ilişkisini ortaya koymaktı. Dede Korkut Kitabı'ndan bir Batı diline ilk olarak bu hikayenin çevrilmiş olması Avrupa Bilim ve Edebiyat dünyasında bu yapıt üzerine ilgi uyandırmıştı." (Özay, 2010, s. 91)

Dede Korkut hikayelerinin oluşumu çok uzun yıllar öncesinde olsa da eserin gün yüzüne çıkması Heinrich Leberecht Fleischer'in (1811) Dede Korkut elyazmasını Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde görmesiyle başlamıştır. Fleischer, bu elyazmasının Osmanlı Türkçesi olduğunu görür ve XV. yüzyıla ait bir eser olduğunu düşünür. Eserin asıl önemini ise Heinrich Friedrich Von Diez kavramıştır. Fleischer 1800'lerin başında kataloglar oluşturur. Von Diez ise ilk katalogların arkasına 1815'te bir tanıtım yazısı yazarak eserin önemine vurgu yapmıştır.

"Von Diez, Dede Korkut anlatılarından Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatıyı çevirerek, kendi yazdığı önsözle basmıştır. Von Diez, Dede Korkut anlatılarından özellikle Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatı ile Yunan Edebiyatındaki Odyssea destanındaki kahramanların yaşadıklarının benzeşim taşıdığını ileri sürmüştür. Bu durum, ilgi uyandırmış ve diğer araştırmacılarında bu esere yoğunlaşmasını sağlamıştır. Daha sonra ünlü Türkolog W. Borthold, eserle ilgili birçok makale yazmıştır." (Avşar, 2015, s. 2)

Fleischer tarafından aşağıdaki malumat verilmiştir.

"152 sayfalık Türkçe mecmua, küçük 40, nesih yazılı, eski Şark Türkçesi ve Oğuz şivesi ile yazılmış, "Kitab-ı Dede Korkut'tur. İç Oğuz ve Dış Oğuz kabilelerinin Muhammet devrindeki maceralarının hikayeleridir. Kitabın adı bütün hikayeler de "Korkut" adlı birinin büyük rolü olmasından ileri gelmektedir." (Nebiyeva, 2008, s. 174)

Araştırmamız ve incelemelerimiz doğrultusunda nüshanın 152 sayfa değil 152 varaktan oluştuğu görülmüştür. Sayfa sayısı ise 303'dür. Dresden nüshasında; eserin iç kapağının ortasında daire şeklinde aşağı sol köşede ise dikdörtgen biçimde mühür bulunmaktadır. Dikdörtgen mührün içinde "Msc. Dresd. EA 86 yazısıyla künyesi belirtilmiştir. Yukarıda ise "Kitab-ı Dede Korkut Ala Lisan-ı Taife-yi Oğuzan olarak eserin ismi yazmaktadır. Bunun altında ise okunması zor olan "Sahib Esselam Abdullah Bin Ferec Kendhduda yazılıdır. Üst tarafta ise Tarih-i Vefat-ı Osman, sene 993 bulunurken sağ köşeye yakın bir yazı daha bulunur; "muhabbetname ağzından yazılmıştır." Şeklinde bilgiler sunulmuştur.

“Arap Dili ve Edebiyatı alanında XVIII. Yüzyılın önemli bilim adamlarından biri olan alman şarkiyatçısı Joham jacob Reiske, Dresden nüshasını ilk defa Dresden Kütüphanesindeki el yazmalar arasında bulmuş ancak nüshanın içeriğini iyi bilmemesi sebebiyle 1512 yılında vefat etmiş olan Osmanlı Şehzadesi Korkud’la ilgili bir nüsha olarak değerlendirmiştir.” (Aliyeva, 2020, s. 9)

Oluştugu tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte IX. Yüzyıl veya daha önceki dönemlere ait olduğu tartışılmaktadır. Eser Arap Alfabetiyle Türkçe yazılmıştır. Eser çoğu harekesiz, nesih bir yazı ile yazılmıştır. Eserin her sayfası 13 satırdan meydana gelmiştir. Hikayelerin başlıkları ile manzum ve mensur parçalar bir bütün halinde yazılmıştır. Eserin toplam sayfa sayısı 303’tür. Bir giriş ve 12 hikayeden oluşmaktadır.

“Kelimelerin imlası birçok yerde tutarsız, bazı yerlerde de yanlıştır... Yazmanın dili, gramer bakımından Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir. Şivesi ise Azeri Türkçesine uymaktadır” (Daşdemir, 2010, s. 68) Dresden Krallık Kütüphanesi’nde Fleischer Külliyyatı 86 numaradadır. Eserde hikayelere boy denmektedir. Bunlar sırasıyla:

- 1) Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyu
- 2) Salur Kazanın Evi Yağmalandığı boy
- 3) Bay Büre Beyin oğlu Bamsı Beyrek Boyu
- 4) Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy
- 5) Duha Koca Oğlu Deli Dumrul boyu
- 6) Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu
- 7) Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu
- 8) Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Boy
- 9) Begil Oğlu Emren’in Boyu
- 10) Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu

11) Salur Kazan Tutsak Olub Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boy

12) İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü boy

“Mustafa kaçalin’e göre bu nüsha 1585 yılından kalma olup Kutadgu Bilig’in Uygur Harfli yazması gibi Tokat Niksar’dan Almanya’nın Dresden şehrine götürülmüştür.” (Teyek, 2013, s. 38)

2.3. Vatikan Nüshası

Vatikan nüshasını ilk kez bulan Ettore Rossi’dir. Vatikan Kütüphanesi’nde bulunan eser kütüphanenin Türkçe kısmında 102 numarada kayıtlıdır. Eser başka bir risale ile birlikte aynı kitapta yer alır. 2-58. Sayfalar da Hikayet-i Latife-i Ucube ve Mahcube-i Zarife adlı eser bulunmaktadır. Bu eserden hemen sonra ise Dede Korkut hikayeleri bulunur. Vatikan nüshasında 1 giriş ve 6 hikaye yer almaktadır. Bu 6 hikayeden ise 5’i tamdır. Bu nüshanın 97-98. Sayfalarını içinde bulunduran sondan bir önceki yaprağı kopuk olduğu için 6. Hikayenin iki sayfası eksiktir. Hikaye 99. sayfada son bulmaktadır.

Bu yazma harekeli, çoğu zaman yanlış harekeli olarak yazılmıştır. Eserin XV. yüzyıl sonu ve XVI. Yüzyıl başlarında yazıya geçirildiği kabul edilmektedir. Eserde her sayfa 13 satırdan oluşmaktadır. Toplamda 109 sayfadır. Hikayelerin başlıkları kırmızı renk ile yazılmıştır. Dede Korkut hikayelerinin Vatikan yazmasındaki adı ise Hikayet-i Oğuzname-i Kazan Bey ve Gayri’dir.

“... İtalyan bilgini Ettore Rossi’de Dede Korkut Kitabı’nın yeni bir yazmasını Vatikan kitaplığında bulmuş “Un Nuovo Monoscritto Del Kitabı Dede Qorkut” adlı yazısında bu önemli bulgudan söz açmış ve yazmayı tanıtmıştır.” (Şahin, 2017, s. 86)

Elyazmalarının yazım tarihleri hakkında pek çok düşünce vardır. Dede Korkut hikayelerinin sonlarında her zaman Dede Korkut gelip soy soylar boy boylar ve Oğuzname düzerek hana, devlete, inananlara, ölmüşlere dua eder. Dede Korkut’un dualarının muhatabı Oğuzların hanı veya hanlar hanı Han Bayındır olduğundan yola çıkacak olursak olayların geçtiği dönemin Bayındır Han dönemi olduğu

düşünülmektedir. Ayrıca o dönemde hüküm süren Osmanlı Devleti'ne de gönderme yapılır.

“Vatikan yazmasının üzerindeki bir kayıta nüshanın Seyyid Ahmed B. Seyyid Hasan isimli bir kişiye ait olduğu anlaşılmaktadır.” (Küçük B, 2013, s. 14)

Dresden Krallık Kütüphanesindeki el yazmasının 12 hikayeyi barındırması ve yazı biçimi olarak değerlendirildiğinde daha eski bir dönemde yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu sayede orijinal metnin Dresden nüshası olduğu düşünülmektedir. “Diğerinden farklı olarak bu nüshada 6 hikaye vardır. Dresden Nüshasındaki 4, 5, 6, 8, 9 ve 10. Hikayeler Vatikan Nüshasında yoktur.” (Ergin, 2017)

Bir başka görüşe göre hikayeler Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan sonra kaleme alınmış, Oğuz-name etrafında toplanmış tarihi menkıbeler olduğudur. İtalyan araştırmacısı olan Ettore Rossi, Vatikan nüshasına yazdığı 93 sayfalık mukaddimede Dede Korkut'a kadar olan edebiyatı incelemiş, bu nüshayı Dresden nüshasıyla karşılaştırarak burada ki olayların Akkoyunlular dönemine ait olduğunu söylemiştir.

“Ettore Rossi, Dede Korkut hikayelerinin manzumu, dili ve üslubu ile kitapta verilen hadiselerin tarihi şeriatı üzerine dayanarak, destanın 15. Asrın başlarında kaleme alındığını tahmin etmiştir.” (Erdoğan, 2020, s. 16)

“Kaçalin, yazmaların istinsah edilirken üzerine düşülen tarihten hareketle “Hikayet-i Oğuzname-i Kazan Beg Ve Gayrı” adlı eserin II. Beyazıd Han (1481-1512) döneminde oluşturulmuş olma ihtimali üzerinde durmaktadır.” (Teyek, 2013, s. 304)

Vatikan kütüphanesinde bulunan eserde Dede Korkut'un anlatıları “hikayet” olarak geçmektedir. Bu nüshada 6 hikaye bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla:

- 1) Hikayet-i Dirse Han Oğlu Boğaç Han
- 2) Hikayet-i Bamsı Beyrek Boz Atlı
- 3) Hikayet-i Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığıdır

4) Hikayet-i Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğudur

5) Hikayet-i Kazılık Koca Oğlu Yigenek Bey

6) Hikayet-i Dış Oğuz İç Oğuz'a Asi Olup Beyrek'in Vefatı

2014 yılına kadar iki nüshasının olduğu bilinen Dede Korkut'un Dresden nüshası ki tam adı “Kitab-ı Dedem Korkut Ala Lisan-ı Taife-i Oğuzan” bir diğeri ise Vatikan nüshası olarak tam adıyla “Hikayet-i Oğuzname-i Kazan Beg Ve Gayrı” isimli nüshalarıydı. Bu iki nüshayla ilgili olarak;

“Dede Korkut kitabı'nın Fleischer tarafından bulunan Dresden Nüshasında bir giriş ve on iki hikaye; Ettore Rossi tarafından bulunan Vatikan Nüshasında ise bir giriş ve altı hikaye olarak karşımıza çıkmakta ve aynı zamanda hepsi birden büyük bir bütün, makro metin (Üstünova,2008b) ile geniş Oğuz topluluğudur.” (Balyemez, 2011, s. 19)

Her ne kadar ayrı coğrafyalarda bulunmuş olsalar ve yine her ne kadar farklı zaman dilimlerinde yazıya geçirilmiş olsalar bile hikayeler Türk toplumun ortak malıdır. Tek tek değil bir bütün olarak bakılmalıdır.

“Hikayeler Dresden nüshasında “boy” Vatikan Nüshasında ise boy yerine “hikayet” sözcüğü ile nitelenmiştir. Hikayeler deki mensur bölümler alışık olduğumuz mensur hikayelerdeki gibi değildir. Birbirinin peşi sıra gelen cümleler etkileyici bir üslubun ortaya çıkardığı ahenkle zincir oluşturmakta ve akıcı bir bütünlük meydana getirmektedir.(ergin, 2018: 30)” (Erdoğan, 2020, s.33)

Hikayelerde soy-soylama olarak geçen manzum bölümler hitap ve konuşma şeklinde oldukları için hemen hemen kitabın yarısı bu kısımlardan manzumlardan oluşmaktadır. Bu manzum parçalar Türk şiirinin özgün ve eşsiz örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yinelemeler ve kafiyelerden oluşan bu manzumeler ahenk unsuru oluşturmuş ayrıca vezinsiz yazılmıştır.

Hangi nüshanın daha orijinal metin olduğunu anlamak isteyen araştırmacılar nüshalardaki kullanılan kelime, kavram gibi dil özellikleri bakımından karşılaştırmalı yapmışlardır. Ayrıca Dresden nüshasında 12, Vatikan nüshasında 6 hikayenin

olmasıyla; Vatikan nüshası eksik bulunmuş, Dresden nüshasının daha eski bir tarihte derlendiği düşünülmüştür. Kendinden önceki metin veya metinlere daha yakın, daha doğru ve tam olduğu görüşü hakimdir. Bununla ilgili olarak:

“Dresden nüshasının dilinin Vatikan Nüshasının dilinden daha eski olduğu kanaatinde olan Muharrem Ergin Dresden Nüshasının dil hususiyetleri bakımından destanın asıl yazıldığı hikayelerde hadiselerin vukuu bulunduğu coğrafyanın dili olan Doğu Oğuzca’sını yani Azerbaycan Türkçesinin dil ve üslup özelliklerini yansıttığını Vatikan Nüshasının ise Batı Oğuzca’sı olarak ifade ettiği Osmanlı Türkçesi’ne uygun yazılmış olduğu ve eserin Batı Oğuzca’sına çevrilmiş bir varyantı durumunda kaldığı fikrini ileri sürmektedir.” (Aliyeva, 2020, s. 11)

2.4. Ankara Nüshası

2014 yılında Mustafa S. Kaçalın Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nin yanındaki Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi’nde (Yazma1/261.sy) Dede Korkut’a ait yazma bir eser bulmuştur. Eser *”Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı”* adıyla 2017’de Türk Dil Kurumu Yayınları (Ankara) ile yayımlanmıştır. Saadettin Özçelik Türk Dili Dergisi’ne (Ağustos 2019) “Dede Korkut Oğuznamelerinin Kaç(ıncı) Nüshası Bulundu?” başlıklı eleştiri yazısında şu bilgileri vermektedir:

“2014 yılının Kasım ayı idi. Türk Dil Kurumunun o günkü başkanı Mustafa S. Kaçalın, ... Dede Korkut Kitabı’nın üçüncü nüshasını göstereceğini söyleyince çok şaşırdım ve bir o kadar da heyecanlandım. Kaçalın Hoca; önce okuduğu metnin transkripsiyonunu gösterdi, ardından elindeki metnin tıpkıbasımlarını çıkardı ve masaya koydu, sonra gülerek ve ellerini gözlerime doğru götürüp örtmeye çalışarak bana şaka yollu “Sen görme, sen görme!” dedi. Hep birlikte hocanın bu hareketine güldük. Metni incelediğimde 22 sayfalık eksik bir nüsha olduğunu gördüm. Söz konusu 22 sayfanın ilk 4 sayfasında Oğuz Kağan Destanı’ndan bir bölüm, bunun devamında Dresden ve Vatikan nüshalarında olduğu gibi ve benzer üslup ve cümlelerle bir mukaddime ile soylamalar yer alıyordu (4-15. sayfalar). Soylamalardan sonra ise -Dresden nüshasında ilk boy olarak geçen- Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu’nun bir kısmı (15-22. sayfalar) yer alıyordu. Mustafa Bey’in yazmayı, Ankara’nın merkezinde, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin hemen yanındaki Türk Tarih Kurumu’nun kütüphanesinde (Yazma I/261. sy.) bulmuş olması da anılması gereken ayrı ve önemli bir konudur.” (Özçelik, 2019, s. 51)

Sadettin Özçelik, nüshanın 22 sayfa, 11 yapraktan meydana geldiğini belirtmiştir. Nüshanın ilk 4 sayfasında Oğuz Kağan Destanı’ndan bir bölüm olduğunu 7. sayfadan

itibaren Dresden ve Vatikan nüshalarında olduğu gibi fakat onlardan daha kısa bir şekilde Dede Korkut'un tanıtıldığı kısmın, mukaddimenin, kadınların 4 gruba ayrıldığı bölümlerin ve Vatikan ile Dresden nüshalarında bulunan Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikayesinin bir kısmının olduğunu belirtmiştir. Bu bölümlerin 4 ile 15 sayfa arasında yer aldığını söylemiştir.

Ancak tezimiz nüshalar ile sınırlıdır ve bulunan metin eksik olduğundan tezimizde incelemeye alınmamıştır.

2.5. Türkmen-Sahra/Günbed Nüshası

Türk dilinin önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut kitabının Dresden ve Vatikan nüshası olarak 2 adet elyazması şimdiye kadar tek kaynak olarak karşımıza çıkarken, 2019 yılında bu el yazmalarına bir yenisi eklenmiştir.

“İran’ın Türkmen Sahra bölgesindeki Günbed-i Kavus şehrinde yaşayan Mühendis Veli Muhammed Hoca çok sayıda elyazmaları toplamış bir Türkmen koleksiyoncudur. 12 Aralık 2018’de bir iş için gittiği Tahran şehrinde tanıdık bir kitapçıya uğradığında, elindeki yazmayı satan bir kişiyle karşılaşır. Kitapçı arkadaşının önerisiyle, kendisini “Kaçar Hanedanı soyundan” geldiğini söyleyen adı açıklanmayan kişiden Veli Hoca bu elyazmasını satın alır.” (Kocaoğlu, 2019, s. 210)

Veli Muhammed Hoca bu elyazmalarını çok sayıda kişi ile paylaşmıştır. “12 Aralık 2018’de Veli Hoca tarafından satın alınması ile Mart 2019 arasında elyazmasının fotoğrafları çok sayıda kişinin eline geçmiştir.” (Kocaoğlu, 2019, s. 210) Veli Muhammed Hoca’nın Aralık 2018 tarihinde eseri Türkbilimci Yusuf Azmun’a eposta şeklinde gönderildiği söylenmektedir. Eser üzerinde çalışan Yusuf Azmun’un “Dede Korkut’un Üçüncü Elyazması-Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım)” adlı kitabı 26 Haziran 2019’da Kutlu Yayınevi’nden çıkmıştır.

Osman Fikri Sertkaya Eski Türk Araştırmaları Dergisi’ne yazdığı tanıtım yazısında, bulunan yazmanın ilk olarak Yusuf Azmun’a gönderildiğini anlatır. Osman Fikri Sertkaya şunları söyler:

“Mayıs ayının ortalarında Amerika’nın Michigan Üniversitesi’nde çalışan Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU Türkiye’ye geldi. ... Ben kendisine yeni bulunan Dede Korkut yazmasından ve EKİCİ’nin bildirisinden bahsettim. KOCAOĞLU ise bu yeni metnin müşterek dostumuz Yusuf AZMUN tarafından yayıma hazırlandığını ve metnin kendisinde olduğunu söyledi.” (Sertkaya, 2019, s. 638)

25 Nisan 2019’da Bayburt’ta düzenlenen 4. Uluslararası Dede Korkut Sempozyumu’nda Dede Korkut yazmasını bilim dünyasına duyuran kişi ise Metin EKİCİ olmuştur. 13. Dede Korkut Boyu dediği, “yeni bir Dede Korkut Boyu: Salur Kazan’ın Ejderhayı Öldürmesi” başlığı ile sunduğu bildiride yazmaya “Türkistan Yazması” adını vermiştir.

Metin Ekici’nin Bayburt’taki sempozyum bildirisi daha sonra, Milli Folklor Dergisi’nin 2019 Haziran sayısında yayımlanmıştır. Ardından Metin Ekici’nin Dede Korkut Kitabı “Türkistan/Türkmen-Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy-Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım)” adı ile Ötüken Yayınevi’nden çıkmıştır.

Metin Ekici kitabında, bulunan nüsha ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“2019 yılı Mart ayında bir kongreye katılmak için gittiğimiz Kazakistan’ın Mangışlak Eyaleti’nin Akdağ şehrinde kaldık. Orada, İran’ın Türkmen Sahra Bölgesi’ndeki Kümbet-i Kavus şehrinden aynı kongreye katılmak üzere gelen Mohammad Ghoghgi ve Muhammed Veli Hoca ile tanıştık... Veli Muhammed Hoca, yanında bulunan ve kendisi tarafından takılan kapağa Arap harfleriyle “Dede Korkud” yazılmış bir fotokopi metni gösterip bunun, evindeki bir yazmanın bazı sayfalarının fotokopisi olduğunu söyledi. ...Muhammed Veli Hoca, orada Kazakistan’dan döndükten birkaç gün sonra elektronik ortamdaki e-posta adresime Veli Muhammed Hoca tarafından gönderilen bir mesaj geldi. ...Bu dosyada toplamda; sonradan hazırlanmış bir kapak sayfası ile 61 sayfalık metin vardı.... Bu nüshanın; Türk Dünyası’nın tamamına ait olması ve nüshayı bulan ve bana gönderen kişinin de yaşadığı coğrafyayı da kapsayan kadim adın doğru olacağı düşüncesiyle, “TÜRKİSTAN Nüshası” olarak adlandırılması gerektiğini söyledim. Bildirimim sonunda, bu nüshanın Dede Korkut soylamaları ve bir boyunu içeren “Üçüncü Nüsha” olduğunu, “Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi Boyu”nun da “On Üçüncü Dede Korkut Boyu” olarak kabul edilmesi gerektiğini belirttim.” (Ekici, 2019, s. 10)

Bu gelişmeler sırasında Modern Türklük Araştırmaları Dergisi 2019 Haziran 2 sayısında dört doktora öğrencisinin yazmış olduğu “Dede Korkut Kitabı’nın Günbed Yazması (İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım)” başlıklı makalesi yayımlanmıştır. Her ne kadar makale olarak yayımlansa da kapsam alanıyla; dil özellikleri, metin sözlüğü, tıpkıbasımı ve metin transkripsiyonu ile birlikte resmen bir kitap boyutuna ulaşmıştır. Bu çalışmayı hazırlayan İranlı Türk doktora öğrencileri; Nasser Khaze Shohgoli, Vallolah Yoghoobl, Shahrouz Aghotabal ve Sara Behzad’dır. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi’ne yazdıkları makalede eserin iç ve dış görünümü ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedirler:

“.... Ön kapağın üst sağ köşesi yırtık olup, kapağın orta kısmında okunaksız bir damga yer almaktadır. İtinatsız bir biçimde ciltlenmiş olan yazmanın şiraze kısmına kırmızı bir kumaş parçası yapıştırılmıştır. Son yaprağın bir kısmı kapağın iç kısmına yapıştığı için tam olarak açılmaz durumdadır. Yaprakları birleştirmek için iki katlı mavi iple atılan düzensiz dikişler kitabın görünümünü bozmuştur. Bütün bunlar, yazma gerçekten satıcısının bildirdiği gibi Ağa Muhammet Han Kaçar’ın kitaplığından bir yadigâr ise, bu itinasız kapağın asıl olmayıp sonradan yapıldığını gösterir, yazmanın özenle hazırlanmış olması eserin han kitaplığı için hazırlanmış olduğunu güçlendiren ipuçlarından biridir. Yapraklardaki yıpranma ve yer yer bulunan geç tarihli kayıtlar ve karalamalar yazmanın son yıllara dek okunmuş olduğunu gösterir. Eser kamış kalem ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Başlıklar kırmızı mürekkep ile kaleme alınmış, ancak 1b ve 2b sayfalarından sonra başlık verilmemiştir. Başlıkların hattı metin hattı ile aynı kalemde çıktığını göstermekle birlikte, bu eksiklik başlıkların sonradan eklendiğini ve elimizdeki yazmanın henüz tamamlanmadan bu şekilde bırakıldığını göstermektedir.” (Shohgoli ve arkadaşları, 2019, s. 154)

Nüshaların bulundukları yerin isimlerini verme geleneğine bağlı kalarak nüshaya Günbed nüshası adını vermişlerdir.

“.... Eser üzerine çalışan bazı araştırmacılar; Türkistan nüshası, Türkmen-Sahra nüshası, Günbed nüshası gibi adlandırmaları tercih etmişlerdir. Safeviler döneminde kaleme alındığı düşünülen nüshanın baş kısmı eksik olmakla birlikte otuz bir varaktan oluşmaktadır.” (Topuk, 2020, s. 28)

Türkmen-Sahra/Günbed nüshasının yazıya geçirilme tarihi tartışmalıdır. Ahmet Bican Ercilasun, Milli Folklor Dergisine (2019) “*Dede Korkut Kitabı’nın Yeni Nüshası Ve Üzerindeki Yayınlar*” başlıklı yazısında yazmanın tarihini şu şekilde açıklamıştır:

“Yazmanın önceki sahibinin, eserin Ağa Muhammed Han Kaçar’ın kitaplığından yadigar kaldığına dair sözleri doğru ise istinsah tarihi, anılan Kaçar hanının dönemine veya az önceye ait olmalıdır. Ağa Muhammed Han Kaçar 1786-1797 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Buna göre Dede Korkut’un Günbed nüshasının 1786- 1797 yılları arasında veya 1786’dan bir süre önce fakat mutlaka 1759’dan sonra istinsah edildiğini söyleyebiliriz. Eserin dil özellikleri de bunu desteklemektedir.” (Ercilasun, 2019, s. 7)

Ahmet Bican Ercilasun yine aynı makalesinde Günbed nüshasının XVII. ve XVIII. Yüzyıllara ve Güney Azerbaycan sahasına ait olduğunu belirtmiştir.

Buna ek olarak Shohgoli ve arkadaşlarının Modern Türklük Araştırmaları Dergisine (2019) “*Dede Korkut Kitabı’nın Günbed Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım*” olarak yayımladıkları makalede Günbed nüshasının Safavilerin hükümdarlık sahası ve kültür çevresi ile Safaviler Dönemi’ne uygunluk sağladığını belirtmişlerdir. Ayrıca Kaçarlar döneminde İstinsah edilmiş olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunlara delil olarak Kırık nestalik hat ile yazılmış olmasını göstermişler, kırık nestalik hattın Safeviler dönemine ait olduğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca Doğu Türkçesi ile yazılmış olduğunu öne sürmüşlerdir. (Shohgoli ve arkadaşları, 2019)

Bu nüshanın herhangi bir kaydı yoktur. Metnin dil özelliklerinden hareketle XVII-XVIII. Yüzyıllarda yazıldığı söylenebilir.

Yusuf Azmun’a göre yeni bulunan yazmada baş tarafından bilinmeyen sayıda sayfası eksiktir. Ayrıca Dresden ve Vatikan yazmalarında bulunmayan 27 anlatım bulunur. Bu anlatımların 17. si metnin 38. ve 39. sayfalarında yer alır. 6 bentten oluşur, her bendin sonunda ise “Gazan-idüm” kelimesi tekrar edilerek serbest hece vezniyle yazıldığı görülür. Ayrıca Gazan için “Deli Dönmez” isminin geçmesi dikkat çekicidir.

Yazmanın yazı stiline bakıldığında İran’da yaygın olan nes’talik hat ile yazıldığı görülmektedir. Her sayfası genellikle 14 satırdan oluşmaktadır, fakat diğerleri kadar

kurala sıkı bağılı değildir. Nüsha Azerbaycan sahasında Oğuzname'yi sözlü olarak icra eden okuryazar bir ozan tarafından yazıya aktarılmış olmalıdır.

Ayrıca nüshada geçen 1 hikaye ise yazmanın sonlarında yer alır. Dresden ve Vatikan nüshaları genellikle şölen tasviri ile başlar ve dua edilerek biter. Türkistan-Sahra/Günbed nüshasında ise bu bölümler yoktur. Nüshanın ilk sayfasından 48. sayfasına kadar 23 tane anlatım bulunur. 48. sayfanın 7. satırında ise “*Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi*” olarak isimlendirilen hikaye başlar ve 61. sayfada biter.

Hikayeye göre Kazan yedi başlı ejderhayı aklı sayesinde öldürerek zafer kazanmıştır. Bununla da kalmayıp don değiştirerek ejderha kılığına bürünmüştür. Son olarak Oğuz'a dönerek Bayındır Han'ın karşısına çıkmış, ejderha derisinden gölgelik kurulmuş 7 gün yeme içme olmuş ve hikaye burada son bulmuştur. Metnin en sonunda “Hacilu'ya Allah rahmet eylesin.” şeklinde bir dua bulunur.

Sadettin Özçelik ise yazma ile ilgili olarak Milli Folklor Dergisi'ne yazdığı Dede Korkut Oğuznamelerinin Kaç(ıncı) Nüshası Bulundu? Adlı eleştiri/inceleme yazısında şu bilgileri vermektedir:

“Günbed Nüshası müstensihinin ilk iki soylamadan sonra (1b.5-6, 2b.6-8) soylamanın içeriği konusunda açıklama veya şerh denebilecek özellikte cümleleri kırmızı mürekkep ile yazdığı görülüyor. Müstensihin daha sonra gelen soylamalardan sonra da bir, iki veya üç satırlık boşluklar bırakmış olduğu dikkat çekiyor. Muhtemelen eseri bitirdikten sonra dönüp bu soylamalara ile ilgili açıklamalar yazmayı düşünmüş fakat her nasılsa bu iş ilk iki soylamadan sonra mümkün olmamıştır. Soylamalar, dede korkut metnlerinin anlaşılması en zor kısımlarıdır. Günbed Nüshasının yaklaşık altıda beşi soylama bir metindir.” (Özçelik, 2019, s. 55)

“Oğuz Türkçesi grubunda yer alan bu metinde Kıpçak grubundan fazlaca kelime ve ek bulunmaktadır. Metinde Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi dil özelliklerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir.” (Erdoğan, 2020, s. 28)

Bulunan nüshada kaç anlatımın ve kaç hikayenin olduğu tartışmalıdır.

Yusuf Azmun “Türkmen Sahra nüshası” adını verdiği kitabında, 27 anlatımın olduğunu savunur. Ayrıca “Salur Kazan’ın Aras Suyu ile Kars Kalesi’ni aldığı hikaye” ve “Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikaye” olarak iki adet hikayenin yer aldığını belirtmektedir. (Azmun, 2019)

Sadettin Özçelik ise “Dede Korkut- Günbed Yazması” adını verdiği kitabında 24 anlatımın olduğunu savunur ve Yusuf Azmun’a katılarak Kazan’a ait iki hikayenin olduğunu belirtmektedir. (Özçelik, 2022)

Metin Ekici “Türkistan/Türkmen-Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy-Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” adını verdiği kitabında 23 anlatımın olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca bu nüshada sadece “Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikaye”nin olduğunu ifade etmiştir.

Shahgoli ve arkadaşları “Günbed Yazması” adını verdikleri makalede 24 anlatımın olduğunu ve sadece “Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikaye”nin olduğunu savunmaktadırlar.

Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi hikayesinden önce Kazan’ın Aras Suyu ve Kars Kalesi’ni aldığı bilgisinin verildiği bölümler diğer nüshalarda geçen epitelere oldukça benzerdir. Bu nedenle kaç adet hikayenin olduğu konusunda bizlerde Metin Ekici, Shahgoli ve arkadaşlarına katılmaktayız.

Dede Korkut hikayelerinin nüshalara bağlı olarak değerlendirilmesi:

Dresden nüshası 1815, Vatikan nüshası 1950, Türkmen-Sahra/Günbed nüshası 2019 tarihlerinde gün yüzüne çıkmıştır. Dresden nüshası ve Vatikan nüshasının XIV.- XV. Yüzyıllarda yazıldığı, Türkmen-Sahra/Günbed nüshasının ise XVII- XVIII. Yüzyıllarda yazılmış olduğu düşünülmektedir. Dresden nüshası harekesiz, Vatikan nüshası harekeli, Türkmen-Sahra/Günbed nüshası harekesiz nestalik hat yazı tarzında yazılmıştır.

Dresden nüshasında 152 yaprak, Vatikan nüshasında 49 yaprak, Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise 31 yaprak mevcuttur. Dresden ve Vatikan nüshalarında

her sayfa 13'er satır olacak şekilde yazılırken Türkmen-Sahra/Günbed nüshası 14 satır olarak yazılmıştır. Dresden ve Vatikan nüshalarında başlıklar kırmızı mürekkeple yazılarak belirtilmiştir. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise hikaye başlığı belirtilmemiştir. Dresden nüshasında 12, Vatikan nüshasında 6, Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında diğerlerinden farklı olarak 1 hikaye (Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi) bulunmaktadır.

Türkmen-Sahra/Günbed nüshası diğer nüshalara benzer fakat farklı, ayrıntılı ve yeni bilgiler içeren anlatımlara sahiptir. Diğer nüshalardan farklı olarak hikayenin başlığı yoktur. Araştırmacılar baştan bir sayfasının eksik olduğunu söylemektedirler. Hikaye kısmı diğerlerinden azdır. Shohgoli ve arkadaşları diğerlerinden farklı olarak çok daha fazla Moğolca kelimenin yer aldığını söylemektedirler. Ayrıca diğer nüshalardan daha fazla İslami motifleri barındırdığını söylemek mümkündür.

Dresden ve Vatikan nüshalarının ortak bir dip nüshaya sahip olduğu düşünülürken, Türkmen-Sahra/Günbed nüshasının kaynağının farklı olduğu düşünülmektedir. Bu durumda başka araştırmacılar tarafındanda ileri sürülen pek çok nüshanın var olabileceği savımız güçlenmektedir.

Dresden, Vatikan ve Türkmen-Sahra/Günbed nüshalarında ortak olan konu "haraç" mevzusudur. Dresden ve Vatikan nüshalarında ortak olan Begil'in oğlu Emren'in hikayesinde *"tokuz tümen Gürcistanun haracı geldi. Bir at, bir kılıç bir çomak getürdiler."* şeklinde söylenilen haraçlar bulunmaktadır. Bu üç nesne ise Dede Korkut'un fikri üzerine Begil'e verilmiştir.

Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise Kafir Ala Demir Han'dan *"altmış batman kazan, altı teke boynuzunda kurulan sarı yay ve yedi tutam elmas uçlu çelik şiş"* gelmiştir. Ancak Begil oğlu Emren'den farklı olarak bu üç nesnenin verilmesi değil, Kazan tarafından alınması söz konusudur.

Dresden, Vatikan ve Türkmen-Sahra/Günbed nüshalarında "ava çıkma-avlanma" faaliyeti ortak olan bir diğer unsurdur.

Nüshaların bir diğer ortak özelliğinin “ad alma” geleneği ve hüner gösterme erdemi olduğu görülmüştür. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında Salur Kazan’ın altmış batman ağırlığındaki kazanı kaldırmasıyla “Deli Dönmez” iken Kazan adını alması ve diğer nüshalardaki ortak olan Boğaç Han’ın boğayı alt edişinden sonra Boğaç adını alması örnek verilebilir.

Nüshalarda ortak görülen bir diğer konu ise kurban motifidir. Dresden ve Vatikan nüshalarında şaman dönemine kadar geri giden bir gelenek olan kurban motifi, Dirse Han’ın oğlu Boğaç Han’ın hikayesinde Dirse Han ve eşi oğul sahibi olmak için “*atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu*” şeklinde kurbanlar keserler. Dresden nüshasında geçen Uşun Koca oğlu Segrek’in hikayesinde Segrek kardeşi Egrek’i esaretten kurtardığında babaları Uşun Koca “*atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç*” kırdırır. Burada şaman inancındaki kurban sunma geleneği görülmektedir.

Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise kurban kesme adeti görülmemiştir. Fakat 1. anlatımda Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban edeceği sırada Allah’ın koç göndermesine yapılan atıfla kurban motifi sezdirilmiştir.

Şaman kültürün bir yansıması olan Ateş kültü üç nüshanın ortak unsurlarındandır. Dresden ve Vatikan nüshalarında ateş kültü, ocak kültü olarak geçmektedir. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise diğerlerinden farklı olarak ejderhanın ağzından alevler çıkmaktadır. Şamanizm unsuru olan demir kültü her üç nüshada da kullanılan silahlar aracılığıyla (kılıç, ok, cıda, kalkan, gürz gibi) sezdirilmiştir.

Tüm nüshalarda geçen ortak şahsiyetler Salur Kazan, Lala Kılbaş, Bayındır Han (Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında Bayındır Padişah) Kara Göne Oğlu Kara Budak, Deli Dünder, Emen, Bay Bican Bey (Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında Bicen padişaktır.) dir.

Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikayede bizzat rolü olan kişiler ise Salur Kazan, Lala Kılbaş, Kara Budak ve Bayındır Padişaktır. Deli Dünder, Emen, Yegenek ve Bicen Padişahın rolü yoktur. Metinde bu kişiler ile ilgili çeşitli bilgiler verilir. Deli Dünder için Bayat beyi ve divan beyi olduğu söylenir.

Emen, Dresden ve Vatikan nüshalarında “*bıyığı kanlı Büğdüz Emen*” olarak geçerken Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında “... *tanımayub dayısı Gazanı keşiş deyüb ağzın sögen, Kara Budağ-ilen zarbı beraber gelen, yekden inmiş, yekden doğmuş kılıc-ıla adını yek sulatmış padşâhun mirğazabı, Begdillinün büyügi, yeğler başı Yegenek*” olarak tanıtılmıştır. Burada “mirğazab” kelimesi cellat anlamına gelmektedir. (Ekici, 2019, s. 210) Yegenek’in padişahın celladı olması dikkat çekicidir.

Ancak Dresden nüshası ve Vatikan nüshasında ortak olan Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikayede “... *konur atlu Kazana keşiş deyen Beg Yegenek torı aygırına bindi.*” Şeklinde geçen cümlede Kazan’a keşiş diyen kişi Yegenek’tir.

Ayrıca Emen için Dresden nüshasında “*varubanı peygamberün yüzini gören, gelübeni Oğuzda sahabesi olan*” şeklinde Vatikan nüshasında ise “*peygamberün yüzün gören, Oğuza gelüb ashab olan*” şeklinde belirtilerek onun İslamın şartlarından olan hac görevini yaptığı, hacı olduğu vurgulanmıştır.

Dresden ve Vatikan nüshalarında Bay Bican Bey olarak geçen Dış Oğuz beyi burada Bicen Padişah olarak yazılmıştır. Diğer nüshalarda görülmeyen bir karakter olan “Korçı başı Afşar” şu şekilde tanıtılmaktadır:

“*Pâdşâhdan Biçen Pâdşâha elçi geden, Alay Han-ile Bolay Hanun Belh-ile Buharada başın kesen, Kırbarağın ellerini yitgac alan, kayıdışda Biçen Padşahun gazabına düşübeni sitem çeken, yetmiş yerde ak endamı üstüne fitile koyan, kayıdışda kaplantünün gediğinde (dayısı) Konur boynın uran, kalın oymak büyügi, ma' rekeler çiçeği, korçı başı Afşar kimi yeg kemândâr, ohçı olsa...*”

3. DEDE KORKUT DİL ANALİZİ

Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında 2 kez “Dede”, 18 kez “Dedem”, 3 kez “Dede Korkud”, 6 kez “Dedem Korkud” ve 1 kez “Karı Dede” yazılmıştır. 2 kez “Veysel Karani” geçmektedir. Diğer nüshalarda geçen “arı su”, Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında “akarsu” şeklinde yazılmıştır. Ayrıca diğer nüshalarda geçen Tanrı veya Allah yerine burada “Perverdigar” kelimesi kullanılmıştır.

Dresden ve Vatikan nüshalarında sıkça gördüğümüz kilise kelimesi Dresden nüshasında “kelisya” Vatikan nüshasında “kilise” olarak yazılmıştır. Ayrıca keşişlerin kıyafeti için Dresden nüshasında “pilon” Vatikan nüshasında “bilan” olarak geçmektedir. 13. hikayeyi barındıran Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise hristiyanlığa dair bir kavram veya ibareye rastlanılmamıştır. Dresden, Vatikan ve Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ortak olan şehirler; Bayburt, Gürcistan, Kars Kalesi, Akçakale Sürmeli, Demir Kapı Derbendi ve İstanbul’dur.

Dresden ve Vatikan nüshalarında “peygamber” olarak geçen kelime Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında “nebi” ve “enbiya” olarak yazılmıştır.

Dresden nüshasında Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Hasan ile Hüseyin, Hz. Osman, Hz. Nuh ve Ayişe Fatma, Vatikan nüshasında ise Ayişe Fatma ve Hz. Nuh zikredilmektedir. Bütün nüshalarda ortak olan Hz. Muhammed’dur. Ancak Türkmen-Sahra/Günbed nüshasının başlarında geçen anlatımlarda Hz. Muhammed’in miraca yükselişi anlatılmaktadır. Ayrıca diğer nüshalardan farklı olarak Hz. Davut’un zanaatkarlığına vurgu yapılmıştır. Diğerlerinden farklı olarak bu nüshada Hz. Süleyman’ın adı geçmektedir. Ayrıca Hz. İbrahim’in oğlunu kurban edeceği kıssasına atıf yapılmıştır.

İslamın şartlarından biri olan namaz ibadeti, Dresden ve Vatikan nüshalarında sadece iki rekat namaz kılmak olarak geçmektedir. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise “ikinci namaz” ve “beş vakit namaz” olarak namazın vakitleri geçmektedir. “*hakk kitabını okuyanda mollalara osal bahan namazsızca Hakk yerine koyulmaz mı?*” (Ekici, 2019, s. 85) şeklinde geçen cümledeki “*namazsızca Hak yerine konulmak*” tabiri ile cenaze namazına vurgu yapılmıştır. Diğer nüshalarda cenaze namazına dair bir ibare görülmemiştir. Diğer nüshalarda geçmeyen Veysel Karani bu son nüshanın

başlarında *“Peygamberin bir dişinin kırıldığını işitip, kendi otuz iki dişini kerpetenle söken, dervişlerin düzgünü, deve çobanlarının başı, Sultan Veyis-ül Karanî gibi derviş”* olarak yer almıştır.

Her üç nüshadada bulunan “hızır”, Dresden nüshasında “boz atlı”, Vatikan nüshasında “boz atlı, yeşil tonlu Hızır İlyas”, Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise Hz. İlyas olarak yazılmıştır. Ayrıca “Hızır nebi, hızır İlyas” şeklinde de yazıldığı görülmüştür.

4. DEDE KORKUT NÜSHALARININ FELSEFİ ÇERÇEVEDE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Oğuzlar kimdir?

İncelediğimiz Dede Korkut hikayelerine konu olan toplum Oğuz toplumdur. Metinlerde Oğuzların yaşamlarına dair pek çok ipucu bulunmaktadır. Hikayeler her ne kadar efsanevi ve mitoloji öğeleri barındırsa da esasında Oğuz toplumunun dünya görüşlerini, sosyal, siyasi ve ekonomi tutumlarını anlatmakta, toplum normlarını, değer yargılarını, gelenek-göreneklerini, örf-adetlerini gözler önüne sermektedir.

Dede Korkut'ta geçen Oğuz toplumu genel bir ifade ile yarı göçebe ve atlı Türk toplumdur. Oğuz adı hakkında çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. En çok kabul gören açıklama ise şu şekildedir. Gy. Nemeth'e göre Oğuz kelimesi Türkçe'de "kabile" (bir siyasi kuruluşa bağlı kabile) anlamına gelen "ok" sözüne eski Türkçe çoğul eki alarak türemiş ve ok+uz (okuz) şeklini almıştır. Oğuz adının aslında etnik bir grubu temsil etmesinin dışında Türk kabileleri anlamını içeren bir kelime olduğu görülmektedir. (Kafesoğlu, 1977, s. 150)

Tarihte Oğuz adı ilk kez Göktürk Kitabeleri'nde görülmektedir. 552 yılında kurulmuş olan Gök-Türk devleti o zamana kadar ki en büyük Türk imparatorluğudur. Türk diline ait en eski belgeler de bu dönemde mezar taşlarına yazılan yazılardır. Orhun ve Yenisey olarak bulunan iki kitabeden Orhun Kitabelerinin VIII. Yüzyıldan kalma olduğu, Yenisey Kitabelerinin ise daha eski olarak VII. Yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Oğuz adına ilk kez bu Yenisey Kitabelerinde rastlanılmaktadır. (Sümer, 1972, s. 3)

Akattürk Karahan ise Oğuz adına ilk kez VIII. Yüzyıla ait Orhon Yazıtlarında rastlanıldığını söylemektedir. Orhon Yazıtlarında "Tokuz-Oğuz" şeklinde geçen Oğuzların dokuz boydan meydana gelmiş bir Türk boyu olduğunu ifade etmektedir. (Erdal, 2015, s. 41)

Orhon Yazıtlarında Oğuzlar, Türkler kadar önemli ancak Türklerden ayrı bir boy olarak anlatılmaktadır. Belirli aralıklarla Göktürkler ile Oğuzların çatıştıkları

anlaşılmaktadır. Kitabelerde Dokuz-Oğuz, Üç-Oğuz ve Sekiz-Oğuz'dan bahsedilir. (Erdal, 2015, s. 369)

Önceleri Göktürk Devletine bağlı olarak yaşadıkları bilinen Dokuz-Oğuzların diğer Türk boyları gibi bir araya gelerek Dokuz-Oğuz Kağanlığı kurdukları ve Tola- Selenga ırmakları bölgesinde yaşadıkları bilinmektedir. (Kafesoğlu, 1977, s. 150)

4.1.1. Coğrafyanın getirdiği yarı- göçebelik

İbn-i Haldun'un 1377'de yazmaya başladığı "Mukaddime" adlı eserinde dediği "Coğrafya kaderdir." Sözü bizleri oldukça etkilemektedir. Türk felsefesi veya Türk düşünce sistemini anlamak için onların kaderini etkileyen coğrafyaya elbette ki bakmak gerekir. Türklerin anayurtları başta tarihçiler olmak üzere çeşitli alanlardaki bilginlerin ortak kanısı ve genel bir ifade ile Ötüken ve Orta Asya olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta Asya dediğimiz bölgenin Kuzeyde Sibirya Dağları biraz aşağısında Sayan Dağları, Doğu taraflarında Büyük Kingan Dağları, Baykal Gölü ve Gobi Çölü bulunmaktadır. Güney tarafında Himalaya ve Hindukuş Sıradağları, Güneydoğusunda Altay Dağları, Tanrı Dağları ve Karanlık Dağları'nın olduğu Batısında ise Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin olduğu merkezde Ötüken şehri olan bir coğrafyadır. (Aliyeva, 2020, s. 86)

Oğuzlar X. Yüzyılın ilk yarısında kışlak merkezi Yeni-Kent olan ve Yabgu'nun önderliğinde Oğuz Yabgu Devleti'ni kurmuşlardır. X-XI. Yüzyıllarda İslam coğrafyacıları ve tarihçileri "guz" şeklinde adlandırdıkları Oğuzların yaşadıkları aşağı Seyhun ve Aral'ın kuzeyindeki çöl bölgesine "Oğuz Çölü" demektedir. (Karahan, 2015, s. 41)

Oğuzlar, Türklerin yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak onlarla özdeşleşmiş olan Bozkır kültürüne ait insanlardır. Diğer bir ifadeyle Bozkır kültürünün Türk Kültürü olduğu da söylenebilir. Bu konuda Ahmet Taşağıl, *"Milattan önceki çağlarda başlayan Bozkır Türk Boyları Kompozisyonunun son halkası Oğuzlardır."* demektedir. (Taşağıl, 2015, s. 21)

Yarı- göçebe, atlı Oğuzlar yaşadıkları bozkır coğrafyasına son derece uyumlu bir toplumdur. At üzerine kurulu bozkır kültürü sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasi, toplumsal konularla da ilgilidir. Sadece maddi olmayıp manevi olarak ta varlığını sürdürür. (Kafesoğlu, 1977, s. 224)

Dede Korkut hikayelerindeki Oğuzların Orta Asya insan tipi sergiledikleri görülmektedir. Hikayelerde yaşadıkları coğrafya veya yurt olarak gördükleri bölge “Oğuz ili”dir. Bulundukları coğrafya Asya bozkırı; geniş otlaklar, verimsiz araziler, yer yer çöllerle kaplı bir topraktır. Yazın sıcak ve kurak kışın ise sert ve yağışlı iklime sahip bir bölgedir. Böylesi çetin bir ortamda Oğuzlar yerleşik değil, yarı göçebe yaşarlar.

Metinlerde göç ile ilgili olarak “ *Oğuz gene eyyamıla gelüb yurduna kondı.*” ve “*Oğuz bir gün yaylaya göçdi.*” ifadeleri kullanılmıştır. Yarı göçebe veya konar- göçerlik yaylak ve kışlak alanlarının oluşmasına neden olmaktadır. Yarı göçebe hayatın getirdiği taşınabilir eşyaları vardır. Metinlerde otağ (ak, kara ve kızıl otağ) yurt, çadır vb. gibi göçebelik unsurlarının yanı sıra Bayındır Han’ın sarayından bahsedildiği de görülmektedir. Bu ise bizlere kısmen şehir hayatı sürdürdüklerini göstermektedir. Sarı Çoban’ın göçün öncüsü olması onların konar-göçer hayatlarının belirli bir düzen içinde olduğuna dair en önemli ipuçlarındandır.

Yazın yaylak kışın kışlak denilen yerlere göç edilerek sürdürülen bu yaşam tarzında göçlerin en büyük amacı doğaya uyum sağlayarak hayatta kalmak ve nüfusu korumaktır. Dış göçe dair bir ize rastlanmamıştır. Oğuzlar yurtlarını terk edip gitmezler.

Dede Korkut hikayelerinde karasal iklimde yaşayan Oğuzların denize uzak olduklarını, yaptıkları “*yedi gün yedi gece*” süren uzun yolculuklarından anlıyoruz. İklimle bağlı olarak zaten kıyafetleri de bunu ele vermektedir. Onlar tuman, salur, cübbe, puserik, püki gibi kıyafetler giymektedirler. Ayrıca onların karasal sert iklime sahip olmaları kullandıkları kelimelerden de anlaşılmaktadır. “*Kışda yazda karı buzı erimeyen Kazılık Dağı*” cümlesi en belirleyici cümlelerden biridir.

İklimle bağılı bu hayat düzeni için doğayı tanımak, anlamak ve bilmek önemlidir. Mevsime bağılı olarak neyin ne zaman nasıl yapılacağı bellidir. Yerleşik toplumlardan farklı olarak daima hareketli bir yapı ve mizaca sahiptirler. Orta Asya insanı olarak doğaya uyumlu, doğayla iç içe bir bütün halinde yaşamak onların kimliğinin en belirgin özelliklerindendir.

4.1.2. Atın Önemi

Kaşgarlı Mahmut'un "At Türk'ün silahıdır." Sözüne son derece uyumlu bir anlayış görülmektedir. Kazan'ın oğlu Uruz Beyin tutsak olduğu hikayede geçen "*yayanın umudu olmaz.*" sözü ve Dede Korkut'un ettiği dua bölümlerinin çoğunda geçen "*çapariken ağ boz atun büdremesün.*" duası atın Oğuzlar için çok önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. At, hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Metinde anlatılan toplumda sadece erkeklerin kullanımına has olmadığı, kadınların da iyi at bindikleri görülmektedir. İyi at binen kadın olarak Bamsı Beyrek'in hikayesinde geçen Banı Çiçek örnek verilebilir.

Oğuzlar atın türlü kullanımlarında ustalaşmışlardır, öyle ki binicilik, okçuluk, cirit, at yarışı gibi çeşitli sporları da atlarıyla yapmaktadırlar. Bunların yanı sıra Boğaç Han hikayesinde geçen boğa güreşi de bir diğer spor ve eğlence anlayışlarını göstermektedir. Ayrıca Kan Turalı hikayesinde geçen üç canavar ki bunlar boğa, deve ve aslandır. Aslan bir hayli dikkat çekici gözükmektedir.

Oğuz beylerinden kimileri kazaguç, kimi boz, kimi al aygır sahibidir. Bu atlar sıradan değil çok özel atlardır. Hayvanlara özel ad verilmemesinin yanında belirgin özellikleriyle kızıl deve, boz aygır vb. gibi anılırlar.

"Hemen hemen her zaman süvaridirler. Bundan dolayı onların atları da çeşit çeşittir: "bedevî at", "şahbaz at", "kara koç at", "kazılık at". Atlara isim konulmaz. Onlar, daha çok cinslerinin yanı sıra renkleriyle anılır: "konur (al) at", "boz aygır", "tepel kaşga (alını beyaz) aygır", "gök bedevî", "ağ bedevî", "torı aygır"... Buna karşılık düşmanların atları "alaca" donludur. Atların başı çoğu kez koç, bazen de "toklu" veya keçi başına benzetilir." (Daşdemir, 2010, s. 71)

4.1.3. Geçim Kaynakları

Yaşadıkları coğrafyanın getirisi ve vazgeçilmezi olan atlar hem eşyalarını taşıyan binek hayvanı olarak hem de zaman zaman beslenme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvancılıkla uğraşan Oğuzlarda beylerin katar katar, tümen tümen, tavla tavla olarak tabir edilen atları, develeri ve koyunları vardır. Develerin başında sarvanlar, atların başında ılcıklar, küçükbaş hayvanların başında çobanlar bulunmaktadır. Hanın tavlmasının sorumlusuna ise imrahor denmektedir. Yiğitlik gösterene ve evlendirilen oğullara bu hayvanlardan verilmekte veya hayvanlara bakmakla görevlendirilmektedirler.

Metinlerde köpek ve tazının evcilleştirildiğini görüyoruz. Hikayelerde ava çıkan Salur Kazan'ın yanına tazısını aldığı görülmektedir. Av için özel yetiştirdikleri şahinleri vardır ki bu şahinlerden sorumlu olan kişilere ise “şahinci-başı” diye tabir edilen kişilere sahiptirler.

Hayvan cinsinden en makbul olanı erkek olanlarıdır. Bamsı Beyrek'in hikayesinde Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, kardeşini verme koşulu olarak çiftleşmemiş bin adet deve, bin adet aygır ve bin adet koç istemektedir.

Yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak hayvancılıkla uğraşan Oğuzlar hayvanın etinden, sütünden ve postundan faydalanmışlardır. Oğuzlar kıyafetlerinde ve hatta at koşumları ve silahlarında deriden faydalanırlar. Kara Göne için “*kara boğa derisinden beşiğinin yapuğı olan*” sözü onların, hayvanlarından çeşitli şekillerde faydalandıklarını göstermektedir.

4.1.4. Ticaret

Hayvancılıkla uğraşan ve atlı bir toplum olan Oğuzların ticaretleri de yine bunlara bağlı olarak gelişecektir. Ticaret malları canlı hayvan, hayvan postu ve hayvancılığa ait ürünler olacaktır. Fakat Dede Korkut hikayelerinde Oğuzların hayvancılık üzerine ticari faaliyetlerine ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Metinlerde gördüğümüz haraç ve savaş ganimetleri ekonomilerine yadsınamayacak ölçüde büyük katkı sağlayan unsurlardandır. Begil Oğlu Emren'in hikayesinde her yıl Gürcistan'dan altın akçe şeklinde haraç geldiği fakat o yıl bir at, bir kılıç ve bir

çomağın gelmesinden dert yanıldığı görülmektedir. Ayrıca Bamsı Beyrek'in hikayesinde Bay Büre Bey doğan oğlu için bezirganlarına Rum eline gitmelerini oradan oğlu için güzel hediyeler getirmelerini emreder. Bezirganlar İstanbul'a giderek güzel hediyeler; *"bir deniz kulunu boz aygır, bir ağ tozlu katı yay ve bir de altı perli gürz"* alırlar. Bu durum güzel ve sağlam malların dışarıdan temin edildiğini düşündürmektedir.

Dede Korkut hikayelerinde şölen tasvirlerinin yapıldığı bölümlerde *"bin yerde"* veya *"doksan yerde ipek halicesi döşenmişti."* Cümlelerinde geçen ipek halı herhalde ithal edilen ürünlerdendir. Büyük ihtimalle akın ve yağma yoluyla veya haraç yoluyla elde edilmiştir. Bamsı Beyrek hikayesinde geçen "atlas kumaş" yine tahminimizce ithal edilen ürünler arasındadır.

Akıncılık faaliyeti sürdüren Oğuzlar için savaş ganimetleri de en önemli geçim kaynaklarındandır. Düşmanla savaşa girilmesi ve savaşın kazanılması ile biten hikayelerde savaştan elde edilen mallardan Bayındır Han' a pençik (malın 1/5) çıkarılmaktadır.

4.1.5. Nüfus

Metinlerde İç Oğuz'un nüfusu 80.000 Dış Oğuz'un nüfusunun 90.000 kişi olduğu söylenmektedir. Savaşlara katılanlardan "toksan tümen" diye bahsedilir. Savaşa katılan er sayısı 90.000 dir. Dış Oğuz nüfusu kadar bir orduya sahip oldukları anlaşılmaktadır.

4.1.6. Beslenme

Koyun eti başlıca besin kaynaklarıdır. Genellikle yahnisi yapılır. Yiyecek unsuru olarak karşımıza çıkan *"bir güvlek yoğurd"*, *"kara koyun yahnisi"* ve *"göl gibi kırmızı"* sağdıkları görülmektedir. Hikayelerde bahsedilen av sahneleri onların avcılık faaliyeti yürüttüğünü göstermektedir. Ava çıkma, hem besin kaynağına ulaşma hem erkek çocuklar için bir talim hem de eğlence unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Süt, peynir ve yoğurt gibi hayvandan elde ettikleri besinleri tüketirler. Ekmek ve bazlama yerler. Elma hariç; sebze, meyve ve baharattan pek söz edilmez. Elma ise kadınların yanaklarını tasvir ederken kullandıkları kelimedir ki herhalde güzün

elmasını severler. Dede Korkut hikayelerinde “*atımı boğazlayın, aşımı verin.*” cümlesine benzer cümleler at eti yemenin normal olduğu sonucuna götürmektedir. Bu bölümlerde ölen kişinin atının kesilerek pişirilmesi sonucunda “ölü aşı” olarak yedikleri sezdirilmektedir. Ölü aşı ise şaman kültürünün bir parçasıdır. Hikayelerde birebir at eti yedikleri söylenmemektedir. Ayrıca çeşitli nedenlerle düzenledikleri toylarda ve avlanmaya çıktıklarında al şarap ve kımız içtikleri görülmektedir.

4.1.7. Fiziki Özellikler

Oğuzlar kara kıyma ya da karankuluca gözlü yani koyu renkli ve çekik gözlüdür. Bey yiğitleri ala (ela) gözlüdür ki ala göz savaşçılık özelliği gibi gösterilmektedir. Kadınların tasviri ise, alma (elma) yanaklı, koşa badem sığmayan dar ve küçük ağzlıdır. Kurulu yaya benzeyen kaşları vardır. Trabzon tekürünün kızı Selcan ise kar üzerine kan tammış (kan damlamış) gibi kızıl yanaklıdır. Kalemçiler çaldığı karakaşlıdır. Kıvrımsı (kıvrıcık veya dalgalı) kırk tutam kara saçlıdır. Öyle görülüyor ki Oğuz kadınlarının saçları düzdür. Selcan Hatun için yapılan benzetmeler onun Oğuz kadını olmadığını belirtmek için özellikle söylenmiş gibi görülmektedir.

Erkeklerin saçları kargı gibi karadır. Kazan Bey’in kardeşi Kara Göne hariç bıyıktan söz edilmez. Kara Göne’nin bıyığı için, “*bıyığın ensesinde yedi yerde düğün*”, ifadesi kullanılmaktadır. Yaşlı erkekler için “ağ sakallı”, yaşlı kadınlar için “ağ bürçeklü” ifadeleri kullanılmaktadır. Oğuzlar ufak tefek olmamakla birlikte orta boylu olduğunu düşündürmektedir. Zira uzun ve iri yapıda olanlar abartılarak anlatılır, Aruz Koca buna en iyi örnektir. Salur Kazanın evinin yağmalandığı hikayede Kazan’ın teküre gittiği sırada diğer Oğuz yiğitleri akın akın yardımına gelmektedir. Aruz Koca ise “*altmış ögeç derisinden kürk eylese tobuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, kolı budı hızanca, uzun baldırları ince, Kazan Begün tayısı, At Ağızlu Aruz Koca çapar yetti.*” şeklinde yazılmıştır.

4.1.8. Şehirler

Oğuzla ilgili yerlere bakıldığında; Karaçuk, kapılı Dervend, Pasin, Türkistan, Ağçakale, Sürmelü, İç Oğuz, Taş Oğuz, Salahane Kayası, Berde, Gence Şerügüz, Dere Şam, Arku Bel, Gün Ortaç, Ak Kaya, Trabzon, Amıt suyu (Dicle olduğuna dair rivayetler vardır.) ve Mardin.

Türkistan/Sahra-Günbed nüshasında geçen şehirler; Arab, Bağdad, Bayburt, Çerkes, Ebrul, Germili, Gilan, Gürci, Halhal, Hata, Hindi, İrevan, Kürd, Korhun, Tarum, Kazvin, Musul, Nahçıvan, Rum, Şerül, Şirvan, Tebriz, Ucan, Urumlu, Üşni, Dergezih, Erdebil, Hemedan, İcen, İsfahan, Kaşan, Şiraz, Kars Kalesi, Akçakale Sürmeli, Azerbaycan, Gürcistan, Demir kapı Derbendi, İstanbul.

Hikayelerde bahsi geçen kişiler ve şehir adlarının gerçek olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Fahrettin Kırzioğlu bu konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir.

“... Buradaki Zivin, Kars’ın Sarıkamış ilçesinin “Pasın” toprağından sayılan Karaorgan Bucağı’nın eski merkezi ve Ören Kal’ası bulunan Erzurum-Kars şasesi boyundaki Zivin köyüdür. 1539’da Zivin’de Osmanlı sipahisi olan Gregoryen Kubad’ın babası “Han Arız”, Dede Korkut Kitabı’ndaki Taş Oğuzlar’ın hükümdarı ve Gence-Karabağ’da oturan “Afrasyab oğlu/ At ağızlu Oruz Koca/Han- Arız ile, bunun yeğeni olan ve Kars’ın Iğdır ile Digor ilçelerinde örenleri bulunan “Sürmelü” ile “Ağcakala(k)” “oruz/Arüz’un adaşıdır. “Kanturalı” ise, Dede Korkut Kitabı’ndaki VI. Boyun kahramanı olup Turabozan Takavoru’nun ülkesine vararak onun “sağına soluna iki koşa yay çeken” yiğit kızı Salcan Hatun’u “erlikle alan” “kanlu koca oğlu Kanturalı”nın adaşıdır.” (Kırzioğlu, s. 753)

4.2. Oğuz Erkekleri

Erkeklerin tasvirinde kuvvet ve cesaret ön plana çıkmıştır. Önemli kahramanların yürüyüşleri aslanlara, görünüşleri korkunç hayvanlara benzetilmektedir. Erkeklerin toplum içinde değer görmesinin ön şartı kahraman olmalarıdır. Oğuz’a mensup bir erkeğin adını hüner göstererek kazanması gereklidir. Hikayelerde hüner gösterene Dede Korkut gelip adını vermektedir.

Ad kazanan erkeğin emrine genellikle kırk yoldaş ile koyun, at ve deve gibi hayvan sürüleri verilir. Bu Oğuz erkeğinin boy ve soyunu yönetmeyi öğrenmesi için yapılan bir uygulama gibi görünmektedir. Çünkü Oğularda yönetim babadan oğula geçmektedir. Onların ad kazanmaları birey olarak toplumca kabul edilmesini vurgulamaktadır. Hüner göstererek, ona yüklenen isim onu yöneticiliğe veya toplumda saygın bir konuma yaklaştıran bir olgudur.

Tüm bunlar onun artık toplumda yer edinmiş bir birey olduğunu gösterir. Bu gelişmelerden sonra onun iyi bir kız ile evlenip otağını kurması ve çoluk çocuk sahibi olması beklenir. Oğuz'daki erkeğin hüner göstermemesi babası için büyük utanç kaynağıdır. Metinlerde geçen *“oğul atadan görmeyince sofrı kurmaz.”* Cümlesinden ve Uruz'un babasına söylediği *“hüneri oğul atadan mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan mı öğrenir? Kaçan sen beni alub kafır ser-haddına çıkardun, kılıç çalub baş kesdün? Men senden ne gördüm, öğrenem?”* cümlelerinden hareketle erkeklerin eğitiminin babadan görmeyle gelişmekte olduğu anlaşılmaktadır. Oğulun en önemli görevi babasının adını yürütmektir. Baba evin tahtı, dayanağıdır. Baba hünerlerini oğluna göstererek öğretmelidir. Buradaki amacın soyun ve statünün devamını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Türkistan-Sahra/Günbed nüshasında erkek çocuğuna verilen değer *“yenile yetmiş oğlan igid evün görki, ev güvenci; bir kişinin soyında altı yaşar oğlu olsa, yurd ornacı, göz aydını, bel kuvveti, yürek yağı; yeddi yaşar kızı olsa yağıdan beter, ev çapkunı, ev pozkunı, yâd gelini...”* şeklinde anlatılmaktadır.

Türkistan-Sahra/Günbed nüshasında erkek çocuğunun hünerli olması ise; *“menim benim deyende davalı igid, iki koşun birbirine karışanda, cirasınlar elleşende, akasınun önice ahtarma atlar, kesik başlar, diri dustaklar nazarına getürmese neye yarar, neye yarar?”* şeklinde vurgulanmaktadır.

Boğaç Han hikayesinde Bayındır Han, düzenlediği şölede ak, kızıl ve kara otağ kurdurur. Emrindeki kişilere ak otağa oğlu olanı, kızıl otağa kızı olanı ve çocuk sahibi olmayanları ise kara otağa oturtulması emrini verir. Bununla da kalmaz; oğlu kızı olmayanın altına kara keçe döşenmesini, kara koyun yahnisinden ikram edilmesini buyurur. Dirse Han'ın çocuğu olmadığı için başta Bayındır Han olmak üzere toplumca aşağılandığı ve dışlandığı görülmektedir.

Bamsı Beyrek'in hikayesinde Bayındır Han'ın sohbetine gelen Bay Büre Bey sohbette ki beylerin hepsinin oğlu olduğunu görür, üzülür ve ağlamaya başlar. Neden ağladığını soran beylere ise *“oğulda ortacım yok, kartaşda kaderüm yok. Allahu Teala meni kargayubdur, begler. Tacım tahtım için ağlaram. Bir gün ola düşem ölem, yerümde yurdumda kimse kalmaya...”* şeklinde cevap verir. Burada çocuk sahibi olmanın Tanrı

tarafından iyilikle karşılanıp, çocuk sahibi olmayanları ise kötülükle karşıladığı sezdirilmekte, sanki çocuk sahibi olmak Tanrı emri gibi gösterilmekte ve ayrıca kamusal bir sorumluluk olduğu sezdirilmektedir.

Oğuz'dan dört yiğit; Bamsı Beyrek, Kan Turalı, Kara Tekür ve Oğlu Kırk Kınuk yüzlerini örtüyle kapatarak gezerler. Onlar görülmemiş eşsiz güzelliğe sahiptirler. Burada Hz. Yusuf'un güzelliğine gönderme yapıldığı görülmektedir. Yaşanılan coğrafya hareketli olduğundan hayatın getirdiği bir dinamığe sahiptirler. Daima savaşa hazır, çevik olmalıdırlar. Kahramanlar çok güçlüdür tek başına büyük orduya karşı dahi savaşabilirler. Dede Korkut'taki erkek kahramanlar, genel bir alp tipini temsil etmektedir.

Bir erkeğin ailesinden birinin kafir illerinde tutsak kalması, ailesinin kalan erkekleri için en büyük utanç kaynağıdır. Oğuz beyleri için öç alma önemli bir meseledir. Düşman tarafından bir Oğuz beyi öldürülürse kan davası güdülür ve öç alınır. Oğuz beyleri meydan okuyabilmelidir. Cesaretli olmak zorundadır. Ancak gösterdiği hünnerleri karşısında kibirlenmemeli, alçakgönüllü olmalıdır.

Günümüzdeki genel anlayıştan farklı olarak Dede Korkut'ta erkekler de ağlamaktadır. Oğlunu kaybeden Oğuz beyleri sarıklarını yere çalarak *“böğürü böğürü”* ağlarlar. Ölüm gibi zor bir durum karşısında ağlamak erkekler için bir zayıflık göstergesi olmadığı anlaşılmaktadır.

Boylar halinde yaşayan Oğuzlarda her boyun bir beyi vardır. Bu beylerin genelde üç yüz, bey oğullarının ise kırk kişiden oluşan yakın silah arkadaşları vardır. Beylerin hanımlarının emrinde de kırk ince belli kız vardır. Buradan anlaşılan o ki kırk sayısına ayrı bir değer vermektedirler.

Yetim ve öksüze sahip çıkmayı ilke edinmişlerdir. Fakat evlatlık alma hususuna yanaşmazlar. Onların deyimiyle *“güveyi oğul olmaz, eloğlu saklamakla oğul olmaz.”*

4.3. Oğuz Kadınları

Kızlar anadan görerek öğüt alırlar. Hikayelerde *“konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yeg.”* Denmekte ve misafir ağırlamanın toplumsal olarak çok değerli olduğu

vurgulanmaktadır. Kadınlar gelen konuklara çeşitli ikramlarda bulunmalıdırlar. “komşu hakkı” olarak metinlerde komşuluk ilişkilerinin hak gözeterek yapılması gerektiği vurgulanır. Bununla ilgili olarak Dede Korkut Dresden ve Vatikan nüshalarının başında kadınları 4 gruba ayırmaktadır.

1. Solduran sob (çok yemek yer, sürekli eşinden ve durumundan şikayet eder, nankörlük eder. Yazara göre eş olabilecek bir kadın değildir.)
2. Tolduran tob (sürekli dedikodu yapar, gezer ve evini ihmal eder. Yazara göre eş olabilecek bir kadın değildir.)
3. Ne söylersen bayağı (kocasının sözünü dinlemez, gelen konuğu güzel bir şekilde ağırlamaz. Hizmet etmez. Bahaneleri çoktur. Yazara göre eş olabilecek bir kadın değildir.)
4. Evin tayağı (misafirperver, konuk ağırlayan iyi ve eş olabilecek kadındır çocukları olsun diye temenni edilir.)

Dede Korkut hikayelerinde kadınlar zor durumda kaldıklarında ne yapıp ne yapmayacakları konusunda eşlerine ve çocuklarına danışırlar. Onların verdiği karara uyarlar. Örneğin Borla Hatun tutsak alındığında ne yapması gerektiği konusunda kararsız kalır ve oğlu Uruz’a danışır. Uruz ise düşmana açık vermemesini gerekirse oğlunun etinden yemesi gerektiğini söyler.

Kadınlar kayın-anası ve kayın-atasına saygıda, hürmette kusur etmemelidir. Kocasına, çocuklarına ve yuvasına sahip çıkmalıdır. Evin günlük işlerinden ve çocuk bakımından kadınlar sorumludur. Metinde geçen “*kız anadan görmeyince öğüt almaz.*” Cümlesinden hareketle kız çocuklarının eğitiminde kadınların önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

Metinlerde kadınların at bindikleri, ok attıkları, güreştikleri ve (Boyu Uzun Borla Hatun ve Selcan Hatun) savaştıkları görülmektedir. Öyle görülüyor ki Oğuz toplumunda alp tipi yalnızca erkeklere has bir özellik değildir. Savaşçı bir toplum olmaları kadınların da alp tipinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Kadın gerektiğinde kendini savunabilmelidir. Bu nedenle at binen, kılıç kuşanan, ok atabilen kişilerdir.

Kadın nişanlısını sınavabilir. Örneğin Banı Çiçek, beşik kертmesi Bamsı Beyrek'i sınamıştır.

Genel olarak Oğuz kadınları, Oğuz erkekleri gibi daima savaşçı olma özelliği göstermezler ancak zorda kalındığında savaşır. Kadınlar, alplik ve yiğitlikte erkeğin önüne geçmemelidir. Geçtiği takdirde ise bu durum Oğuz beyleri için utanç kaynağıdır. Oğuz kadını alçakgönüllü olmalı, kocasına kibirli davranmamalıdır. Bu nedenle Kan Turalı'nın Selcan Hatun'u öldürmeye niyetlendiği görülmektedir. Bu durum karşısında Selcan Hatun *“beg yiğit, öginürise er öginsün, aslandur, öginmeklik avratlara bühtandur, öginmegile avrat er olmaz.”* Demektedir.

Kadınların fedakarlığı ön plandadır. Deli Dumrul'un karısı, Deli Dumrul için canını vermeye razıdır. Borla Hatun, oğlunun etinden yemeli yine de düşmana kendini açık etmemelidir.

Kadın annelik vasfıyla kutsal görülmektedir. Metinde geçen *“Ana hakkı Tanrı hakkı”* cümlesinden hareketle kadınların birincil olarak saygı görmeleri ve yer edinmelerinin annelik vasfından ileri geldiği görülmektedir.

Oğuz toplumundaki kadın ve erkek için son derece önemli olan meziyetler ise akıl yürütme ve danışmadır. Ataerkil bir toplum olan Oğuzlarda kadınların devlet yönetiminde söz sahibi olmadıkları görülür. Ancak aile ve çocuk söz konusu olduğunda kadınların söz hakkından bahsedilebilir. Aileyi ilgilendiren konularda eşine öğüt verebilir. Örneğin Dirse Han'ın eşi çocuk sahibi olmak için *“atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç öldürgil, İç Oğuzun, Taş Oğuzun beglerin üstüne yıgnak etgil. Aç görsen toyurgil, yalincak görsen tonatgil, borcluyı borcından kurtargıl, depe gibi et yığ, göl gibi kırmızı sağ-dur. Ulu toy eyle, hacet dile...”* diyerek kocasına yapması gerekenleri söyler. Dirse Han eşinin öğütlerini dikkate alarak söylenenleri yapar ve dilekleri gerçekleşerek oğul sahibi olurlar.

Begil oğlu Emren'in hikayesinde ise Emren eşine Bayındır Han'a küstüğünü Oğuz'a asi olduğunu söyler. Emren'in eşi ise *“...Padişahlar Tangrının gölgesidir. Padişahına asi olanun işi rast gelmez. Arı gönülde pas olsa şarab açar. Sen gedeli hanum arkurı yatan Ala Tağların avlanmamış-dur. Ava bingil, gönlün açılın.”*

Diyerek Emren'in Bayındır Han'a asi olmaması gerektiğini, düştüğü bu sıkıntıdan ava çıkarak kurtulabileceğini söyler. Emren ise eşini dinleyerek ava çıkar.

IX. Yüzyılda İbn Rüşd ya da XI. Yüzyılda El-Bekri gibi müslüman yazarlar Türk kızlarının eşlerini özgürce seçtiklerinden söz etmektedirler. Fakat bu durumun daha çok sıradan kadınlar için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü soylu bir aileden gelen kadının yaptığı evlilik aynı zamanda siyasi bir anlam taşıyacağı için çoğu zaman ailenin onayını alması gerekir. Bayındır Han'ın kızı Borla Hatun'un Kazan ile evlenmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

4.3.1. Boyu Uzun Borla Hatun; Salur Kazan'ın eşi, Bayındır Han'ın kızı ve Uruz'un annesidir. Yanında kırk ince belli kız bulunmaktadır. Hikayelerde boyunun uzunluğu ve belinin inceliği vurgulanmaktadır. Dört hikayede adı geçmektedir. Kazan'ın evinin yağmalandığı boyda; kafirler ona şarap servisi yaptırmayı düşünürler.

Salur Kazan'ın Oğlu Uruz Bey'in tutsak olduğu hikayede; kocasının yanı sıra kendisi ve yanındaki kırk ince belli kız ile kafirlere kılıç vurmakta, savaşmaktadır. Savaş sırasında gözü kanlanan Kazan, yanına gelen karısı Borla Hatun'u tanımaz.

Bamsı Beyrek'in hikayesinde Banı Çiçek'in Yalancı Oğlu Yaltacuk ile evlendiği sırada kına gecesinde gelin olarak ortaya çıkıp oynamasını söyler.

Son olarak Salur Kazan tutsak olub oğlu Uruz'un tutsaklıktan kurtardığı hikayede adı geçmektedir. Bu hikayede ise kocasının tutsak olduğunu oğlu Uruz'dan saklayarak, oğluna kendi babası Bayındır Han'ı baba olarak tanıtmıştır. Esir düşen Kazan'ın babası olduğunu saklamasının nedenini ise henüz belirli bir olgunluğa erişmeyen oğlunun zarar görmesinden endişe etmesi olarak açıklar.

Ayrıca Dede Korkut hikayelerinde Hanlar Hanı Bayındır'ın kızı olduğu için ayrıcalıklı olduğu görülmektedir. Diğer kadınlardan farklı olarak birden fazla hikayede bazen savaşçı, bazen kocasına hesap soran bir kadın, bazen akıl veren bir kişi bazende anne rolleri üstlenmekte ve söz hakkına sahip bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3.2. Selcan Hatun; Kan Turalı'nın eşi, Trabzon Tekürü'nün kızıdır. Kan Turalı'nın hikayesinin anlatıldığı metinde daha hikayenin başında Kan Turalı, *“Baba men yerümden turmadın, ol turmuş ola, men kazağuş atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kafır eline varmadın ol varmış, mana baş getürmüş ola.”* Diyerek evlenmek istediği kızda aradığı nitelikleri sıralamaktadır. Kan Turalı'nın babası onun kendisine kız değil hampa yani yoldaş istediğini söyler. Babası İç ve Dış Oğuz'da bu özelliklere uygun kız arar fakat bulamaz. Babası Kanlı Koca, Trabzon'a kadar gelir ve aradığı özellikteki kızın Trabzon Tekür'ünün kızı Selcan Hatun'da olduğunu görür. Fakat Trabzon Tekürü'nün kızını evlendirmek için üç canavarla savaşıma şartı vardır. Kan Turalı üç canavarı da yenerek kızı almıştır.

4.3.3. Banı Çiçek; Dış Oğuz beyi olan Bay Büre Bey'in kızıdır. Beşik kertmesi Bamsı Beyrek ile çeşitli zorluklardan sonra evlenir. Bamsı Beyrek'in on altı yıl süren esaretinin bittiği gün Yalancı Oğlu Yaltacuk ile düğün yapmaktadır. Bamsı Beyrek düğüne gelir. Birtakım olaylardan sonra o düğünü bozarak beşik kertmesi Banı Çiçek ile evlenir. Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek'in ilk karşılaşmalarında Banı Çiçek kendisini dadı olarak tanıtarak Bamsı Beyrek ile at sürüp yarış yapar, ok atar ve güreş tutar. At sürmede ve ok atmada Bamsı Beyrek'i yenmiştir. Güreşte ise Bamsı Beyrek hile yaparak Banı Çiçek'i alt etmiştir.

4.3.4. Kısırca Yenge; Banı Çiçek'in yanında bulunan kadınlardan biri olan Kısırca Yenge, Beyrek'in geyik avladığı sırada onun yanına gelerek avdan pay isteyen kişidir. Beyrek'in kim olduğunu öğrenmeye çalışır. Oğuz toplumunda Kısırca Yenge'nin tanımadığı kişilerle konuşmasında bir sakınca görülmemesinin nedeni sadece kısırlığı değildir. Aynı zamanda deve çobanlarıyla murat alıp veriyor olmasıdır.

Kadınların dört gruba ayrıldığı bölümde “Tolduran Tob'un komşusu olan kadınların isimlerini sıralanır:

“Depretince yerinden örü turdı. Elin yüzün yumadın obanın ol ucından bu ucına ol ucına çarpışdurdı. Kov kovladı, din dinledi, öyledence gezdi. Öyleden sonra evine geldi. Gördikim oğrı köpek yine tana evini birbirine katmış. Tavuk kümesine, sağır tamına dönmüş. Konşularına çağırır ki; kız Zaliha, Zübeyde, Ürüveyde, Can Kız, Can Paşa, Ayne Melik, Kutlu Melik ölmeğe yitmeğe getmemişidüm. Yatacak yerüm gene bu harab

olasıydı. Nolaydı benüm evüme bir lahza bakaydunuz. Konşı hakkı, Tanrı hakkı deyü söyler.”

4.3.5. Zübeyde, Ürüveyde, Kutlu Melek, Ayne Melek; Oğuzdan kadınlardır. Kadınların 4’e ayrıldığı bölümde bir kez adları geçmektedir.

4.3.6. Zeliha; Semih Tezcan ve Henrich Boeschoten Dresden nüshasında Zaliha, Vatikan nüshasında ise Zelha olarak okumuşlardır. (Tezcan & Boeschoten, 2001)

4.3.7. Can Kız ve Can Paşa; Sadece Dresden nüshasında Dede Korkut’un kadınları sınıflamasında “Tolduran Tob” adıyla anlattığı kadının anlatıldığı bölümde geçmektedir.

4.3.8. Boğazca Fatma; Bamsı Beyrek’in hikayesinde düğün yerine “deli ozan” kılığında gelen Beyrek’in karşısına geçerek gelin olduğunu iddia eden kadındır. Bamsı Beyrek onun gelin olmadığını “kırk oynaslı Boğazca Fatma” olduğunu söyler.

4.4. Oğuzlarda Sosyal Yapı

Dede Korkut hikayelerinde “Oğuz eli” şeklinde bahsedilen belirli bir bölge içerisinde belirli kurallar dahilinde yaşayan Oğuz toplumu bulunmaktadır. Bazı yazarlarca toplumsal yapıya bakılarak devlete il, millete bodun, boya bod, soya urug, aileye ise oğuş denilmiştir. (Aliyeva, 2020, s. 100)

4.4.1. Aile

Aile toplumun en küçük ve en kıymetli birimidir. Aileler birleşip büyüdüğünde uruglar oluşur. Urugların birleşimi ise boyları meydana getirir. Boyların birleşimi bodunu, bodunların birleşimi ise ili ya da eli oluşturur. (Taşağıl, 2017, s. 37)

Hikayelerde aile son derece önemlidir fakat anne, baba, kız kardeş gibi kahramanların birinci dereceden akrabalarının isimleri genellikle yoktur. Bu kişiler sadece akrabalık bağıyla geçmektedir. Ata-erkil bir yapıya sahiptir. Tek eşlilik hakim gibi görünse de cariyelik durumunun da olduğu görülmektedir. Ayrıca Kan Turalı’nın anlatıldığı hikayede Kan Turalı söz verdiği üzere ona yardım eden kafir kızıyla evlenmiştir.

Dresden nüshasında kafir kızının akibeti ile ilgili bilgi verilmezken Vatikan nüshasında evlendiği belirtilmiştir.

Aile kurulumunda beşik kurtme uygulaması görülmektedir. Ayrıca dışarıdan evlilik (egzogami) yapmaya da sıcak baktıkları anlaşılmaktadır. Ailenin kurulması için çeşitli ritüellerin yapıldığı görülmektedir. Bu ritüeller birer gelenek-görenek olarak bugün hala geçerliliğini korumaktadır. Örneğin düğün ritüeli her ne kadar yöresel farklılıkları olsa da bugün de tıpkı Oğuzların düğünleri gibi olmaktadır. Oğuzların düğünleri iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk olarak kişi düğün dedikleri nişan ve daha sonra ulu düğün dedikleri asıl düğündür. Düğünlerde ozanlar, zurnacılar, davulcular bulunur. Büyük kazanlarda yemekler pişer. Açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir. Kadın-erkek ayrı yerlerde eğlenir. Davetliler damatla birlikte damadın yüzüğüne nişan alarak ok atarlar. Oklarının düştüğü yere gerdeklerini dikerler. Gelinler kırmızı kaftan giymektedirler.

Hikayelerde ortak olan bazı yanlar vardır. Dirse Han'ın Hatunu ile Boyu Uzun Borla Hatun, oğulları için aynı ağıdı yakarlar. Boğaç Han ve Kan Turalı zor durumda kaldığında aynı şeyi düşünmektedir. Hem Kan Turalı hem de Kazan, savaş sırasında göz kapaklarından yaralanırlar ve kendilerine gelen eşlerini tanımazlar. Esir olan kişiler kafirin elinde on altı yıl tutsak kalır. Beyrek ve Kan Turalı'nın evlenilecek kız da aradıkları özellikler aynıdır. Uruz ve Segrek “*ana hakkı, Tanrı hakkı*” diyerek sinirlenmiş olmalarına rağmen annelerine zarar vermekten kaçınırlar. Beylerin yanında genelde 40 yiğit bulunur.

Tutsak olan yiğitler oğlu veya kardeşi tarafından kurtarılır. Bu tutsaklık durumu, oğul ve kardeş büyüyünceye kadar gizlenir. Son hikaye hariç genelde hikayeler mutlu sonla biter. Her hikayenin sonunda Dede Korkut gelerek boy boylar, soy soylar. Dua eder ve genelde duaları aynı cümlelerden oluşur.

4.4.2. Boy

Toplumun en küçük birimi olan ailelerin birleşimi urugları, urugların birleşimi ise boyları meydana getirmektedir. Hikayelerde gördüğümüz Oğuz toplumunda boylar önemli bir yer tutmaktadır. “Orhun kitabelerine göre İbrahim Kafesoğlu aile, aileler

birliği, boy (bod), kabileler birliği (bodun) ve devleti Türk Bozkır cemiyetinin, Türk toplumunun yapısını oluşturan esas unsurlar olarak değerlendirmektedir.” (Aliyeva, 2020, s. 87)

s. 45) Bazı araştırmacılar bu bölümün dip nüshada olmadığı destanın yazıya geçirildiği dönemde eklendiği görüşündedirler.

Bayındır Boyu, Dede Korkut'ta Oğuzların hükümdarı, Oğuz elinin başçısı olan Kamğan Oğlu Bayındır Han bu boya mensuptur. Ayrıca Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu Oğuzlar Bayındır Boyundandır. (Aliyeva, 2020, s. 46)

Salur Boyu, Üç-Ok kolundan olan bu boyda Avşar, Kınık, Kayı boyları gibi önemlidir. Dede Korkut'ta Hanlar Hanı Han Bayındır Hanın güveyisi, Oğuz beylerinden Salur Kazan bu boydandır.

Bügdüz Boyu, Dede Korkut'taki Bügdüz Emen bu boydandır.

Kazılık Koca oğlu Yegenek'in hikayesinde “*Bayındır Han yigirmi dört bahadır sancak begini Yegenekile yoldaşlığa bile koşdı.*” İfadesinden hareketle Bayındır Han yönetimi altında 24 sancağın olduğu diğer bir ifadeyle Oğuzların 24 boydan meydana geldiği anlaşılmaktadır. İç ve Dış Oğuzları oluşturan her boyun bir beyi bulunmaktadır. Hikayelerde 24 boyun tamamının kimler olduğu yazılmamıştır. Siyasi birliği oluşturan boylara ok denilmektedir. Metinlerde sadece Beyrek'in öldüğü hikayede İç-Ok ve Dış-Ok olarak yazılmıştır.

4.4.3. İl

Boyların ve bodunların birleşmesiyle meydana gelen il/el, sosyal yapının en büyük halkasıdır. Dede Korkut hikayelerinde boylardan meydana gelen İç Oğuz ve Dış Oğuz bodunları merkezde tek bir yöneticiye bağlı siyasi birliği oluşturmaktadırlar. Boyların ve bodunların bir araya gelmesiyle oluşan siyasi birlik, Hanlık sistemini meydana getirir. Hikayelerde gördüğümüz Bayındır Han, Kazan Han, Dirse Han, Boğaç Han ve Kapak Han olarak beş kişi için han unvanı kullanıldığı görülmektedir.

4.4.4. Devlet Lideri Bayındır Han; Yönetici olarak “*Hanlar Hanı Han Bayındır Han*” şeklinde tabir edilen Bayındır Han topluma önderlik eden kişidir. Oğuzların 24 boyundan birinin adı olan Bayındır boyuna mensuptur. Adından da anlaşılabacağı üzere topluma bayındırlık veren kişidir. “*Kamğan oğlu Bayındır*” şeklinde geçtiğinde babasının bir kam olduğu anlaşılmaktadır. Fakat hikayelerde buna bir açıklık

getirilmez. İkili teşkilat anlayışı görülmektedir. İlin, doğu-batı veya kuzey-güney olarak iki kanattan yönetilmesi anlayışıyla Oğuzların Bayındır Han yönetimi altında İç Oğuz ve Dış Oğuz olarak teşkilatlandıkları, İç Oğuz'u Kazan'ın, Dış Oğuz'u ise Aruz'un yönettiği görülmektedir.

Hikayelerde Bayındır Han'dan Kazan Han kadar söz edilmemekle birlikte devlette diyebileceğimiz siyasi örgütlenmenin lideridir. Genellikle divanına gelen beyler ondan akın diler, akından getirilen ganimetlerden ona pençik (malın 1/5) verilir. Dede Korkut hikayelerinde savaş ganimetlerinin 1/5 inin Bayındır Han'a sunulması onun toplum hiyerarşisinin en üstünde olduğunu gösterir. Zor duruma düşen kahraman Bayındır Han'a gelerek ondan yardımı ister. Bayındır Han'ın katar katar develerinin, tavla tavla atlarının ve koyunlarının olması onun zenginliğini sembolize etmektedir. Ayrıca Bayındır Han'ın sarayı olduğu, sarayında boğa beslendiği ve bir yazın bir de güzün olmak üzere kere boğa güreşi tertiplendiği görülmektedir. Hikaye sonlarında Dede Korkut tarafından edilen duaların öncelikli muhatabıdır.

4.4.5. Han'ın Meşruiyeti

Dede Korkut hikayelerinde Oğuz toplumunun hanlık ile yönetildiği görülür. Toplumun başında bulunan Hanlar Hanı Bayındır Han'ın meşruiyetinin Bayındır soyundan geldiği düşünülmektedir. Ancak metinlerde buna dair bir iz bulunmamaktadır.

“Göktürklerde hükümdarlık kağanlık ile temsil edilmektedir. Kağanlığın, Tanrı tarafından verildiğine inanılır ki bu kut anlayışıdır. Kut anlayışına göre kağan, Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. “Türk mitolojisi ve tefekkür sistematğinde Tanrı Kutu, bireylerle yöneticilerin ilişkilerini düzenleyen inançlardandır. Kut inancı Tanrı'nın kendi gücünden bazı unsurları insanlara vermesi demektir.” (Çelepi, 2016, s. 72)

Metinde geçen “*Padişahlar Tangrının gölgesidir.*” ifadesinden hareketle Eski Türklerdeki bu anlayışın Oğuzlarda mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Tanrı tarafından kut alan bir yöneticiye sahip olmaları onların Tanrısal bir güce boyun eğdiklerini göstermektedir.

“Kağanlar kut anlayışıyla birlikte bütün dünyanın kağanı, bütün dünyanın devleti olma anlayışına da sahiptirler. Kağan; ordunun başında olmalı, halkı doyurup giydirmeli,

halkın iskanını sağlamalı ve halkın sevgisini saygısını kazanmalıdır.” (Ögel, 1971, s. 259)

Hikayelerin genelinde Bayındır Han’ın düzenlediği toylarda açlar doyurduğu, çıplaklar giydirdiği, borçluları borçlarından kurtardığı, kullar karavaşlar azad ettiği, altın, akçe (para) vb. gibi hediyeler dağıttığı görülmektedir. Bu uygulama eski Türk devletlerinden gelen bir gelenektir. Bu geleneğe göre;

“Devleti yöneten bu kağanların başlıca üç özelliği bulunmaktadır. Bunlar; kut (Tanrı tarafından seçilme ve görevlendirilme), yarlıg (Tanrı adına karar verme) ve ülüg (kısmet) dür. Ayrıca bu kağanların en belirgin görevleri; ordunun başında olmak, halkı doyurup giydirmek, halkı kondurup iskan ettirmek ve halkın kalbini kazanmaktır.” (Taşağıl, 2017)

Dede Korkut hikayelerine bakıldığında toplumda dinsel bir meşruiyetin olduğu, liderin veya otoritenin kaynağının Tanrı olduğu görülmektedir. Egemenliğin ortaya çıkış biçiminin hanlık-hakanlık olduğu düşünülebilir. Dede Korkut hikayelerinden yola çıkarsak Bayındır Han’dan akın için izin istenmesi ve akınlardan elde edilen ganimetlerden 1/5inin ona verilmesinden hareketle en belirleyici hatta tek belirleyici kişi olduğu yargısına ulaşabiliriz.

4.4.6. Hukuk Düzeni

Oğuzlarda en üst siyasi birlik olan ilin belirli kurallar çerçevesinde yönetildiği görülmektedir. Bu kuralların neler olduğu kesin bir biçimde belli değildir. Ancak anlatımlardan sosyal, ekonomik ve hukuki hayatı düzenleyen yazılı olmayan kuralların bulunduğu ve bu kurallara Türk töresi veya Oğuz töresi dendiği anlaşılmaktadır.

Türk töresi veya dar kapsamda Oğuz töresi, Dede Korkut hikayelerinde tam olarak kesin kalıplarla ifade edilmemiştir. Ancak hikayelerin geneline yayılmış ahlaki ilkeler bir bütün olarak Dede Korkut hikayelerindeki toplum yönetiminin kuralları olarak görülmektedir. Hikayelerde gördüğümüz en belirgin kurallar şunlardır:

1. Akın düzenlemek için Bayındır Han’dan izin alınmalıdır. Gerektiğinde Bayındır Han’ın ordusundan yardım istenmelidir. İlin varlığını sürdürmek için yağma, baskın

ve akın düzenlemek önemlidir. Yağma, baskın ve akın düzenleyen yiğitler Bayındır Han tarafından ödüllendirilmelidir.

2. Akından ve yağmadan elde edilen gelirin 1/5'i Han'a verilmelidir. Diğer kalan bölüm ise akıncılar tarafından paylaşılır.
3. Erkek çocuklar hüner göstererek adını kazanmalıdır.
4. Ad kazanan Oğuz gençleri Bayındır Han'ın ordusuna katılır.
5. Çağrılı olanlar Bayındır Han'ın düzenlediği toya katılır.
6. Dede Korkut'a ve kopuza hürmet ederler.
7. Gelen misafir Tanrı misafiri olarak algılanıp en güzel şekilde ağırlanmalıdır.
8. Savaşa girmeden önce arı sudan abdest alıp iki rekat namaz kılınarak Hz. Muhammed'e salavat getirilip, Tanrı'ya dua edilir. Savaş sonucunda ise kiliseler yıkılarak yerine mescit yapılır. şeklinde pek çok kuraldan bahsedilebilir.

4.4.7. Toy-Divan

Bayındır Han, ülkeyi yöneten kişi olarak İç Oğuz ve Dış Oğuz sancak beylerini yılda bir defa bir araya toplar “toy” verir. Burada ülkedeki durumlarla ilgili değerlendirmeler yapıldığı ve bazı kararlar alındığı düşünülmektedir. Ancak hikayelerde verilen toylar sadece şenlik havasıyla ve ziyafet verilmesiyle hikayelerin başında kullanılır. Sadece Begil'in hikayesinde gelen Gürcistan haracı hakkında karar alındığı görülmektedir. Ayrıca toylardan bazılarında akın kararı verilir.

Bayındır Han'ın ortada bulunduğu ve yarım ay şekli oluşturularak yatay bir yönetim şekli olduğu hikayelerde açıkça belirtilir. Divanda 24 sancak beyi bulunur. Divanda bulunan beylerin yerleri bellidir. Sağ ve sol olarak sabitlenmişlerdir. Sağdaki beyler yönetici boyun, soldaki beyler ise diğer boyların temsilcileridir.

Metinde geçen “*sağda oturan sağ begler sol kolda oturan sol begler eşikdeki inaklar dibde oturan has begler*” cümlesinden hareketle sağ kola mensup olanların sağda, sol kola mensup olanların solda, has beylerin dipte, inakların ise eşikte oturduğu görülmektedir. Hepsi de hüner göstererek yerlerini kazanmışlardır. Sola göre sağ taraf daha üstündür. Sağ tarafta kardeşler sol tarafta ise dayıdan akrabalıklar görülür.

Kurulan mecliste veya divanda oturan beylerin hüner ve maharetleri zaman zaman sınanmaktadır. Ters Uzamış divandaki beylerin yerlerini kan döküp, baş keserek

aldıklarını Egrek'in ise hiç hüner göstermemesini eleştirmektedir. Divana izin alınmadan girilmez veya çıkılmaz. Ancak bu durum bir kişi için geçerli değildir. Uşun Koca Oğlu Segrek'in anlatıldığı hikayede Segrek'in Kazan'ın divanına rahatlıkla girip çıktığı hatta Kazan'ın önünde oturduğu anlatılmaktadır.

Dede Korkut hikayelerinde toplum lideri Bayındır Han'ın 4 kez toy düzenlediği, Salur Kazan'ın 3 kez, Dirse Han'ın 1 kez ve Aruz Koca'nın 1 kez toy verdiği görülmektedir. Görülen o ki Bayındır Han dışında beylerde verebilmektedir.

Salur Kazan'ın verdiği toylarda kafir kızları içki servisi yaparken, Bayındır Han'ın verdiği toylarda bu durum görülmez. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede ve Kazan Beg Oğlu Uruz begün tutsak olduğu hikayede verdiği toyda ava çıkma kararı alır. Uşun Koca Oğlu Segrek'in hikayesinde Egrek adlı kişi akın diler, Salur Kazan ise izin vererek yanına "üç yüz say cıdalı yiğit" yani akıncı görevlendirir. Hikayenin gidişatında esir düşen Egrek'i kurtarmak için Segrek kafiye gitmek ister. Segrek'i bu yoldan döndüremeyen anne ve babası Kazan'a giderek akıl danışır. Kazan ise onlara Segrek'i evlendirmelerini söyler. Metinlerdeki bu bölümlerden akına çıkmak için sadece Bayındır Han'dan değil, Salur Kazan'dan da izin alındığı görülmektedir.

Boğaç Han hikayesinde Dirse Han çocuk sahibi olmak için toy verir.

Salur Kazan'ın evini yağmalattığı hikayede Dış Oğuz beyi olan Aruz Koca, yağmaya çağırılmadıklarından dolayı Dış Oğuz'u toplayarak toy verir ve toyda Kazan'a asi olup Beyrek'i öldürme kararı alır.

Oğuzlar çeşitli nedenlerle toy düzenlemektedir. Bunlar;

1. Bayındır Han'ın yılda 1defa verdiği toy
2. Çocuk sahibi olmayanın verdiği toy (Dirse Han ve eşi)
3. Çocuk doğunca verilen toy (Boğaç Han'ın doğumu)
4. Çocuk ad kazanınca verilen toy (Boğaç Han'ın Boğaç Han adını alması)
5. İlk avın kutlanması için verilen toy (Uruz bey'in ilk avı Basat'ın annesinin verdiği ilk av toyu)
6. Nişan (kişi düğün) için verilen toy (Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek)

7. Dügün (ulu düğün) için verilen toy (Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek)
8. Bir musibetten kurtulunca verilen toy (Düşman ile yapılan savaş konulu hikayelerin sonlarında verilen zafer için olan toydur.)
9. Yas için verilen toy (Bamsı Beyrek için yuğ töreni)

Genelde hikayeler, Bayındır Han'ın veya Kazan Han'ın şölen vermesiyle başlar. Depegöz hikayesinde sadece bir kez Bayındır Han yerine Oğuz Han denildiği görülmektedir. Bayındır Han'ın verdiği toyda ak kızıl ve kara otak kurdurduğu, çocuğu olmayanları ise kara otağa oturarak aşağıladığı görülmektedir.

4.4.8. Han Unvanı İle Anılan Oğuzlar

4.4.8.1. Salur Kazan Han; Ulaş oğlu Salur Kazan olarak da yazıldığı görülür. Hikayelerde Bayındır Han'dan daha çok sözü edilen kişi Kazan'dır. Ercilasun'a göre "Hikayelerde ki Salur Kazan'ın Türgiş Hükümdarı Su-Lu Kağan olduğu düşünülmektedir." (Balyemez, 2011, s. 19)

Türk geleneği olarak süregelen "yağma" kavramı Dede Korkut'ta tek bir hikayede (Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu hikayede) bulunmaktadır. Bu hikayede Salur Kazan'ın evini yağmalattığı görülür. Türkler'de kendi evini yağmalatma geleneği için Orhan Şaik Gökyay şunları ifade etmektedir:

"Tarihimizde Farsça "han-ı yağma" adıyla geçen bu geleneğin köküne gerilerine doğru izlemek mümkün. Sosyologların "potlaç" adını verdikleri bu adetin esası, israflı bir ziyafet vermek yoluyla karşı tarafa meydan okumaktır. Potlaç ziyafetini yapan adam, klanın bütün fertlerini içine alan davetlileri yedirip içirip giydirdikten sonra onlardan meydandaki yiyecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmesini ister." (Zeyrek, 2015, s. 206)

Alınan savaş ganimetleri ile zenginleşen han veya beyler egemenliğini sağlamlaştırmak için senede bir gün toy düzenleyerek mallarını yağmalatırlar. Bu durum zenginliğin ve servetin belirli bir noktanın ötesine geçmesini engeller. Ayrıca yoksullar zenginlikten pay alır ve Han'a bağlılıkları artar.

Salur Kazan; Bayındır Han'ın tek kızı, boyu uzun Borla Hatun ile evlidir. Tek varisi ise Uruz'dur. Kazan karakteri, Dede Korkut hikayelerinde ki 13 hikayeden 9'unda

geçmektedir. Bunlardan beşinde; “Salur Kazan’ın evinin Yağmalandığı hikaye”, “Kazan Beg Oğlu Uruz Beg’in Tutsak olduğu hikaye”, “Salur Kazan tutsak olub Oğlu Uruz’un çıkardığı hikaye”, “İç Oğuz’a Taş Oğuz Asi Olub Beyrek Öldüğü hikaye” ve son olarak “Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikaye”de olayların içinde baş aktör olarak yer almaktadır.

Fakat bunların dışında dört hikayede sadece adı geçmektedir. Bunlar; Basat’ın Depegözü öldürdüğü hikaye, Begil oğlu Emren’in hikayesi, Uşun Koca Oğlu Segrek’in hikayesi ve Bay Büre Bey’in Oğlu Bamsı Beyrek hikayesidir. Bu hikayelerde olayların dışında yer almaktadır.

Hikayelerde zaman zaman Salur Kazan şeklinde geçen isim için Bahaeddin Ögel:

“Adının bir bölümü olan “salur” sözcüğü Oğuzların ilk 24 boyundan birinin adıdır. Salur, Ulaş ve Kazan sözcükleri Anadolu’da yerleşim adları olarak korunmuştur. Büyük tencere anlamındaki Kazan aynı zamanda hem Altın Ordu’nun hem de aynı sözcükten türeyen Moğol Hükümdar Gazan’ın adıdır. Kazan efsanesinde Abu-l Gazi Bahadır tarafından anlatılan bir halk yorumunda muhtemel bir sözcük oyunuyla “bayrama katılan konuklara yemek dağıtmak için bir eliyle yemek kazanını kaldıracak” gücünü kanıtlayan bir kahramandan bahsedilir.” Şeklinde açıklama yapmaktadır. (Boratav, 2012, s. 86)

13. Hikayede adı Gazan olarak yazılmıştır.

4.4.8.2. Dirse Han; Oğuz mensubu bir beydir. Boğaç Han hikayesinde çocuğu olmadığı için Bayındır tarafından dışlanmaktadır. Toy vererek evlat sahibi olur. Boğaç Han’ın babasıdır.

4.4.8.3. Boğaç Han; Dresden ve Vatikan nüshalarında ilk hikayeye konu olmuştur. “Ad alma” teması işlenen hikayede Boğaç Han’ın boğa ile savaşıarak ad kazandığı anlatılır.

4.4.8.4. Kapak Han; Basat’ın Depegöz’ü öldürdüğü hikayede Kapak Han adlı bir kişinin olduğu bu kişinin iki oğlu olduğu, bir oğlunu Depegöz’e verdiği, bir oğlu kaldığı ve sıranın dönüp dolaşıp ona geldiği anlatılmaktadır.

4.4.9. Kocalar–Aksakallılar

Metinde Oğuz toplumunda dokuz aksakallı kocaların olduğu söylenmektedir. Dokuz sayısına ayrı bir önem verdikleri düşünülmektedir. Burada yönetici kesimden sonra hiyerarşinin bir alt basamağında “kocalar” bulunmaktadır. Yaşlı, görmüş geçirmiş, belirli bir bilgi birikimine sahip kimselerdir. Bunun yanı sıra Dede Korkut’ta “koca” kelimesi vezir için de kullanılmaktadır. Kazılık Koca ve Aruz koca Bayındır Han’ın veziri olarak anılırlar.

4.9.1. Kazılık Koca; Dede Korkut’ta Bayındır Han’ın veziri olarak anlatılır. Bir gün Bayındır Han’dan akın için izin ister. “*iş görmüş işe yarar adem idi.*” Şeklinde anlatılan Kazılık Koca, yanına aldığı diğer kocalar ile birlikte Düzmürd Kalesi’ne gider ve orada tutsak olur.

4.9.2. Aruz Koca; Dış Oğuz’un lideridir ve Bayındır Han’a tabidir. Bayındır Han’ın veziridir. Aynı zaman da Salur Kazan’ın dayısıdır. Ona “*at ağızlı Aruz koca*” denmektedir. Ayrıca metinde odan şu şekildedir. “*altmış ögeç derisinden kürk eylese tobuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, kolı budı hızanca, uzun baldırları ince, Kazan Begün tayısı, At Ağızlı Aruz Koca çapar yetti.*” Aruz Koca 12. Hikayede Salur Kazan’ın Dış Oğuz’u yağmaya çağırmasından dolayı Bamsı Beyrek’i öldürerek isyan eder.

4.9.3. Uşun Koca; Oğuz’un dokuz aksakallısından biridir. İki oğlu vardır.

4.9.4. Kara Göne Oğlu Kara Budak; Diyarbakır ile Mardin kalesini tepip yıktığı, “demir yaylı Kıpçak Melik”e kan kusturduğu, Kazan’ın kızını yiğitlik göstererek aldığı söylenir. Ayrıca Oğuz’un aksakallı kocalarından biridir.

4.9.5. Yapağulu Koca ve Yünlü Koca; Basat’ın Depegöz’ü öldürdüğü hikayede Dede Korkut’un Depegöz ile anlaşmasından sonra Depegöz’e aşçı olarak gönderilen kişilerdir.

4.9.6. Kanlı Koca; Kan Turalı’nın babasıdır. Ona Kanlı Koca dediklerinden bahsedilerek ayrıntıya girilmemiştir. Gürbüz olduğu belirtilir.

4.9.7. Eylik Koca; Oğullarının isimleri geçtiği yerde baba adı olarak geçmektedir. Üç oğlu vardır.

4.9.8. Kulbaş veya 13. Hikayede Lala Kulbaş; Kazan'ın akıl hocası olarak görülmektedir. Tahta çıkacak beyin eğitimi ve yetişmesi için görevlendirilmiş kişidir.

4.9.9. Dede Korkut; Tanrı tarafından seçilmiş bir yol gösterici konumundadır. Doğrudan yönetime karışmamakla birlikte verdiği fikirler ile yol göstermektedir. Örneğin Begil'in hikayesinde her yıl gelen Gürcistan haracının o yıl birer tane olan üç nesne olarak gelmesi üzerine Bayındır Han bunları nasıl paylaştıracağını bilemeyince Dede Korkut bir kişiye verilmesini söyler. Ayrıca bu üç nesneyi Begil'e kendisi giydirerek onun beyliğini adeta kutsar.

4.4.10. Oğuz Beyleri

4.4.10.1. Bay Büre Bey; Beyrek'in babasıdır. Bay-zengin kelimesinden hareketle İç Oğuzdan zengin bir bey olduğu anlaşılmaktadır.

4.4.10.2. Bay Bican Bey; Banı Çiçek'in ve onun ağabeyi Deli Karçar'ın babasıdır. Dış Oğuz mensup ve adından da anlaşılacağı üzere zengin ve önemli bir beydir. Vatikan nüshasında "Pay Bican Bey" olarak geçmektedir. Hikayede kafirin casusunun Bay Bican Bey için "Pay Bican Melik" demesi onun sonradan müslüman olduğunu düşündürmektedir. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında ise "Bicen Padşah" olarak yazılmıştır.

4.4.11. Unvanı Olmayan sadece isim veya lakapları ile anılan Oğuzlar

4.4.11.1. Uruz; Kazan bey'in oğludur. Bayındır Padişah'ın torunudur. Üç hikayede kendine yer bulur. Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede kafirler onu tutsak ederler. Kazan Bey'in tutsak olduğu hikayede babasını kurtarır. Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un tutsak olduğu hikayede ise kendisi çocukça davranışından ötürü (babasını dinlemeyip savaşa girmesi, yanlış strateji uygulaması) esir düşer. Babasının tutsak olduğu hikayede babasına "*altın haça el basarım*" diyerek tehdit ettiği görülmektedir. Böylesi bir tehdit hem din değiştirme hemde taht için çok büyük bir olaydır.

4.4.11.2. Deli Evren; "*ejderhanın ağzından adem alan*" şeklinde söz edilir.

4.4.11.3. Soğan Sarı; "yerin bir ucundan öbür ucuna yetem diyen" şeklinde belirtilir. Yegenek'in hikayesinde 24 sancak beylerinin içinde anılır.

4.4.11.4. Kazılık Koca Oğlu Yegenek; adıyla bizzat Dede Korkut hikayesine konu olmuştur. Babası Kazılık Koca'nın Düzmürd Kalesi'nde tutsak olduğunu öğrenince onu kurtarmaya gider. Salur Kazan'nın evinin yağmalandığı hikayede ise Kazan Bey'in yanında ava çıkan beylerin sıralandığı kısımda "konur atlu Kazan'a keşiş deyen Beg Yegenek torı aygırına bindi." Şeklinde söz edilir.

4.4.11.5. Bamsı Beyrek; Dış Oğuzların eniştesidir. Çünkü beşik kertmesi olan Banı Çiçek Dış Oğuz'dandır. Aynı zamanda Salur Kazan'ın da nayibidir. Dresden nüshasında "Beyrek" olarak, Vatikan nüshasında ise "Baryik" ve "Baryek" şeklinde yazılmıştır. Bamsı Beyrek Oğuz'da yüzü nikablı şekilde gezen 4 yiğitten biridir. Bu motif daha önce bahsettiğimiz gibi Hz. Yusuf'un kıssasına atıfta bulunmaktadır.

4.4.11.6. Delü Karçar; Banı Çiçek'in ağabeyidir. Onun hiç evlenmediği belirtilir. Belki de bu yüzden kız kardeşini kimseye vermek istemez. Lakap olarak ona deli demelerinin nedenleri vardır. Olurulmaz şeyler istemektedir. Fakat sonuç olarak Dede Korkut ona dersini verir.

4.4.11.7. Uşun Koca Oğlu Egrek; Uşun Koca'nın büyük oğludur. Yiğit ve bahadır bir kişidir. O bütün önemli beylerin divanına istediği gibi girip çıkmaktadır. Bir gün Ters Uzamış'ın onun hünerini sorgulaması üzerine hüner göstermek için kafirin korusuna baskın yapar ve kafiye tutsak olur. Bir zaman sonra kardeşi Segrek onu kurtarır.

4.4.11.8. Uşun Koca Oğlu Segrek; Uşun Koca'nın küçük oğludur. Ağabeyi Egrek'in tutsak olduğunu öğrenerek kafiye gider ve ağabeyi Egrek'i kurtarır. Başlıca bir hikayeye konu olmuştur.

4.4.11.9. Ters Uzamış; İç Oğuzdan bir beydir. Uşun Koca Oğlu Segrek'in hikayesinde Segrek'in kardeşi Egrek divanda beyler ile oturduğu sırada Ters Uzamış adlı bir beyin de divanda bulunduğu bilgisi verilmektedir. Ters Uzamış divandaki beylerin yerlerini kan döküp, baş keserek aldıklarını Egrek'in ise hiç hüner göstermemesini eleştirmektedir. Bunun üzerine Egrek, Kazan Bey'den akın dileyerek yola çıkar.

Ayrıca Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu hikayede Dış Oğuzdan olan Emen savaşmak için karşısına İç Oğuzdan olan Ters Uzamış'ı seçer.

4.4.11.10. Emen; *“bıyığı kanlı büğdüz Emen”* veya *“Acığı tutanda bıyığından kan boşanan Büğdüz Emen”* şeklinde geçmektedir. Bir Oğuz beyidir. İlk olarak Kazan'ın evinin yağmalanması hikayesinde Kazan'a yetişerek kafirden kurtaracağı sırada *“var(u)ban peygamberün yüzini gören, Gelübeni Oğuzda sahabeti olan, açığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, Bıyığı kanlı Büğdüz Emen”* şeklinde anlatılır. Yegenek'in dayısıdır. Ayrıca İç Oğuz'a Taş Oğuz'un asi olduğu hikayede Aruz'un yanında yer almaktadır. Taş Oğuz beyi olduğu vurgulanır.

4.4.11.11. Kara Göne; Salur Kazan'ın kardeşidir. Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede *“kara dere ağzında (kadir veren), kara boğa derisinden beşiğün yapuğı olan, açığı tutanda kara taşı kül eyleyen, bıyığı ensesinde yedi yerde düğen, erenler evreni, Kazan Beg'ün kartaşı”* şeklinde belirtilir.

4.4.11.12. Yağrancı Oğlu elalmış; *“koşa burçdan kayın okı eğlenmeyen”* şeklinde Yegenek'in hikayesinde 24 sancak beyinin arasında adı geçmektedir. Dış Oğuzdandır. “yağrancı” olarak geçen El Almış'ın babası için şamanizm kültüründe “hayvanların kürek kemiğine bakıp geleceği keşfedenlere “yağrancı” denir.” (İnan, 1986, s. 152) O halde El Almış'ın babası şamanist bir kültürün fal bakan bir kişisidir.

4.4.11.13. Toğsun Oğlu Rüstem; 24 sancak beylerinden biridir. Yegenek'in hikayesinde *“üç gün yağı görmese kan ağlayan”* şeklinde tanımlanmaktadır.

4.4.11.14. Yalancı Oğlu Yaltacuk; Bamsı Beyrek'in hikayesinde önceleri Bamsı Beyrek ile yakın dosttur. Bamsı Beyrek'in tutsaklığı sonucunda onun hediye etmiş olduğu gömleği kana bulayarak Oğuz beylerini Bamsı Beyrek'in öldüğüne inandırmıştır. Bamsı Beyrek'in beşik kертmesi Banı Çiçek ile evleneceği sırada Bamsı Beyrek çıkagelir. Bunu duyan Yaltacuk ilk önce Beyrek'ten kaçsa da sonunda ondan af diler ve Beyrek onu affeder.

4.4.11.15. Tundar; Bir Oğuz beyidir. *“Kara Teküri Delü Tundar kılıçladı.”* Şeklinde Bamsı Beyrek'in hikayesinde geçmektedir.

4.4.11.16. Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dünder; “demür kapu dervendindeki demür kapuyı depüb alan, altmış tutam ala gönderinün uçında er böğürden, Kıyan Selçuk Oğlu Delü Dünder” şeklinde geçmektedir. “Kazan gibi pehlivanı bir savaşda üç kerre atından yıkan” olarak tanıtılmıştır.

4.4.11.17. Kırk Kınuk ve Kara Çekür; Kan Turalı’nın anlatıldığı hikayede Kan Turalı ve Bamsı Beyrek ile beraber bu kişilerin de yüzlerinin nikaplı olduğu söylenir.

4.4.11.18. Kıyan Selçuk; Aruz Bey’in oğlu Basat’ın kardeşidir. Basat’ın Depegöz’ü öldürdüğü hikayede korkudan ödünün patladığı söylenmektedir.

4.4.11.19. Kanlı Koca oğlu Kan Turalı; bizzat adına hikaye bulunan Oğuz kahramanıdır. O sarı tonlu Selcan Hatun’u alabilmek için üç canavar ile (boğa, deve ve aslan) savaşmıştır.

4.4.11.20. Gaflat Koca Oğlu Şerşemseddin; İlk olarak Kazan’ın evinin yağmalandığı hikayede adı geçmektedir. “Bayındır Han’ın yağsın basan” şeklinde geçerken, hikayenin sonlarında Kazan’ı kurtarmak için geldiği sırada “Destursuzca Bayındır Han’ın yağsın basan, altmış bin kafire kan kusduran, ağ boz atının yelisi üzerinde kar turduran, Gaflat Koca Oğlu Şer Şemseddin” şeklinde belirtilir.

4.4.11.21. Eylik Koca oğlu Alp Evren; “kafirleri it ardına bırağub horlayan, elden çıkub ayğır Gözler suyından at yüzdüren, elli yedi kalenün kilidin alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikah eden, Sofi Sandal Melike kan kusduran, kırk cübbeye bürinüb, otuz yedi kale beginün mahbub kızlarını çalub, bir bir boynın kucan, yüzinden tudağından öpen, Eylik Koca Oğlu alb E(v)ren” şeklinde Kazan’ın evinin yağmalandığı hikayenin sonlarında adı geçmektedir. Eylik koca oğlu Alp Evren’in Ağ Melik kızına nikah kıydıktan sonra otuz yedi kale beyinin kızlarını çalıp, onları boynundan, yüzünden ve dudağında öpmesi o dönem de çapkınlığın da olduğuna dair bir gösterge niteliğindedir.

4.4.11.22. Eylik Koca oğlu Dölebilmez Dölek Evren; “aygır gözlü sudan at yüzdüren elli yedi kalenün kilidin alan” şeklinde geçmektedir. Taş-Dış Oğuzdandır.

4.4.11.23. Eylik Koca oğlu Sarı Kulmaş; Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede yağma sırasında Kazan Bey'in evinin üzerine şehit olmuştur.

4.4.11.24. Begil; Bayındır Han'ın divanında Gürcistan haracının gelmesiyle Bayındır Han tarafından ona karavulluk görevi verilmiştir. Hünerleri sorgulandığında Bayındır Han'a küser. Bir gün avdayken attan düşer uyluk kemiğini kırar. Bunu duyan kafirler geldiğinde oğlunun kendi kıyafetlerini giymesini kendi atına binmesini ister.

4.4.11.25. Emren Bahadır/Begil oğlu Emren; Begil'in oğludur. Kafirler üzerlerine geldiklerinde babasının kıyafetleri içinde tıpkı babası gibi görünmektedir.

4.4.11.26. Ense Koca Oğlu Okçı (Kozan); Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu hikayede Alp Rüstem teketek savaşmak için karşısına Ense Koca Oğlu Okçı Kozan'ı seçer.

4.4.11.27. Demür Tonlu Mamak; Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü hikayede Oğuz beyleri Depegöz'e karşı gittiğinde “demür tonlu Mamak, elinde helak oldu.” Şeklinde Depegöz tarafından öldürüldüğü belirtilmiştir.

4.4.11.28. Dozan Oğlu Alp Rüstem; Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü hikayede Oğuz beyleri Depegöz tarafından şehit edildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un onu kurtardığı hikayede birebir savaşmak için Kazan'ı tanımayarak onun karşısına çıktığında kendisini “ *kalkubanı yerinden turı gelen, iki kardaş bebeğin aldurub zelil gezen, Dozan oğlu Alp Rüstem mana derler.*” Şeklinde tanıtmaktadır.

4.4.11.29. Düğer-Dügür; Bir Oğuz beyidir. Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak olduğu hikayede binbaşı olarak yazılmıştır. Uruz'u esaretten kurtarmaya giden babasına yetişen beylerin sıralandığı bölümde Dresden nüshasında “*anun ardınca bin kavum başları Döger yetdi.*” Şeklinde Vatikan nüshasında ise “*anun ardınca bin başı Dügür yetdi.*” Şeklinde yazılmıştır.

4.4.11.30. El Almış; “*koşa burçtan kayın okı eğlenmeyen*” olarak tanıtılmıştır.

4.4.11.31. Kara Göne Oğlu (Kara) Budak; Kazılık Koca oğlu Yegenek'in anlatıldığı hikayede Yegenek'e babasının kafir illerinde tutsak olduğunu haber veren kişi olarak yer almaktadır. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında “Kara Budağ” şeklinde yazılmıştır. Kazan'ı karşılayıp onun ejderha olup olmadığını anlamaya çalışır.

4.4.12. Görevli kişiler-Çobanlar

4.4.12.1. Konur Koca Oğlu Sarı Çoban; Oğuzların yaylak ve kışlak bölgelerine gitmelerine önderlik etmektedir. Fakat o bir gün kutsal varlığa kötülük eder ve Oğuz toplumu bu nedenle Depegöz karakteriyle cezalandırılır.

4.4.12.2. Karaca Çoban; Kazan Han'ın sürüsünün baş çobanıdır. Adeta Herkül kuvvetine sahiptir. 600 kafir düşman üstlerine geldiğinde sadece sapanı ile onları öldürmektedir. Beyinin onu bağladığı ağacı kökünden söker.

4.4.12.3. Kıyan Güci ve Demür Güci; Karaca Çoban'ın yanında bulunan iki kardeş çobanlardır. Kafirler tarafından şehit edilirler.

4.4.13. Güvenlik ve Ordu

Dede Korkut hikayelerinde dış güvenlik için karavullar iç güvenlik için ise çavuşların ve kapıcıların olduğu görülmektedir. Karavulları Bayındır Han tayin etmektedir. Begil Oğlu Emren'in hikayesinde Bayındır Han'ın Begil'i karavul tayin ettiği görülmüştür. Metinde Begil için “. . . Oğuzdan göç eyledi. Berdeye Genceye varub vatan tutdı. Tokuz tümen Gürcistan Ağzına varub kondı, karavullık eyledi. Yad kafir gelse, başın kesüb Oğuza armağan gönderdi.” Şeklinde ifade edilir.

Salur Kazan'ın ordusunun bazen 300 kişilik, bazen 90 tünden oluştuğu görülmektedir. Uruz'un, Dirse Han'ın, Boğaç Han'ın, Bamsı Beyrek'in, Kan Turalı'nın yanında 40 kişilik yiğidi yani askeri bulunmaktadır. Segrek adlı kişinin 300 cıdalı yiğidi olduğundan bahsedilmektedir. Borla Hatun'un ise yanında 40 ince belli kız olduğu belirtilir. Ayrıca Yegenek'in hikayesinde Bayındır Han'ın 24 sancak beyine emir verdiği görülmektedir.

Ordu düzeni için hikayelerde sadece Salur Kazan'ın tutsak olub oğlu Uruz'un kurtardığı hikayede Kara Göne'nin “çeribaşı” olduğu Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak olduğu hikayede ise Düğer-Dügen'in “binbaşı” olduğu yazılmıştır. Dresden nüshasında 2 kez “cebehane” yazıldığı görülmektedir.

4.5. Oğuz Toplumunda Hiyerarşik Yapı

Oğuz toplumunda belirli bir hiyerarşinin olduğu görülmektedir. Toplum hiyerarşisine göre en üstte; Han, beylerbeyi, vezirler, Aksakallı-pir kocalar (Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında “*il düzeni, oba, kutu*” şeklinde belirtilmiştir.) Dede Korkut ve beyler yer almaktadır. Altta ise; beylerin yiğitleri, leşkerleri, yoldaşları, nökerleri, karavulları, bezirganları ve çobanları bulunmaktadır. Bunlarında altında savaşta tutsak edilen veya satın alınan kullar ile kadın-erkek köleler yer almaktadır. Metinlerde ise bunlardan kafir kızları, daye, karavaş, cariyeye, halayık ve hindu kullar olarak söz edilmektedir.

Salur Kazan'ın verdiği toyda kafir kızlarından şu şekilde söz edilir: “*kara gözli, hübyüzlü, örme saçlı, gögsi kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigarlı, boğazları birer karış kafir kızları al şerabı altun ayağıla Oğuz beglerine gezdürürleridi.*”

Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve Depegöz hikayelerinde geçen “daye”ler çocuklara bakmakla veya bey kızlarına yardımcı olmakla görevlidirler.

Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayenin sonunda Kazan'ın “*kırk baş kul kırk kırnak oğlu Uruz başına azad eyledi.*” veya Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un tutsak olduğu hikayenin sonunda “*kırk eyü kulıla kırk cariyeye oğlu başına çevürdi, azad eyledi.*” Cümleleri gibi buna benzer hemen hemen her hikayenin sonunda azad edilen kullar ve karavaşlar (köleler) olduğu görülmektedir.

Ayrıca Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede Uruz'un ağaç ile konuştuğu manzum bölümde geçen “... *bizim elde gerek idün ağaç, Kara hindü kullaruma buyuraydum, seni pare pare toğrayalarıldı ağaç.*” Cümlelerindeki “Kara hindu kul”, Oğuzlarda Hintli kölelerin olduğu sonucuna götürmektedir.

Hanların evlerine su getirmekle görevli “halayık”ları vardır. Bu kişiler genellikle savaş ganimeti olarak alınmış yabancı kadın kölelerdir. Bu bilgiler bizlere Oğuzların diğer toplumlarla yaptıkları savaş sonucunda, savaş ganimeti olarak bazı kadın ve erkekleri köle olarak aldıkları bilgisini vermektedir.

4.6. Oğuzlarda Ahlaki Anlayış

“Ahlak bir kişinin, bir olgunun, bir halkın, bir toplumsal sınıfın, bir ulusun, bir kültür çevresinin vd. belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk, yasak ve tasarımlar topluluğu ve ağı olarak karşımıza çıkar.” (Özlem, 2004, s. 21-22)

Bu bakımdan ahlak (moral) her an yaşamın içinde ve tarih bağlamında kişisel, grupsal ve toplumsal olarak yaşanan bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan diğer canlılardan farklı olarak akıl yetisine sahip, “bilen varlık” olarak gözlemleyen, seyreden, bağlantı kuran bunlardan da öte yaşamını kolaylaştıracak araç gereçler yapan, seçimlerde ve tercihlerde bulunan ve tüm bunları eyleme döken “eyleyen” bir varlıktır. “Eylem bir ilke, norm, inanç, değer vd. bağlı istençli (iradi) davranıştır.” (Özlem, 2004, s. 14)

Felsefe tarihinde gördüğümüz filozoflar aklın bilme ve eyleme amaçlarından hareketle teorik akıl ve pratik akıl ayrımı yapagelmışlerdir. Bu ayrıma göre teorik akıl; nesne ve olgulara yönelik bilen, gözlemleyen, bağlantı kuran, tercih eden, seçen akıldır. Pratik akıl ise; araç yapma gibi tekniksel eylemlerde bulunan akıldır.

“Bir arada yaşayan insanlar, sadece araçsal akla bağlı eylemlerde, teknik eylemlerde bulunmazlar. Onlar eylemlerini bir de başkalarını gözetken bir ilgi ve kaygıya bağlı olarak “iyi”, “kötü”, “doğru”, “yanlış” gibi sözcükler aracılığıyla, bir şeyi değerli bulma veya değerli bulmama yoluyla, yani değerlendirme yaparak da yönlendirirler.” (Özlem, 2004, s. 15)

Burada iyi, kötü, doğru, yanlış ifadelerini oluşturan şeyin o toplumdaki yerleşik düşüncelerden, inanç, töre, alışkanlık ve görenek gibi duygusal kökenli eğilimlerden geldiği açıktır. O halde tüm bu duygusal kökenlere dayalı olarak oluşturulmuş değer,

buyruk, norm gibi gelenekselleşmiş ve yerleşmiş yaşama biçimi ahlaki oluşturmaktadır.

Dede Korkut hikayelerine bakıldığında belirli gelenek ve göreneklere sahip, kendi içinde belirli örf ve adetleri olan, kendilerine ait alışkanlıkları bulunan bir toplum karşımıza çıkmaktadır. Oğuz toplumunun “iyi” ve “kötü” kavramlarının inanç temelli olduğu görülmektedir. Oğuzların inançları şamanizm ve İslamın harmanlanmasından ileri gelmektedir. İslam dinine göre Tanrı buyruklarına itaat etmek, emir ve yasaklara boyun eğmek “iyi”, bunun tersi ise yani itaatsizlik, emir ve yasaklara karşı gelmek ise “kötü” dür. Bu bağlamda Oğuzlara göre “doğru”, “doğru olan” veya “doğru eylem” Tanrı buyruklarına ve dini kurallara uymakla mümkündür.

Metinlerde “iyi” olan değerler; alplik, akıl yürütmek, danışmak, alçakgönüllü olmak, misafirperver olmak, hak gözetmek, affetmek, cesaretli olmak, dürüst olmak-yalan söylememek, hüner göstermek, kanını yerde koymamak, meydan okumak, cömert olmak, savaşmak, akın düzenlemek vb. Oğuzların ahlaki tutum ve davranışları olarak sıralanabilir.

Ahlaki olarak iyi olan değerlerden biri alpliktir. Kan Turalı’nın Selcan Hatun’u almak için üç canavarla savaşması, Boğaç Han’ın boğayı alt etmesi, Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi vb. gibi pek çok örnek verilebilir.

Akıl yürütme; Boğaç Han’ın hikayesinde meydanda boğa ile bir başına kalan Boğaç Han, “fıkr eyledi” şeklinde akıl yürüttüğü görülür. *“bir tama direk ururlar, ol tama tayak olur. Ben bunun alnına neye tayak olurun tururun?”* diyerek Boğanın alnından yumruğunu çeker, boğada ayakta duramayıp yere düşer.

Danışmak; Depegöz hikayesinde ne yapacaklarını bilemeyen Oğuzlar Dede Korkut’a danışırlar. Yine aynı hikayede Basat, Depegöz karşısında çaresiz kalınca *“Mere kocalar bunun ölümü nedendir?”* diyerek kocalara danışır. Salur Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikayede Salur Kazan ejderhayı öldürüp öldürmemesi gerektiğini Lala Kılbaş’a danışır. Begil oğlu Emren’in hikayesinde Bayındır Han Gürcistan’dan gelen haracın nasıl paylaşırması gerektiğini Dede Korkut’a sorar.

Alçakgönüllü olmak; Salur Kazan yedi başlı ejderhayı öldürdüğünde ejderhanın üzerine bağdaş kurup oturur. Lala Kılbaş onu bu halde görünce Kazan'ı tebrik eder. Kazan ise *“canım Lala ejdehanı men öldürmedim, senün durumun ilen himmetün öldürdi.”* Diyerek alçakgönüllülük örneği gösterir.

Misafirperver olmak; hikayelerde geçen *“konuğı gelmeyen kara evler yıkılsa yeg!”* cümlesi misafirin önemine vurgu yapan cümledir. Kadınların sınıflandırılması başka özelliklerinin yanı sıra misafir ağırlamasıylada ölçülmektedir. Misafirini iyi ağırlayan kadın en makbul kadındır.

Hak gözetmek; Metinlerde geçen *“konşu hakkı, Tanrı hakkı”*, onların komşuluk ilişkilerini hak gözeterek yapmanın iyi bir ahlaki değer olduğunu göstermektedir.

Affetmek; Bamsı Beyrek hikayesinde Beyrek'in öldü haberini yayarak nişanlısı Banı Çiçek ile evlenecek olan Yalancı Oğlu Yaltacuk, Beyrek tarafından affedilir.

Cesaretli olmak; Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede Salur Kazan ve Oğuz yiğitleri yağma yapan kafirlerle savaşır.

Dürüst olmak-yalan söylememek; mukaddime bölümünde Dede Korkut'un *“yalan söz bu dünyada olunca olmasa yeg!”* şeklinde dua ettiği görülür. Boğaç Han'ın hikayesinde Dirse Han'ın kırk yiğidi, Dirse Han'ın ad kazanan Boğaç Han'a olan ilgisini kıskanarak Dirse Han'a *“... kırk yiğidin boyına aldı, kalın Oğuzun üstüne yöriyiş etdi. Ne yerde güzel kopdıysa çeküb aldı, ağ sakallu kocanın ağzın söğdi, ağ bürçeklü karının südin tartdı.”* Diyerek oğlunun kötü işler yaptığını ve bunları Bayındır Han duyarsa Dirse Han'a “katı kazab” edeceğini söylerler.

Hüner göstermek; Kan Turalı'nın Selcan Hatun ile evlenmek için üç canavarı yenmesi hüner göstermeye örnektir. Hikayelerde gördüğümüz “ad kazanma” kavramı hüner göstermenin önemine vurgu yapan bir kavramdır. Boğaç Han'ın boğayı alt ederek ad kazanması buna örnektir.

Kanını yerde koymamak (öç alma meselesi); Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olup Beyrek'i öldürdükleri hikayede Dış Oğuz beyleri Beyrek'i ölümcül bir şekilde yaralar, Bamsı

Beyrek öleceğini bilerek Kazan'a kanını yerde koymamasını vasiyet eder. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede ise Karaca Çoban kafir baskınında ölen kardeşlerinin öcünü almaya gider. Salur Kazan'a *“karındaşum kanın almağa gederem.”* Dediği görülür.

Meydan okumak; Deli Dumrul'un Azraile meydan okuduğu örnek gösterilebilir.

Cömert olmak; Salur Kazan'ın evini yağmalatması onun cömertliğine vurgu yapmaktadır.

Savaşçılık: Dede Korkut Hikayelerinin pek çok yerinde sık sık akın düzenledikleri ve çatıştıkları bölümler savaşçılık özelliklerine örnek gösterilebilir. Kazan'ın Kazılık Koca'nın ve Egrek'in düzenlediği akınlar buna örnek verilebilir.

Ayrıca kibirlenmek ve kendini övme durumları ahlaki olmayan davranışlarındadır. Ancak Salur Kazan'ın tutsak olduğu hikayede geçen aynı zamanda 13. Hikayeye atıf yapılan bölümlerde ve Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikayede *“övünmedim!”* diyerek kendini övdüğü görülmektedir.

“Doğru eylemde bulunmak için bir insanın sahip olması gereken niteliklere erdem adı verilir.” (Özlem, 2004) Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında geçen *“... tez tükenir hile ile kazanılmış sahtekar malı, bakımlı güzel evleri harap eyler iftira sözü...”* cümlesinde hilenin, sahtekarlığın ve iftiranın erdemsiz davranışlar olduğu görülmektedir.

“nâmuşsuz, gayretsiz âdem oğlu arı cihânun yüzünde gezmeyüben kara yerün altında gürda gerek” cümlesinde ise namussuzluğun sadece kadınlar için değil tüm Oğuz halkı için erdemsizlik sayıldığı görülmektedir.

“merd igidler erdemidür, akası öninde ganîm olub yüz akartmak”, “... alp ozanlar erdemidir, mert yiğidi mert yiğide tarif etmek ...” cümlesinde Oğuzların erkeklerinde aranan en temel erdemin beyleri önünde düşmanla savaşması olduğu anlatılmaktadır.

Haklıya hakkını hemen teslim etme ahlaki bir erdem olarak görülmektedir. İyi işler başaran kişiler ödüllendirilmelidir. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede Karaca Çoban'ın yaptığı iyilikler sonucunda imrahor olması örnek verilebilir.

Hikayelerde inanç temelli bir ahlakın yanında coğrafyanın getirdiği zorunluluklarda büyük bir pay almaktadır. Buna örnek olarak konar-göçer toplum olan Oğuzların akıncılık ve yağma faaliyetleri yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle geçim kaynağı olduğundan zorunlu eylemleridir ve “iyi” bir değer olarak algılanmaktadır. Dede Korkut hikayeleri her ne kadar erdem sayılan davranışları, ahlaki kuralları vurgulasa da hikayelerin gidişatında çoğu yerde bunlara riayet edilmediği de görülmektedir.

Oğuzlara göre “kötü” olan ahlaki edimlerin getirdiği bazı sonuçlar vardır. Ahlaka uygun olmayan davranışlar sergileyen kişinin eylemlerinin sonuçlarından sadece onu yapan kişi değil, tüm Oğuz toplumu etkilenir. Sarı Çoban'ın tecavüz eyleminin sonucunda Depegöz adlı insanımsı canlı meydana gelmiştir. Depegöz karakterinin eylemlerinden sadece Sarı Çoban değil, tüm Oğuz toplumu olumsuz bir şekilde etkilenmiş adeta kutsal tarafından cezalandırılmıştır. Bu yolla kişilerin olumsuz ahlaki davranışlarının tüm Oğuz toplumunu etkileyeceği anlatılmak istenmiştir.

Buradan çıkacak bir diğer anlam ise Oğuzların ahlak anlayışında ki “kötülüğün cezasız kalmayacağı” anlayışına örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un baba sözünü dinlemeyip savaşa girmesi sonucunda tutsak olması yine baba sözünü dinlememenin getirdiği kötü bir durumdur. Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikayesinde Salur Kazan'ın ihtiyatsız davranması sonucu evi yağmalanır, pek çok yiğit şehit olur ve ailesi esir düşer. Çünkü Oğuz beyleri için ihtiyatlı olmak önemli bir erdemdir.

Düşman sınırlarında gözü açık olunmalı, düşman sürekli kollanmalıdır. Fakat Oğuzlar düşman sınırında şarap içerek sarhoş olur ve yedi gün uyurlar. Uyumalarının sonucunda da düşman onlara saldırır. O halde “düşman sınırında sarhoş olmak”, “Sarhoşluk” Oğuzları çok kötü durumlara sevk eden bir olaydır. Burada tedbirsizliğin ne gibi olumsuz sonuçlara yol açabileceği anlatılmak istenmiştir.

Nankör olmak, sözünde durmamak ve ikiyüzlü davranmak ahlaksız davranışlardır. Dirse Han'ın yiğitlerinin, beylerini düşmana esir vermeleri nankörlüğe örnek verilebilir.

Oğuzlara göre "Yalan söylemek erdemsizliktir" Yalancı Oğlu Yaltacuk'un Bamsı Beyrek'in öldüğünü söylemesi ve bu yalanının ortaya çıkması sonucunda öldürülme tehlikesi yaşaması buna güzel bir örnektir.

Dış Oğuz'un asi olarak yalanla Beyrek'i çağırıp yaralamaları onların Beyrek'i "aldatma"ları ahlaksız davranışa örnektir.

Ancak hikayelerde her ne kadar ahlaklı, erdemli olmak teşvik edilse de Oğuz toplumu için kendi dışındaki kişi veya toplumlara karşı ahlaki erdemlerin aynı ölçüde geçerli olmadığı görülmektedir. Kişiyi özgürlüğünden alıkoyma veya kısıtlama ahlaki olmayan durumlardır. Kişinin malına ve canına göz dikmek, izni olmadan malını almak-hırsızlık ve gasp gibi eylemler ahlaki olarak yanlıştır.

Akıncılık faaliyeti ve haraç alma gibi durumlar Oğuz halkı için yapılması gereken ve hatta erdemli davranışlar olarak görülmektedir. Fakat "*gelinlik kızın cariyeye oldu.*" ibaresinden hareketle Oğuzlar için kafirlerden alınan kul köle ve cariyeler normal kabul edilir. Ancak Oğuz toplumundan birinin kul köle ve cariyeye olması ise çok kötüdür hatta utanç kaynağıdır. "*kaza benzer kızı gelini çağırışdurdılar.*" şeklinde Kafirlerin Oğuz kadınlarını kaçırdıkları görülmektedir. Ayrıca Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede "*kırk ince bellü kızıyla Boyı Uzun Borla Hatun yesir getdi.*" Cümlesinden hareketle kafirlerin Oğuz kadınlarını esir aldığı ve Borla Hatun için "*Boyı Uzun Borla Hatunını getirüb sağrak sürdürmek gerek.*" Dedikleri görülür. Fakat kafir kızlarının Oğuzlara sakilik yapmasından normal bir şekilde bahsedilirken Oğuz kızlarının bu tür eylemlerde bulunduklarına dair herhangi bir örnek bulunmaz.

Hikayelerde kafirlerin, Oğuz beylerinin zayıf anlarında onlara baskın yaptığı, savaş açtığı, yağmaladığı veya esir ettiği görülmektedir. Örneğin; Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede kafirler, Oğuzların Aladağ'a ava gittikleri sırada Oğuz yurduna baskın düzenler.

Bamsı Beyrek hikayesinde bezirganların yollarını keserler ve onları yağmalarlar. Aynı hikayede Beyrek'in düğün gecesinde gelerek Beyrek'i esir alırlar. Uruz'un tutsak olduğu hikayede Kazan oğlu ve beyleriyle avda yiyip içip sarhoş oldukları sırada baskın yaparlar. Kan Turalı'nın hikayesinde kafirler verdikleri sözden dönerek Kan Turalı'nın üzerine giderler. Begil oğlu Emren'in hikayesinde kafirler Begil'in sakatlandığını duyduklarında bunu fırsat bilip baskın düzenlerler.

Fakat bazen bu durum tam tersi şeklinde gelişmektedir. Oğuz beyleri ortada bir tehdit yokken kafire akın düzenler. Yegenek'in hikayesinde, Yegenek'in babası Kazılık Koca, Düzmürd Kalesi'ne akın düzenler fakat başarılı olamaz ve orada tutsak kalır. Yegenek kafirlere akın düzenleyerek babasını esaretten kurtarır. Uşun Koca oğlu Segrek'in hikayesinde Egrek, divandaki yerini almak için kafire akın düzenler ve esir düşer. Segrek ise kafire akın düzenleyerek ağabeyi Egrek'i kurtarır.

Kazan'ın tutsak olduğu hikayede Kazan'ın şahini Tomanın Kalesi'ne girer. Kazan'da şahini takip ederek düşman sınırlarına girer. Burada uyur. Bunu duyan kafirler sınır ihlali yapan Kazan'ı esir ederler. Uruz gelerek akın düzenler ve babasını kurtarır.

Uşun Koca Oğlu Segrek'in hikayesinin anlatıldığı bölümde Segrek ve yiğitleri Alınca Kalesi yakınlarında Kara Tekür'ün yaptırdığı koruya girerler. “*korunun kapusın uvatdılar, sığın geyik kaz tavuk kırdılar, yediler, içdiler.*” şeklinde kafirin korusuna verdikleri zararlar anlatılır.

Casusluk, Dede Korkut hikayelerinde ortak olan bir unsurdur. Hem kafirlerin hem de Oğuzların casusları vardır. Begil Oğlu Emren'in hikayesinde “*meger Begilünde onda casusu hazırda Begile haber gönderdi.*” Cümlesinden hareketle Oğuzların casuslarının olduğu anlaşılır.

Pusuda bekleyen kafir casuslar ise sarhoş Oğuzları görünce onların “küçük ölüm” dedikleri yedi gün uyumalarından istifade ederek harekete geçer. Oğuzların gaflet zamanlarını kendi leyhlerine dönüştüren bu kafir casuslara kızılmaktadır. Ama Oğuz Devleti söz konusuysa Oğuzlarda casusluk faaliyeti yürütmektedir. Begil'in Gürcistan kafirlerinin kendisine karşı harekete geçtikleri istihbaratı buna örnektir. Dede Korkut'ta casusların isimleri yoktur onlar bilinmezler.

Akıncılık ve yağma kültürüne sahip Oğuzlar karşısında, kafirlerin haraç vermek ve bir daha yağmaya gelmeme şartları ile uzlaşma teklifinde bulundukları görülmektedir. Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un onu kurtardığı hikaye buna örnek gösterilebilir. Hikayede kafirler “... *haraca muti olalum, sen dahı and içkim bu bizüm ile yağı-lığa gelmeyesün.*” diyerek Kazan ile anlaşma yapmaya çalışırlar.

Oğuzlar göçebe yaşamın getirdiği savaşçı özelliklere sahip olmak zorundadırlar. Ancak yerleşik toplumlar onlar kadar savaşçı değildirler. Yerleşik toplum olan kafirlerin genellikle Oğuzlarla anlaşma yoluna gittikleri görülmektedir. Hikayelerden yalnızca Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede Kazan'ın kafiye anlaşma teklifinde bulunduğu görülmektedir. Bazı durumlarda savaşçılık özelliğinin ve anlaşma teklifi yapan tarafın değiştiği görülmektedir. Kazan esir olmuş annesi için kafiye şunları söyler:

“Mere Şökli Melik, dünlügi altun ban evlerümi getirübdürürsin, sana gölge olsun. Ağır hazinem bol akçam getirübdürürsin, sana harçlık olsun. Kırk ince bellü kızıla Borla Hatunı götürübdürürsin, sana yesir olsun. Kırk yigidilen oğlum Uruzı getirübdürürsin, kulun olsun. Katar katar develerüm getirübdürürsin, sana yüklet olsun. Karıcuk anam getirübdürürsin, Mere kafir, anamı vergil mana, Savaşmadın, uruşmadın, kaydayım, gerü döneyim, gideyim, bellü bilgil!”

Salur Kazan annesini kafir elinden kurtarmak için bütün mal varlığını, oğlunu ve eşini kafiye vermeyi teklif eder. Bunun karşılığında Şökli Melik ise esir aldığı hiç kimseyi vermeyeceğini hatta annesi için “*karıcuk ananı getürmüşüz, bizimdür, sana vermezüz. Yayhan Keşiş oğluna verürüz. Yayhan Keşiş oğlundan oğlı toğar. Biz anı sana garim koruz.*” şeklinde cevap verir. Bu duruma kayıtsız kalamayan Karaca Çoban ise “*Kazanun anası karıyubdur, oğul vermez. Dölin almakdan safan varışa Şökli Melik, kara gözlü kızun varısa getir, Kazana ver. Mere kafir, senün kızundan oğlı toğsun siz anı Kazan Bege karim koyasız.*” şeklinde cevap verir. Hal böyleyken Oğuz yiğitleri gelir ve savaş başlar. Kazanan taraf Oğuzlar olur ve kafirleri esir alırlar. Bu hikayede ise yerleşik yaşama sahip kafirlerinde zaman zaman uzlaşmak yerine meydan okuduklarını görmekteyiz.

Oğuzların dış ülkeleri haraca bağladıkları görülmektedir. Gürcistan haracı buna en iyi örnektir.

Oğuz yiğitleri sabırlı kişiler değildirler. Dede Korkut hariç diğerleri kızdıkları kişilere “*kavatoğlu kavat*” diyerek öfkelerini belli ederler. Kötülüğe karşılık “kargış” yani beddua ederler.

Hikayelerde Kafirler anlatılırken “kara tonlu”, “kara dinli”, “kara dilli” gibi aşağılayıcı ifadeler kullanılır. Bunun yanında son derece acımasız cellatlarının olduğu ve adam eti yedikleri belirtilir.

Oğuzlar için mertlik önemli bir erdem olsada içlerinden mert olmayan kişilerde çıkar. Dirse Han’ın yiğitleri konumlarını kaybetmemek için Boğaç Han’a iftira atarak, babasına onu öldürtmek istemişlerdir. Metinde bu durum anlatılırken “ol kırk namert yiğit” şeklinde söz edilir. Dış Oğuz’un İç Oğuza asi olduğu hikayede ise Dış Oğuz Bamsı Beyrek’e açıkça yalan söyleyerek tuzak kurar. Bunu da namertlik örneği olarak görebiliriz.

“Yanlış eylem”in diğer toplumlarla karşı karşıya gelindiğinde “doğru eylem” olarak algılandığı görülmüştür. Bu durumun temel nedenini XVII. Yüzyıl filozofu olan Spinoza’nın anlayışında görmekteyiz.

Baruch Spinoza (1632-1677) “duygu öğretisi”nden yola çıkarak istek ve ahlak görüşünü oluşturur. Ona göre bizlerde “kendimizi koruma isteği” vardır. Kendini koruma ve kendi varlığımızı ilerletme, bütün varlığımıza egemen olan bir durumdur. Buna bağlı olarak kendimizi koruma duyguna aykırı olan her şeyden kaçır bunu destekleyen her şeyi de elde etmek isteriz. Bir şeyin iyi ya da kötü olması bizim ona iyi ya da kötü dememizden kaynaklanır. Ona göre ahlakın temelinde iki temel kavram vardır. İnsanın elde etmek istediği iyi ve kaçındığı şey kötüdür. Bunların yanında “hak” kavramını da kendimizi koruma isteğine bağlar. Bu kendini koruma duygusu ahlakta “erdem” kavramını oluşturur. Spinoza’ya göre güçlü ve yetkin olmak için gösterdiğimiz çaba erdemdir. (Gökberk, 2016, s. 259-271)

Oğuzların “kendilerini koruma isteği” veya “varlıklarını koruyup sürdürme” içgüdülerinden hareketle diğer toplumlara karşı saldırgan ve acımasız olmaları Spinoza’ya göre erdemsizlik değil tam aksine erdem olarak görülebilir.

Ahlaki olarak benimsedikleri felsefi anlayışın temelinde yaşamı koruma ve sürdürme içgüdüleri yatmaktadır. Atlı, yarı-göçebe Oğuzlar için ahlaki olarak iyi ve kötü ayrımları onların yaşamlarına hizmet eden olgulardır. Akıncılık ve savaşçılık faaliyetleri Oğuzlarda erdem sayılmaktadır. Çünkü akınlardan ve savaşlardan elde edilen ganimetler Oğuzların yaşamını koruma ve sürdürmesine yardımcı olur.

Evrensel ahlak yasası mümkün müdür? Sorusu Kant’a göre evrensel ahlak yasası doğa yasası gibi olanı değil, olması gerekeni içeren bir yapıdadır. Ve bu yasa içimizde varolan “irade” ile gerçekleşir. Dede Korkut hikayelerinde tam da Kant’ın dediği gibi olan ile olması gereken pek çok durumda farklıdır. Dede Korkut hikayelerindeki Oğuzların yaptıkları kahramanlıklar sonucunda kibre kapılıp övünmeleri bireylerden beklenmeyen davranışlardandır. Ancak Salur Kazan’ın tutsak olup oğlu Uruz’un onu kurtardığı hikayede Salur Kazan’ın övünmedim diyerek kendini övmesi olan ile olması gereken durumların farklılığına örnek gösterilebilir.

Herbert Spencer (1820-1903)’ın ahlak anlayışındaki “henüz olmakta olan ahlak”ın Oğuz’da olduğu görülür. Spencer için ahlak toplumun sağlığını koruyan bir çeşit kurallar bütünüdür. Ona göre mutlak ahlak ve henüz olmakta olan ahlak olarak iki tür ahlak vardır.

“Mutlak ahlak, ilerideki insan toplumunun ahlakıdır, gelişmesini sonuna kadar vardırırmış olan ahlaktır. Bu ahlak düzeninde insanların ilgi ve çıkarları dengeye ulaşacaktır. Henüz olmakta olan ahlak; bu varlığı için başkalarıyla savaşan bir toplumun ahlakıdır. Bu sonuncu çeşidinden toplumlarda birbirleriyle çelişik olan ahlak kurallarını yanyana buluyorsak şaşmamalıdır.”(Gökberk, 2016, s. 430)

Henüz olmakta olan ahlakta birbiriyle çelişik olan ahlak kuralları görülür. Bireylerden başka toplumlara karşı düşmanlık duymaları istenirken, bir yandan aynı bireylerden kendi toplum üyelerine dostluk duymaları istenir. (Gökberk, 2016, s. 430)

Dede Korkut hikayelerinde Herbert Spencer’ın dediği gibi kendileri dışındakilere karşı düşmanlık içeride ise dayanışma gösterilmesi gerektiği anlatılır. Ancak bazı durumlarda kendi toplumlarına bile düşmanlık sergilendiği görülür. Dede Korkut hikayelerinin on ikincisi olan İç Oğuz’a Taş Oğuz’un asi olduğu hikayede Kazan’ın evini yağmalattığından habersiz olan Taş Oğuzlar, Kazan’ı kötü bilerek ona asi olmuşlardır. Yağmaya çağrılmamak onlar için iki önemli etkiye sahiptir. Birincisi elde edilecek ganimetleri alamamak ikincisi ise onların varlığının Kazan tarafından yok sayılmasıdır. Buradan Oğuz halkının kendini koruma ve sürdürme güdüsüne karşı olan sadece diğer toplumlar ile değil, kendi toplumları içinde bile düşmanlık oluşabileceği anlaşılmaktadır.

4.7.Oğuzlarda Şamanizm Etkisi

Akıllı, eyleyen bir varoluş olan insan, bilimsel bilgi birikiminin olmadığı dönemde doğa olaylarına benzer tepkiler vermiştir. Nedensellik bağına kuramaması onda korkuyu oluşturmuştur. Tüm bu anlamlandıramadığı olayların nedenini doğaüstü güçlere bağlamıştır. İnsan ve doğaüstü güç “Tanrı” arasında ruhlar aracılığıyla özel bir bağ kurmuş ve her şeyin ruhu olduğuna (animizm) inanmıştır. Bu inanca şamanizm denmektedir. “Şamancılık veya Kamcılık olarak da bilinen Şamanizm bir dinden ziyade merkezinde şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan vecde dayalı bir yöntemdir.” (Güngör, 2010, s. 325-328)

“A. Ohlmarks’a göre şamanizm gerçek anlamıyla bir din olmadığı halde yayıldığı coğrafyalarda din yerine geçmiştir. W. Schmidt, Tanrı düşüncesinin kaynağını araştırırken şamanlığı, gökteki ulu ruh Ülgen ile yeraltının güçlü ruhu Erlik ve bunlara bağlı öteki ruhlara dayanan bir din olarak değerlendirir... A. Yaşar Ocak’a göre, Şamanlığın inanç yönü incelendiğinde şamanizm’in Türkler arasında daha önceki dönemlerde görülen atalar kültü, tabiat kültleri ve Gök Tanrı inancı ile Budizm, Manihaizm gibi dinlerin inanç ve uygulamalarının birleşimi olduğu görülür. Bu nedenle, Türklerin dinî tarihi üzerine araştırma yapanlar, önce eski Türk inançlarını şamanizm olarak algılamışlar ve büyü sistemine dayanan şamanlığın eski Türk dini olduğunu ileri sürmüşlerdir (Örneğin, Wilhelm Radloff). Öte yandan M. Fuad Köprülü ... şamanizm’i bir din olarak kabul etmiş, A. İnanc ise (1973: 6940) bu konu üzerinde ilk çalışma yapanların çoğunun şamanizm’i bir din olarak kabul etmediklerini belirtir. Onlara göre şamanizm “âdet ve örflerden” ibaret olup bildiğimiz anlamda din olamamıştır.” (Şenesen, 2021, s. 57)

Şamanizme göre insan ruh ve bedenden oluşur. Beden yalnızca et ve kemik yığınıdır önemli olan onun ruhudur. İnsanın sağlıklı olması doğadaki iyi ve kötü ruhların dengede olmasıyla mümkündür. İnsanların kötü ruhlarla kendi başlarına baş edemediği, yetersiz kaldığı durumlar karşısında toplumdan farklı yetenek ve kabiliyete sahip kişileri kam ilan etmişlerdir. Kamlar hasta ruhları iyileştirir, arafta kalan ruhları öteki dünyaya yolcu eder, Tanrı ve insan arasındaki bir köprü görevini görür. “Şaman dininin ayin ve törenlerini yapan ruhlarla fani insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde “Kam” denir.” (İnan, 1986, s. 72)

Kam; Tanrı’dan ilham yoluyla birtakım bilgiler alabilen, iyileştirici güce sahip, çeşitli ayinler yapan kimsedir. Kam, islamiyet öncesi Türk toplumunun hekimi, bilirkişisidir. Metafizik güce ve bağlantılara sahiptir. Gelecekte haberler almaktadır. Hikayelerde Dede Korkut’un gaipten haberler alması onun kam olduğuna bir delildir. Ayrıca Kam Ğan oğlu Han Bayındır’dan anlaşılan Bayındır Han’ın babasının kam olduğudur.

Şamanizmde dünya; gök, yeryüzü ve yeraltı olarak üçe ayrılır. Gökte Ülgen adı verilen Gök Tanrı ve ona bağlı iyi ruhlar bulunur. Yeryüzünde insanlar yaşar. Yeraltında ise Erlik ve ona bağlı kötü ruhlar bulunur. Yunan mitolojisinde görülen “kadın ve erkek” yani Okeanus ve Tethya gibi tanrılara oldukça benzer bir görüş olduğu anlaşılmaktadır. Aydınlık gök ve karanlık yeraltı olarak düalist bir anlayışa sahiptirler. Evrende iyi ruhlar ve kötü ruhlar bulunur. Bunların dengede olmaması kaos yaratır. Gök Tanrı Ülgen hayat verirken, yeraltı tanrısı Erlik ise insanları felakete sürükler. Erlik insanların canını alarak onları yeraltı dünyasına çeker ve onlara acı çektirir. Birde doğanın koruyucu ruhu Umay ana vardır. Umay ana bolluğu, bereketi simgeler. (İnan, 1986, s. 28-39)

Şamanizmde evren toplum ve insan kutsal bir bütünün birer parçalarıdır. Şaman Türklere göre evrende herşey ruhlarla doludur. Yeryüzü üzerinde kutsal ırmak ve göller, orman ve dağlar yer alır ve bunların tümüne “yer-su kültü” denir. Dağlar, göller ırmaklar ruhu olan kutsal varlıklardır. (İnan, 1986, s. 50)

“XI. Yüzyılda (920) Hazar deniziyle Aral gölü arasında yaşayan Oğuzlar arasında İdil Bulgarlarına geçen İbn Fadlan’ın verdiği malumata göre Oğuzlar, İslam ülkesine yakın komşu bulundukları halde, şamanlıklarında direniyorlardı.” (İnan, 1986, s. 9)

Eski Türklerde dağ önemli bir kültür. Şamanizmin bir unsuru olan dağ kültürü için Türkler, yüksek dağların zirvelerinde Kök-Gök Tanrı’ya kurban kesmektedirler. Kurbanlar kanlı olabildiği gibi kansız da olabilmektedir. Kansız kurban vermeye “saçı” denilmektedir. (İnan, 1986, s. 100) Kurbanlar sadece Tanrı’ya değil, atalarının ruhlarına yapıldığı gibi kötü ruhlardan korunmak içinde yapılmaktadır. Ölen devlet büyüklerini veya atalarını bu dağ zirvelerine gömmektedirler. Hikayelerde Oğuzların av için genellikle Aladağ’a gittikleri görülmektedir.

Dede Korkut hikayelerinde geçen Kazılık Dağı da dağ kültürüne örnek gösterilebilir. Dirse Han’ın eşi oğlunun av yerinde olduğunu söylemesi üzerine kırk ince belli kızı yanına alarak Kazılık Dağı’na gider, orada oğlu Boğaç Han’ın yaralanıp yere düştüğünü görür. Bunun üzerine Kazılık Dağı’na:

“Kazılık Tağı akar senün suların, akar iken akmaz olsun. Biter senün otların, Kazılık Tağı biter iken bitmez olsun. Kaçar senün geyiklerin Kazılık Tağı, kaçariken kaçmaz olsun, taşa dönsün.” Demektedir. Oğlu Boğaç Han ise annesinin bu sözlerine karşılık *“.... Kazılık Tağının suçu yokdur. Karğarısın babama karğa, bu suç bu günah babamdandır.”* şeklinde cevap verir. Burada şamanizm unsuru olan dağ kültürü görülmektedir. Hikayelerin genelinde *“karşu yatan kara tağlar, arğab arğab kara tağlar”* görülmektedir. Edilen duaların bir bölümünde *“yarlu Kara tağların yıkılmasun!”*, *“karlı kara tağlar”* veya *“karşı yatan kara tağlar”* Şeklinde dua edildiği görülmüştür.

Boğaç Han hikayesinde, babası Dirse Han ile Kazılık Dağı’na giden Boğaç Han, Babası Dirse Han’ın kırk namert yiğidinin iftira atması sonucu oğlunu orada yaralar ve evine döner. Dirse Han’ın hatunu, oğlunu göremeyince eşine oğul sahibi olmak için yaptıklarını anlatır. Bu sırada *“... Kuru kuru çaylara sucu saldum. Kara tonlu dervişlere nezirler verdim.”* demesi dikkat çekicidir. Sucu salması, şamanizmde

kansız kurban verme adetidir. Ayrıca nezirler vermesi de yine şamanizm inancında olan bir adettir.

Şamanizme göre yer-su kültüründen olan nehirler, göller, ırmaklar, pınarlar vb. kutsaldır. “Kutsal ırmakların kaynağı cennet denizidir.” (Ögel, 1971, s. 319) Depegöz hikayesinde Aruz’un çobanı olan Konur Koca Oğlu Sarı Çoban’ın Uzun Pınar’a konan perilerden birine tecavüz etmesi örnek verilebilir. Ayrıca hikayelerin genelinde geçen *“kanlu kanlu sular, taşkun taşkun sular, soğuk soğuk sular...”* su kültürüne örnektir.

Salur Kazan’ın evi yağmalandığında *“su hak dizarını görmüştür. Bu suyla haberleşeyim.”* Diyerek *“çağnam çağnam kayalardan akan su, büyük büyük gemileri oynadan su, Hasanla Hüseyinin hasreti su, Ayişeyle Fatımanın nıgahı su, ağ koyunlar çevresinde yatdığı su...”* şeklinde ki anlatımı suya verdikleri önemi göstermektedir. “Hak dizarı görmüş” cümlesi su kültürüyle ilişkilidir. *“kanın akan görklü suyun kurımasun!”* şeklinde edilen dualarında yine su kültüründen ileri gelmektedir.

Ayrıca su için hikayelerde geçen çağnam çağnam kayalardan çıkan suyu şehbaz atların içmesi, kızıl develerin geçmesi, ak koyunların etrafında yatması suyun önemine vurgu yapan ifadelerdendir.

Hikayelerin sonunda edilen dualarda *“Gölgelece kaba ağacın kesilmesün!”* şeklinde bahsi geçen ağaç motifi yine şamanizm unsurlarındandır. “Kayın ağacı da kutsal bir ağaçtır. Kayın ağacı aracılığıyla Tanrı haber gönderir. ...bu ağaç aynı zamanda bütün insanlığın atası olan bir “kadın-ana” yı da içinde saklar.” (Ögel, 1971, s. 95) Hikayede geçen; *“başun ala bakar olsam, başsuz ağaç! Dibin bakar olsam, dipsüz ağaç”* cümlesi burada sanki ağacın gök ve yeraltı dünyası arasında köprü görevi gördüğü anlatılmaktadır.

“Doğadaki tüm varlıkların hem hayvanların hem de bitkilerin ruhları olduğuna inanma olarak açıklanan ruhçuluk, Oğuzlarda mevcuttur.” (Koç, 2020, s. 282) Dede Korkut hikayelerinde Kazan Beyin evi yağmalandığında yurtla, suyla, köpekle ve kurtla konuşması ruhçuluğa örnek verilebilir.

Dede Korkut hikayelerindeki Depegöz karakteri yeraltı ruhunu temsil etmektedir. Çünkü yeraltı ruhları insanlara kötülük yapar. Bu konuda Bahaddin Ögel şunları ifade eder:

“Yer altından çıkan pınarlar ve kaynaklar, yer ve su ruhlarının toplandığı yerlerdir. Yeraltından gelen pınarlar, yeraltı ruhlarının dışarı çıkması için adeta bir yol vazifesini görüyorlardı. Bu sebeple Tepe-göz’de bir yeraltı ruhu olması çok muhtemeldir.” (Ögel, 1971, s. 341)

13. Hikayede ejderha olarak geçen yılan familyasından olan bu yaratık yer altı- kötü ruhunu temsil etmektedir. Türklerce yeraltı-kötü ruhlarını Erlik temsil eder. O halde Depegöz ile Ejderha motifleri eski şaman kültürünün izleridir.

Deli Dumrul’un hikayesinde Deli Dumrul’un Azrail’in peşinden doğanını uçurması yine şaman kültürünün bir kalıntısıdır. Şaman kültürüne göre doğan önemli bir kuştur. Türk devletleri ile Tanrı arasında gidip gelen kutlu bir elçi olarak görülmektedir.

“Türklerin çadırları çok önemlidir. Çadırlarını süslerler çeşitli bayraklar asarlar. Onlara göre çadırları onların küçük dünyalarıdır.” (Ögel, 1971, s. 167)

Bamsı Beyrek hikayesinde “*karalu, görklü otağ*” olarak geçen cümlede yas tutulan otağa kara ve gök renkte bayrak asıldığı anlaşılmaktadır. Bu ise şaman kültüründe yas törenlerinde görülen bir ritüeldir. Yine aynı hikayede şamanizm kültürü olan matem süreci ve yuğ törenleri şu şekilde geçmektedir.

Bamsı Beyrek gerdek gecesi Bayburt Hisarı beyi, yedi yüz kafir ile baskın yaparak Beyrek’i esir alır. Sabah olup Beyrek’in anne-babası gelip, baskın düzenlendiğini ve Beyrek’in orada olmadığını görünce akılları başlarından gider. “*babası kaba sarık götürüb yere çaldı, tarttı yakasın yırttı. Oğul Oğul deyüben böğürdi, zarılık kıldı. Ağ bürçeklü anası büldür büldür ağladı, gözünün yaşın dökdi. Acı tırnak ağ yüzine aldı çaldı, al yanağın tarttı. Kargu gibi kara saçını yoldı. Kızı gelini kas kas gülmez oldu, kızıl kına ağ ellerine yakmaz oldu. Yedi kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar geydiler.*” şeklinde geçen cümlelerdeki yere sarık atmak, yakasını yırtmak, yüzü

tırnaklayarak kanatmak-kan ağlamak, saç yolmak, renkli elbiseleri çıkarıp siyah renk elbiseler giymek şamanizmde görülen matemi anlatmaktadır.

Bamsı Beyrek'in anne-babası ve kız kardeşlerinden sonra yavuklusu Banı Çiçek'e haber gider Banı Çiçek'te karalar giyer, yüzünü yırtarak ağlar. Bamsı Beyrek'in yoldaşları da yine aynı şekilde şamanizm inancındaki yas tutma adetlerini sürdürür.

Taş Oğuz'un İç Oğuz'a asi olup Beyrek'in öldüğü hikayede Beyrek ölümcül yara aldıktan sonra *“yigitlerüm, yerünüzden örü turun, Ağ boz atımın kuyruğunu kesün, Arku Beli Ala Tağdan dünün aşun, akındılı görklü suyu dilüb geçün, Kazanun divanına çapub varun, ağ çıkarun kara geyün, sen sağ ol Beyrek öldü, den!”* cümlesindeki ağ boz atın kuyruğunun kesilmesi şamanizm adetlerindendir.

“İbn Batuta'nın verdiği... malumattan anlaşıldığına göre, yas tutanlar başları açık gezerlerdi.” (İnan, 1986, s. 199) Hikayelerde Bamsı Beyrek'in babasının sarığını yere atması ve Bamsı Beyrek'in yiğitlerinin sarıklarını yere atmaları örnek verilebilir.

Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in tutsak olduğu hikayede Uruz babasına şunları söyler: *“.... Üç ayda varnazısam öldüğümü ol vakt bilsün, aygır atum boğazlayub aşum versün, yad kızı helaluma destur versün, bana tutan gerdekde ayruk girsün, anam menüm için gök geyüb kara sarınsun, Kalın Oğuz elinde yasum dutsun.”* Bu sözler üzerine Kazan, oğlu Uruz'a şunları söyler: *“... ağ tonuma kir eklendi senüniçün... sen gedeli ağlamağum gökde iken yere endi, gümbür gümbür tavullar dögilmedi, ağır ulu divanum sürilmedi, seni bilen beg oğulları ağ çıkardı kara geydi, kaza benzer kızum gelinüm ağ çıkardı kara geydi, karıcuk anan kan yaş dökdi, ağ sakallu baban bunlu oldu.”* bu cümlelerden hareketle Uruz'un aygır atının boğazlanıp aşının verilmesini istemesi, şamanizmdeki “ölü aş” uygulamasına örnektir. Diğer anlatılan ak ya da gök çıkarıp kara giyinmek, kan yaş dökmek şamanizmdeki yas/matem uygulamalarındandır.

Dış Oğuz'un İç Oğuz'a asi olduğu hikayede ölümcül yara alan Bamsı Beyrek'in haberi yayılınca *“Beyregün babasına anasına haber oldu. Ağ ban evi eşiğinde şiven kopdı. Kaza benzer kızı gelini ağ çıkardı, kara geydi. Ağ boz atının kuyruğunu kesdiler. Kırk*

elli yiğit kara geyüb gök sarındılar. Kazan bege geldiler, sarıklarını yere urdılar.”
Şeklindeki anlatımlar yine şamanizme ait unsurlardandır.

Şamanizm inancında “don değiştirme”, “dona bürünme” veya “dona girme” gibi çeşitli tanımları bulunan bir motif bulunmaktadır. Bu motife göre;

“... don değiştirme, “canlı veya cansız varlıkların 'Yüce Varlık/Üstün Güç' tarafından ceza veya ödül olarak mevcut durumdaki yapıdan farklı bir yapıya dönüştürülmesidir... Ayrıca don değiştirme, “kahramanların kendilerini saklayabilmeleri veya koruyabilmeleri amacıyla bir yaratık, insan, hayvan veya bitki suretine dönüşmesi şeklindeki evrensel bir motif” olarak da tanımlanmaktadır... Don değiştirme; ruhun, yeryüzü yolculuğunda değişik bedenlerde gezmesi şeklinde de tasavvur edilebilmektedir... Ruhun beden değiştirmesi durumu, Alevilikte, “Sır” olarak telakki edilmekte ve “Ali Küçük, Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Geleneğinde “Don Değiştirme” • bilig sırrı, Sırr-ı Muhammed ve Ata sırrı” şeklinde zikredilebilmektedir... Şamanların trans/vecd halinde iken yaptıkları ritüeller de “sırra erme” şeklinde değerlendirilebilmektedir... Zaten “Cem Ayini”ndeki semah ile şamanın vecd/trans halinin “Tanrıya ulaşmak” şeklinde aynı amaca hizmet ettiği dile getirilmektedir... (Küçük M. A, 2020, s. 98-99)

Bamsı Beyrek’in esirlikten kurtularak yurduna döndüğünde deli ozan kılığına bürünmesi ve Kazan’ın yedi başlı ejderhayı öldürdükten sonra ejderha kılığına girmesi onların sınanma motifiyle don değiştirdiğini ifade etmektedir. Deli Dumrul hikayesindeki Azrail’de güvercin kılığına bürünerek kutsal ruh olarak don değiştirmiştir.

“Eski Şaman Türklerince ateş kutsaldır. Bu külte göre ateş herşeyi temizlemektedir. Günümüzde “alazlama” şeklinde geçen ateşle temizleme anlayışı şamanizmden kaynaklanan ateş kültüyle ilgilidir. Onlara göre herşeyi temizleyen ateş, kötü ruhları da kovmaktadır. Ayrıca ateşten kaynaklanan ocak kültü bulunmaktadır. (İnan, 1986, s. 67-68)

Dede Korkut hikayelerinde kadınların dört gruba ayrıldığı bölümde kadınlar için “*ocağına buncılayın avrat gelmesin.*” diyerek yapılan duada ocak kültürünün izi görülmektedir. Ayrıca Kazan Bey’in oğlu Uruz Bey’in tutsak olduğu hikayede

kafirlerin Kazan ve Uruz'u öldürmelerine karar verildiği sırada onlar için “ocağını söyindürün!” demeleri yine ocak kültürle ilişkilidir.

Hikayelerde geçen sarhoşluk motifi şamanist kültürün bir uzantısıdır. Sarhoşluk, kendinden geçme şamanın uyguladığı vecd yani trans hali ile benzetilmektedir. Şaman sadece bu anlarda diğer dünyaya yolculuk yapabilmektedir. Sarhoşluk ve kendinden geçme aslında ölümü sembolize etmektedir ki zaten sarhoş olan Oğuz Beyleri yedi gün uyur bu uykularına *küçük ölüm* denir. Sarhoşlukla ölerек diğer dünya ziyaret edilir; ilahi güç ve kuvvete sahip olunarak tekrar doğulur. Aslında bakıldığında Dede Korkut hikayelerinde kahramanın sarhoş olması, hapsedilmesi, zindana atılması ve sonra oradan kurtularak yurduna dönmesi kahramanların geçtikleri sınavları anlatmak içindir.

Gaflete düşen kahraman (burada gafletlikten kasıt sarhoş olup uyumasıdır) esir olur ve sonra gafletten kurtularak esareti son bulur. Don değiştirerek yurduna döner.

“Kahramanların kıyafet değiştirmeleri, onların diğer dünyaya sefer ettiklerini ve yeniden doğarak daha yüksek bir makama yükseldiklerini göstermektedir.” (Fedakar, s. 65) Bamsı Beyrek'in deve çulu giyerek deli ozan gibi görünmesi, Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürdükten sonra baştan aşağı kendisine ait tüm araçları ve atı ile ejderha derisiyle kaplanması örnek verilebilir.

Genellikle koruyucu güçler onlara yardımcı olmaktadır. Bamsı Beyrek'i kurtaran kral kızının sarkıttığı urgandır. Burada geçen urganın kökeni mitolojik dönem inançlarından gelmektedir. İnanca göre kız saçında ya da at yelesinde çeşitli ruhlar yaşamaktadır. Bamsı Beyrek on altı yıl sonra yurduna döndüğünde ozan donuna girmiştir.

Esirlikten sonra don değiştirme olayı Homeros'un “Odysseia” destanında da vardır. Kılık değiştirerek başka dünyadan gelen Odisseus, kendi yayı ve okunu atmasıyla kimliğini ortaya çıkarır.

4.8.Oğuzlarda İslam Etkisi

Dede Korkut hikayelerinde tam olarak İslam etkisinin yüzeysel kaldığını ileri süren kişiler vardır. Başta Barthold olmak üzere Fuat Köprülü, İslam cilasının Türk ideolojisi ve paganizm etkilerini örttüğünü söyler. Abdulkadir İnan ise müslümanlığın yüzeyde kaldığını söyler. Ona göre arı sudan abdest alma, iki rekat namaz kılma, mushafa yemin etme gibi hadiseler Türk ananelerinin olduğu Dede Korkut'ta Oğuzların hayatlarında gündelik olarak ehemniyetsizdir.

“Barthold “hikayelerin kahramanları, Müslümanlığa sadık kahramanlar olarak kafirlerle savaşırlar, şehir veya kalelerin alınmasının ardından kiliselerin yıkılması ve yerine mescitlerin yapılması gelir. Bu arada Adem ile İbrahim’e ait İslami efsanelere atıflar yapılır. İslamiyete bağlılıkları bunların şarap içmelerine engel değildir.” (Gökyay, 1971, s. 61)

Bu iddialara cevaben Orhan Şaik Gökyay şunları söyler:

“Şarap içmek ve meyhanelere gitmek, yalnız yeni Müslüman olmuş Oğuzlarda değil çok daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda, Müslümanlığın en güçlü olduğu çağlarda bile görülmüştür. Başta Yıldırım Beyazıt olmak üzere Osmanlı Hükümdarlarının şarap içtiklerini biliyoruz. ... Divan edebiyatının bütün şairleri şiirlerinde şaraba yer vermişlerdir. At eti yemelerine gelince bunun Müslümanlığa aykırı yanı yoktur. Yalnız Kur'an-ı Kerim'de Allah atları, katırları, eşekleri de binebilmeniz ve ziynetlenmeniz için yarattı (Nahl suresi, 8) denmesinden atların katırların ve eşeklerin yenmemesi gerektiği anlamı çıkarılmıştır, yoksa at eti yasaklanmış değildir.” (Gökyay, 1971, s. 62)

Dede Korkut'un giriş bölümünde Tanrı ilmi ve bilginler başı olarak da Osman Affan-oğlu tarafından yazılıp düzene konduğu geçmektedir. Bu bilgi gösteriyor ki Oğuzlar Kur'an-ı Kerim'in halife Hz. Osman tarafından düzenletilerek kitap haline getirildiğinden haberleri vardır. Mushafı Kur'an-ı Kerim ile eş anlamlı kullanmaktadır. Özellikle son hikaye de Mushaf üzerine yemin edildiği görülmektedir.

Cuma namazını şu sözlerle anlıyoruz. “*ayne günü okunan da kutbe görklü, kulak verüb dinleyende ümmet görklü*” bu da demek oluyor ki Cuma namazı kılınmakta ve camiye giden bir cemaat hutbe dinlemektedir. Fakat bu olayın gerçekleştiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.

İslami yerler olarak Mekke ve Medine şehirleri geçmektedir. Allah'ın evi, sıdkı bütün hacıların ziyaret ettiği şehir olarak geçmektedir. Buradan anlaşılan o ki Oğuz halkı hac görevini bilmektedirler. Sadece Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürdüğü hikayede “Emen” karakterinin Hac görevini yaptığından bahsedilmektedir.

Oğuzlar kaza ve kadere inanmaktadırlar. Oğuz yiğitlerinin kafirler ile savaşları gaza olarak nitelendirilir. Bu anlayış İslam kültürünün getirdiği bir anlayıştır. Bu mücadelelerde ölenler şehit, kalanlar gazi unvanı alırlar.

Kitapta İslam ile ilgili geçen bir diğer kavram ise sadakadır. Çocukları olmayanlar sadakalar vererek çocuklarının olmasını umarlar. Dede Korkut hikayelerinde iki yerde nezir (adak) geçmektedir. “Nezir” kavramı şamanizm inancında da bulunmaktadır. Dede Korkut'ta “İsmi Azam” dan bahsedilmesi İslam kültüründen haberdar olduklarını gösterir. İsmi Azam duası, sure veya ayet şeklinde Kur'an-ı Kerim'de yer almamakla birlikte Allah'ın isimlerinin sıralandığı bir duadır. “Allah'ın en büyük ismi anlamında bir tabir.” (Topaloğlu, 2001, s. 75) Müslümanlarca çok değerli dualar arasında yer almaktadır. Oğuz halkının İsmi Azam duası okuduklarına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca inandık ve doğruladık anlamında “amenna ve saddakna” geçmektedir.

Dresden ve Vatikan nüshalarında Hz. Musa'nın asasına gönderme yapılmıştır. Allah ile doğrudan konuştuğu için ona verilen lakabı “Kelimu'llah” tır. “Üç halife Ebu Bekir, Osman ve Ali'den bahsedildiği görülmüştür. Ali için Zülfıkar, Şah-ı merdan ve düldülünden bahsedilmektedir. Hz. Osman'ın Kuran-ı Kerim'i derleterek tek bir mushaf haline getirmesinden ve Hz. Ebu Bekir için Hz. Muhammed'in sağ yanında namaz kılan olarak andıkları görülür. Hz. Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in isimleriyle Kerbela olaylarına gönderme yapılmaktadır.

Bamsı Beyrek hikayesinde Hz. Yusuf'un kıssa ve ayetlerinden öykünüldüğü görülmektedir. Hz. Yusuf, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'in ortak unsurudur. Kitabı Mukaddes, bap 37'den 50'ye kadar olan kısımda (Kitabı Mukaddes, s. Bap 37-Bap 50) ve Kur'an-Kerim'in 12. Ayetinde yer almaktadır. Burada Hz. Yusuf'un güzelliği,

gömleğiyle babası Hz. Yakup'un gözlerinin açılması ve Hz. Yusuf'un rüyalar görmesi ve de rüya yorumlaması anlatılmaktadır. (Aydın, 2004)

Kur'an-ı Kerim'in 12. Ayeti 12. Cüzünde geçen Yusuf suresinde gömlek motifi işlenmiştir. Kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kuyuya attıktan sonra Hz. Yusuf'un gömleğini kana bulayıp babalarına götürmeleri; Bamsı Beyrek hikayesinde görülmektedir. Bamsı Beyrek kafirlere esir olduğunda Yalancı Oğlu Yaltacuk onun gömleğini hayvan kanına bulayarak Oğuz'a getirir. Böylece Oğuz halkı Bamsı Beyrek'in öldüğüne inanır.

Gömlek motifinde ise Hz. Yusuf'u kaybeden babası Hz. Yakup'un gözlerine aklar düşmüştür. Bir zaman sonra Hz. Yusuf'un ölmediğinin haberi Hz. Yakup'a gidince Hz. Yusuf'un kanlı gömleğini gözlerine sürer ve gözleri açılır.

Bamsı Beyrek'in öldü haberini alan babası Bay Büre Bey'in gözleri görmez olmuştur. Bamsı Beyrek'in ölmediği haberi verilince Bay Büre Bey oğlunun serçe parmağını kanatıp destmalına sürmesini ister. Bay Büre Bey kanı bulaşan destmal gözlerine sürünce mucize gerçekleşir ve gözleri açılır. Ayrıca Hz. Yusuf kıssasında geçen Hz. Yusuf'un güzelliği Oğuzda Bamsı Beyrek, Kan Turalı, Kırk Kınuk ve Kırk Çekür için sezdirilir. Onlar yüzlerinin güzelliğini saklamak için yüzlerini nikapla örterler.

Hz. Yusuf kıssasında geçen bir diğer motif rüya motifidir. Bu durum Dede Korkut hikayelerinde ilk olarak Kazan'ın evinin yağmalandığı hikayede Kazan ve Karacık Çoban'ın rüya görmesidir. Kazılık Koca Oğlu Yegenek, babasını kurtarmaya gittiği sırada uyur ve rüya görür.

Ayrıca Uşun Koca Oğlu Segrek'in hikayesinde Segrek ve üç yüz cıdalı yiğitlerinin meyhanede beş gün yiyip içtiklerinden bahsedilmektedir. "meyhane" sözcüğü bütün Dede Korkut hikayelerinde sadece bu hikayede ve bir kez kullanılmıştır.

Dede Korkut hikayelerinde Oğuz beyleri şarap içmektedirler. Hatta şarap içtiklerinde genellikle başlarına kötü bir şey gelmektedir. Bunun yanı sıra sarhoşluğu mazeret olarak da gösterebilmektedirler. Ayrıca Segrek'in hikayesinde gördüğümüz savaşa gitmeden önce; Segrek ve arkadaşlarının meyhanede 5 gün boyunca yiyip-içmeleri

günümüzde asker uğurlamalarından önce yapılan alkollü veya alkolsüz eğlencelere benzemektedir. Bu durum bizlere bunun bir kültür olarak devam ettiğini gösterir.

Dresden ve Vatikan nüshalarından çok sonra tahmini 1800lere dayanan son nüshada geçen “*Her gelen beş vakit namaz hem olgunlaştırır, Onu kılan Ali’ye hoş görünür, Muhammed’e ulaştırır, Muhammed’in güzel yüzünden, Kevser’in suyundan, Dedem der; “Kullarını nasipsiz bırakmasın.”*” Cümleleri beş vakit namazı anlatmakta ona özendirici cümleler kurulmaktadır. Burada diğer nüshalarda geçen iki rekat namazın dışında vakitli namazdan (beş vakit) bahsedilmektedir.

Hikayelerin sonunda Dede Korkut’un gelerek kopuz eşliğinde dualar etmesi şamanizm inancındaki kamların dua ve ilahilerine benzemektedir.

İslam anlayışında görülen çocuk sahibi olmak için çeşitli iyiliklerin yapılması İslam öncesi Türklerde de görülen bir olgudur. Dede Korkut hikayelerinden Boğaç Han ve Kazan Bey’in oğlu Uruz Bey’in tutsak olduğu hikayede evlat sahibi olmak için “*kuru kuru çaylara sucı saldım, kara geyimli dervişlere nezirler verdim.*” Şeklinde geçen cümlelerde ki çaylara sucu salmak şamanizm kültüründe görülen su kültüyle ve kansız kurban (sacı) ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca sadaka kavramı eski şaman Türklerinde de görülmektedir. Onlar nazardan veya başlarına gelecek felaketlerden korunmak için diğer insanlara bir takım yiyecek, giyecek vermektedirler. İslamiyetteki cennet ve cehennem unsurları eski şaman Türkler’inde de görülmektedir. Oğuzlar iyi insanların uçmağa yani Tanrı’ya islami anlayışla cennete gideceklerini, kötü insanların ise yer altına islami anlayışla cehenneme gideceklerine inanırlar.

Rüya motifi hem şamanist kültürde hemde islam kültüründe vardır. Kur’an-ı Kerim’de Yusuf suresinde (43 ve 100. Ayetleri), İsra Suresi 60. Ayet ve Fetih suresinin 27. Ayetinde geçmektedir. Kanlı Gömlek Motifi ise tüm İbrani dinlerin ortak motifidir. Yusuf suresinde 18. Ayette geçer.

Hikayelerden sadece Kazan Bey’in oğlu Uruz Bey’in tutsak olduğu hikayede islam dinine ayrı bir değer verildiği görülmektedir. Uruz: “*kara gözli yigitlerümi boynuma aluram, Kan Abkaza eline men gederem, Altun haça men elümi basaram. pilon geyen*

keşişün elin öperem, kara gözlü kafır kızın men aluram.” Diyerek babasını din değiştirmekle tehdit eder.

İslam ile tanışan Oğuzlarda İslamın getirdiği belirli şartlar, belirli kutsal yerler, islama ait kutsal metin Kur'an-ı Kerim ve içinde yazan ayetler vb. gibi islam inancında önemli olan birçok motif bilinmektedir. Hikayelerde islam unsurlarının görülmesinin yanı sıra farz olan ibadetlerin yapıldığına dair bir ibareye rastlanılmamıştır. Şamanizm kültürü hala hayatlarının büyük bir kısmında görülmektedir. Türklerde islamiyet öncesi “cihana hükmetme anlayışı” islamiyet sonrası “fetih” anlayışına evrilmiştir. Ancak Dede Korkut hikayelerinde Oğuzların fetih anlayışından hareketle savaştıkları görülmemektedir. Oğuzların düşmanla mücadelesi kişisel sebeplere dayalıdır. Din için mücadeleye girilmez. Fakat savaşlara gidilmeden önce arı sudan abdest alınır, iki rekat namaz kılınır, Allaha dua edilir ve Hz. Muhammed’e salavat getirilir. Savaş kazanıldıktan sonra ise kiliseler yıkılarak mescit yapılır, hutbe okutulur.

Oğuzların Tanrı anlayışına göre; Tanrı evreni yarattıktan sonra gelişim ve yönetime müdehale etmektedir ama bu müdehale doğrudan gerçekleşmez. Dede Korkut’ta ki Deli Dumrul “*yücelerden yücesin, kimse bilmez nicesin, Görklü Tanrı*” diye tarif eder. Dede Korkut’ta Bamsı Beyrek’in hikayesinde Deli Karçar ile Dede Korkut’un karşılaşmasında Dede Korkut’un Deli Karçar’ın ona vurma girişimine karşılık “*elin kurusun!*” diyerek Allah’tan yardım istemesi üzerine Deli Karçar’ın elinin yukarıda asılı kalması buna en iyi örnektir.

Dede Korkut hikayelerinin genelinde kahramanlar verdikleri mücadeleler sırasında hep Tanrı’dan yardım isterler. Örneğin; Kan Turalı üç canavarı öldürürken, Salur Kazan yedi başlı ejderhayı öldürürken Tanrı’dan yardım isterler. Hikayelerde Oğuzlar akına çıktıklarında veya kafır/düşmana gittiklerinde arı sudan abdest alıp, iki rekat namaz kılarak Tanrı’dan yardım istemektedirler. Ayrıca kahramanlar galip geldiğinde bunun kendilerinin marifetiyle değil Tanrı’nın yardımı ile olduğunu söylemekteydiler.

4.9. Dede Korkut’taki Mitoloji Öğeleri

Dede Korkut destani hikayelerinde mitoloji öğelerinin olduğu görülmüştür. Bunlar; peri kızları, Deli Dumrul, Azrail, Basat, Depegöz, Ejderha ve Hızır’dır.

4.9.1. Peri kızları; Depegöz hikayesinde Sarıca Çoban'ın Uzun Pınar'da peri kızlarından birine tecavüz ettiği, yaptığı bu kötülük sonucundada Oğuz'un başına Depegöz karakteriyle bela geldiği görülmektedir. Hikayede peri kızlarının Uzun Pınar adı verilen pınarın etrafında uçuşmaları onların şamanizm kültüründe olan su kültüyle ilişkili kutsal varlıklar olduğu anlaşılmaktadır.

4.9.2. Deli Dumrul; İslamın buyruğu olan meleklerle iman şartını bilmeyen bir Oğuzdur. Diğer Oğuz beylerinden farklıdır. Ölüm meleğini bilmemekte ve ona kafa tutmaktadır. Ölümünden kurtulmak için ana-babasından can diler. Sonunda islamın şartı olan meleklerle inanır. Tanrı-insan mücadelesi veren Deli Dumrul yenilgiyi kabullenışı ile birlikte Tanrı tarafından mükafaatlandırılır.

Ayrıca Deli Dumrul hikayesinde Tanrı'nın insan gibi konuşturulduğu görülmektedir. Tanrı, tıpkı Oğuzlar gibi sinirlendiğinde “kavat” demektir. Burada Tanrı'nın konuşması birebir Deli Dumrul ile değil, Azrail'e nida etmesi şeklinde geçmektedir. Deli Dumrul'un sözleri Tanrı'yı ilk başta kızdırsa da daha sonra pişmanlığını belirterek kurduğu cümleler hoşuna gitmektedir. Burada Oğuzlarca Tanrı'nın İnsan gibi düşündüğü ve verdiği kararı değiştirdiği görülmektedir.

Deli Dumrul başlarda bir yiğidin canını alan Azrail'e sinirlenerek kafa tutmaktadır. Azrail karşısına çıktığında ise ondan korkarak “*mere, ne heybetli kocasın, kapucılar seni görmedi, çavuşlar seni tuymadı. Menüm görür gözlerüm görmez oldu, tutar menüm ellerüm tutmaz oldu. Ditredi menüm canum, cuşa geldi.*” Şeklinde Azrail'e kim olduğunu sormaktadır. Azrail, kendisinin Tanrı tarafından can almakla görevli olduğunu söyleyince Deli Dumrul; “*Mere Azrayil, aman! Tangrının birliğine yokdur güman! Men seni böyle bilmez idüm. Oğurlayın can alduğın bilmez idüm. Degmesi böyük bizüm tağlarımız olur, ol tağlarımızda bağlarımız olur. Ol bağların kara salkumlu üzümü olur. Ol üzümü sıkarlar, al şerab olur. Ol şarabdan içen esrük olur. Şarabluydum, tuymadum. Ne söyledüm bilmedüm. Beglige usanmadum, yiğitliğe toymadum. Canum alma Azrayil, meded!*” demektir. Deli Dumrul söylediği sözlerin suçunu şaraba ve sarhoşluğa atmaktadır. Yapılan yanlış kendisi bilinçli bir şekilde yapmamıştır, mazeret olarak al şarabı içip sarhoş olduğu için yaptığını belirtir.

“Deli Dumrul Hikayesi’nin son bölümlerinde işlenen kocaya duyulan aşk ve aşkı kanıtlamak için ölmeyi kabul etme motifi ile Euripides’in tragedyasında işlenen Alkestis konusudur.” (Ögel, 1971, s. 339)

Yunan tragedyalarından en önemlileri arasında yer alan Alkestis’in yazarı Euripides’tir. “Euripides İ.Ö. 5.yüzyıl Atina’sında yaşayan üç büyük (diğerleri Aiskhlos ile Sophokles) tragedya ozanının sonuncusudur.” (Sina, 2004, s. 227) Alkestis, Kral Pelias’ın güzeller güzeli kızıdır. Alkestis ile evlenmek isteyen pek çok kişi bulunur. Fakat Kral Pelias onu Tanrılar tarafından sevilen Teselya Kralı Admetos ile evlendirir. Tragedyanın kahramanlarından olan Apollon Dede Korkut Hikayelerindeki “Tepegöz” karakteri ile aynı veya benzer olan Kiklop’u öldürmüştür. Bu nedenle Tanrılar onu insanların hizmetini görmek için görevlendirerek cezalandırır. Alkestis ile Admetos’un düğünlerine Tanrılar da davetlidir. Düğün sırasında Admetos, Tanrıça Artemis’e kurban sunmayı unutur. Kurban sunulmadığı için sinirlenen Artemis, düğün gecesi çiftin odasını yılanlarla doldurur. Apollon ikiz kardeşi olan Artemis’in yaptıklarını bertaraf ederek odayı yılanlardan temizler. Artemis başka yollara başvursa da her seferinde Apollon tarafından bertaraf edilir.

Apollon, Admetos öleceği sırada kader Tanrıçaları Moiralardan yardım ister. Moiralar Admetos’un canına karşılık başka bir can vermelerini isterler. Admetos kendi canı yerine can aramaya başlar. Admetos’un anne ve babası canlarını vermeyi kabul etmezler. Admetos son çare olarak istemese de karısı Alkestis’ten canını ister.

Alkestis tıpkı Dede Korkut hikayelerindeki Deli Dumrul’un karısı gibidir. Anne babanın bencilce tutumlarını, evlatları uğruna ölümü göze alamamalarını yadırgar. Alkestis kocası Admetos’a tek bir şart sunar. Çocuklarının başına üvey anne getirmemeli, kendi hatıralarının üzerine başka bir kadını koymamalıdır. Admetos kabul eder. Kral Admetos karısının ölmemesi için elinden geleni yapar. Sarayın sunaklarını kurban kanlarıyla doldurur, dualar eder fakat bunlar çare olmaz. Alkestis yatağında ölür.

Admetos cenaze merasimi düzenler. Sarayında misafirlerini ağırlar. Gelen misafirler arasında Herakles’te bulunmaktadır. Admetos, Herakles’e karısı Alkestis’in öldüğünü

söyemez. Herakles saray çalışanlarından durumu öğrenir. Admetos'un son derece güzel ağırlaması ve ona olan hürmetine karşılık yer altı dünyasına giderek ecelin yani Thanatos'un elinden Alkestis'i kurtarır. (Euripides, 2018)

Burada Admetos, Deli Dumrul, Alkestis ise Deli Dumrul'un karısı gibidir. Her iki karakterde can yerine can arar. Her ikisinde anne ve babası canlarını vermeye yanaşmazlar. Eşleri ise aşkları uğruna can vermeye razı olurlar. Alkestis Trajedyasında Alkestis'i ecelin elinden alarak kurtaran Herakles'tir. Dede Korkut'ta ise Deli Dumrul'un karısının can vermeye razı oluşu, Deli Dumrul'un ise alacaksa ikisinin canını almasını istemesi üzerine Tanrı hoşnut olarak onlara 140 yıl ömür bağışlayarak mükafatlandırır. Ayrıca Deli Dumrul'un anne ve babasının canını almak için Azrail'i görevlendirir. Trajedyada Admetos pasiftir, Dede Korkut'ta ise Deli Dumrul aktif rol oynamaktadır. Alkestis fedakarlığı ile ön plandadır. Fakat Dede Korkut'ta Deli Dumrul'un savaşçı özelliği ön plana çıkar, karısının adından bile söz edilmez. Trajedyanın kahramanı Alkestis ölümünün ardından kocasından çocuklarının üzerine üvey anne getirmemesini ister. Dede Korkut'ta ise Deli Dumrul'un karısı şartsız bir şekilde kendini feda eder. Deli Dumrul'un karısının hiçbir şey istemediği hatta Deli Dumrul için canını vermeye razı olmayan anne ve babasını kınadığı da görülmektedir. Aynı fedakarlığı Deli Dumrul karakteride karısına karşı gösterir. Deli Dumrul karısına *“yüksek yüksek kara tağlarum sana yaylak olsun. Sovuk sovk sularum sana içit olsun. Tavla tavla şehbaz atlarum sana binit olsun. Dünlügi altun ban evüm sana gölge olsun. Katar katar develerüm sana yüklet olsun. Ağayıldı ağca koyunum sana şölen olsun. Gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse sen ona var iki oğlancığı öksüz koyma”* diyerek nasihatte bulunur. Bu durum iki kültür arasındaki anlayış farkını göstermesi bakımından önemlidir.

Dede Korkut hikayelerinde kadınların fedakar olması ve hatta erkeklerine karşı mutlak bir teslimiyet içerisinde olması beklenirken Deli Dumrul örneğinde Deli Dumrul'un karısı erkeğine fedakarlık ve mutlak bağlılık gösterirken bir erkek olarak Deli Dumrul'da aynı fedakarlığı ve bağlılığı göstermektedir. Dede Korkut hikayelerinde kadına karşı bu türden bir bağlılık başka bir erkek kahramanda görülmez. Böylesi bir bağlılığı gösteren kahramanın adının “Deli” olması ilgi çekicidir.

Alkestis'teki ölüm kara kanatlı iken Deli Dumrul'daki Azrail al kanatlıdır. Ayrıca Alkestis'teki Herakles'in ölüm yani Thanatos ile mücadele etmesi, Deli Dumrul'un Azrail'le mücadelesi gibidir. Antik Yunanlılarda ölümden sonra başka bir hayatın olmaması anlayışı Oğuzlarda görülmez, onlar ahirete inanırlar.

4.9.3. Basat; Dış Oğuz'dan Aruz'un oğludur. Bir karmaşada kaçış sırasında yere düşerek kaybolur. Bir aslan onu alarak büyütür. Ormanda vahşi hayvanlarla yaşar. Babası onu tanıyıp evine getirdiğinde burada yaşayamayıp her defasında kaçarak aslanın yanına gider. Sonunda Dede Korkut gelerek ona insan olduğunu hatırlatarak adını koyar. Daha sonra Oğuz'un başına bela olan Depegöz'ü öldürür. Basat ile ilgili olarak;

“Oğuz gelenekleriyle ilgili başka bir fragmanın içeriğinde (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-El Yazması) adı belirtilmeyen ve “dişi bir aslan tarafından emzirilen bir kahramandan daha bahsedilir. Aynı metinde Urulmuş Han adlı birinin kardeşi olduğu söylenen Basat adı geçmektedir.(Kıyan veya kayan- Basat biçiminde) bu kişinin Elbrus'ta yedi yıl süren bir sefer yaptığı ve geri dönüşünde de kardeşinin öcünü alıp Depegöz'ü öldürdüğü yazılır. Destanın bu yorumunda Dede Korkut Kitabında geçen kahraman adları farklıdır. Dede Korkut'ta canavar tarafından öldürülen kardeşi Kıyan Selçuk'un öcünü almak için Depegöz'e karşı çıkan Basat'tır. Bu sapma muhtemelen birbirini izleyen aynı orijinal metnin farklı yazımlarından kaynaklanmaktadır.” (Ögel, 1971, s. 40)

4.9.4. Depegöz; Sarı çoban ile, kanatlı mucizevi varlık olan peri kızından dünyaya gelmiştir. Doğumu, yaşamı ve ölümü efsaneleşmiştir. İnsana benzer fakat dev bir yaratıktır. Vücudunda sadece gözünde et bulunmaktadır. Tek gözlü bu canavar sadece gözünden ölmektedir. Depegöz'ün peri annesi ona bir yüzük verir. Bu yüzük onu korumaktadır. Bu motif Yunan edebiyatındaki Odysseus'un Polyphem'i yendiği gibi Basat Depegöz'ü kör eder ve onu kendi kılıcıyla öldürür.

“... hem Oğuzların hem de Homeros'un yorumlarında akış aynıdır; bir mağaradaki koyun ahır, canavarın kör edilmesinin biçimi-kahramanın kaçmak için düzenlediği hile bu ayrıntılı benzerlikler iki anlatım biçimi arasındaki, her benzerliği tartışma konusu yapmaktan çıkarmaktadır.” (Ögel, 1971, s. 62)

Bahaddin Ögel'in bu açıklamasına ek olarak Homeros'un Odyseia destanında geçen bir karakter Dede Korkut hikayelerinde geçen Depegöz ile oldukça benzetilmektedir. Her ikisinde de tek göz bulunması, mağarada yaşaması, insan yemesi motifleri bulunmaktadır. Ayrıca Depegözü alt etmek için koç postuna girme her iki eserde de mevcuttur. Her iki eseri farklı kılan nokta Basat'ın daha akılcı bir yaklaşımla onu öldürmesidir.

“... Odyseia’da adı Kimse olan bir savaşçı arkadaşlarıyla beraber Tepegöz’ü mağarasında öldürmeye karar verirler. Fakat Tepegöz’ün mağaraya gelmesiyle bütün cesaretleri kırılır. Savaşçılar çeşitli yalanlar söylemek suretiyle Tepegöz’den kurtulmaya çalışırlar. İkna olmayan Tepegöz bir çırpıda altı savaşçıyı midesine indirir. Ertesi gün diğerlerine sıra gelecektir. Kimse adlı kahraman bir plan yapar: Tepegözün mağarada olmadığı bir esnada bir ağacın ucunu sivriltilip saklamıştır. Tepegöz geldiğinde iki savaşçıyı daha midesine indirir. Bu durumda hileye başvuran Kimse, yanında getirdiği şarabı Tepegöz’e ikram eder. Şarabın etkisiyle uykuya dalan Tepegöz’ün gözüne ateşte kızdırdığı ağaç batırır. Kör olan Tepegöz’den kurtulmak için koçların altına saklanan savaşçılar mağaradan çıkarken yaralı ve kızgın olan Tepegözün bu durumuyla alay ederler.” (Yıldız, 2021, s. 246)

4.9.5. Ejder-ejderha; Ejderha yedi başa sahip dev bir yılandır ve ağzından ateşler saçmaktadır. Onun ateşinin deydiği yerde otlar yanıp kül olmakta ve bir daha da oluşmamaktadır. Ayrıca ağzında bir çekim gücü bulunmaktadır. Hikayede Kazan'ın ejderhanın ağzına doğru çekildiği tasvir edilmektedir. 13. Hikayede “ejdeha” şeklinde yazılmıştır.

“Ejder masallarda su kaynaklarının koruyucusudur; halkın su ihtiyacı onun emrindedir ve ondan su alabilmek için ona kurban olarak insan götürülmektedir. (çoğunlukla bir bakire) başka yerel efsaneler onun doyurulması için düzenli olarak küçükbaş sunulması gereken saygıdeğer bir varlık olarak tasvir eder. Efsane ve epik metinlerde bir mağarada yaşadığı belirtilir.” (Ögel, 1971, s. 66)

4.9.6. Hızır; Musevi, Hristiyan ve Müslüman geleneklerinin ortak değeridir. Hızır motifi Musa ve yol arkadaşlarının konu edildiği Musevi efsanesi Elias ve Rabbi Josue B. Levi’de ayrıca Kur’an-ı Kerim’de (18.sure’deki 59 ve 81. Ayetler) bulunmaktadır.

İslâm âlimleri Hızır'ın peygamber, velî veya melek olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. (Boratav, 2012, s. 77)

“İslâm âlimleri Hızır'ın peygamber, velî veya melek olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Onun nebî olduğunu söyleyenler Allah tarafından kendisine rahmet ve ilim verilmiş olmasını (el-Kehf 18/65), kıssada anlatılan işleri kendiliğinden yapmadığı yönünde açıklama yapmasını (el-Kehf 18/82), vahiy ile yönlendirilmesini, sahip olduğu bilgiler dolayısıyla Mûsâ'dan üstün bir konumda tanıtılmasını delil gösterirler. Hızır'ın velî olduğunu kabul edenler ise ona verilen bilginin doğrudan Allah'tan gelen bir ilham olabileceğini söylerler. İbn Teymiyye, Hızır kıssasını ileri sürerek velîlerin şeriatın dışına çıkabileceklerini söylemenin yanlış olduğunu kaydeder. Ona göre Hızır'ın Mûsâ'nın şeriatının dışına çıkmadığı, yaptığı işlerin gerekçesini söylediğinde Mûsâ tarafından onaylanmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca Hızır'ın nebî kabul edilmesi durumunda Mûsâ'nın ümmetinden olmadığını, dolayısıyla onun şeriatına uymakla yükümlü bulunmadığını da söylemek gerekir (*Risâle fî 'ilmi'l-bâtin ve'z-zâhir*, s. 250). Hızır'ın melek olduğu iddiası (İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 429) pek taraftar bulmamıştır. Genellikle tasavvuf erbabı onun velî olduğunu, kelâm, tefsir ve hadis âlimlerinin çoğu da nebî olduğunu düşünür.” (Çelebi İ. , 1998, s. 407)

Mitoloji bağlamında Hızır hayat suyundan (Ab-ı Hayat) içtiği için ölümsüzdür. Ayrıca onun yanında İlyas'tan da bahsedilir. İlyas, Hızır'ın yol arkadaşı ya da kardeşidir. Bir rivayete göre ise Hızır'ın sevgilisi kadın bir şahsiyettir. (Boratav, 2012, s. 78) Dede Korkut'ta Hızır İlyas gelerek kahramanın yardımına koşar, yarasını sararak şifasını söyler. Dresden nüshasında Boğaç Han'ın hikayesinde “boz atlu hızır” şeklinde yazılmıştır. Vatikan nüshasında ise yine Boğaç Han'ın hikayesinde “boz atlu yeşil tonlu Hızır İlyas” şeklinde yazılmıştır. Hızır aynı zamanda şaman kültüründeki “yol koruyucusu” olarak iyicil bir ruh olarak algılanmaktadır. (Boratav, 2012, s. 77)

“Evliya Çelebi (17.yüzyıl) Seyehatnamesi'nde bir çağdaşının (muhtemelen hayali bir kişilik) hızır ile onun ve Musa ile yoldaşının öyküsünü andıran bir macerasını anlatır. Ancak bu sonsuz hayat bitkisini arayan Gılgamış macerasının bir yorumudur.” (Boratav, 2012, s. 78)

4.10. Dede Korkut'taki Ötekiler-Düşmanlar

Kendini kabul ettirme içgüdüğü varoluşsal bir kaygıya karşılık bir savunma mekanizmasıdır. İnsan davranış ve tutumlarının toplum tarafından kabul görmesi

kaygısı çoğu zaman sorun oluşturmaktadır. Çünkü topluma göre benliğini inşa eden insan kendi öz benliğini ortaya koyamaz. Kişinin ortaya koymak istediği benlik ile toplumun ortaya koyduğu ve istediği benlik arasındaki anlaşmazlık büyük kaygılara neden olabilmektedir. Hikayelerde gördüğümüz “Deli” şeklinde geçen kişilerin Deli Dumrul, Deli Karçar’ın toplumun kabul ettiği normların dışında oldukları görülmektedir. Adlarının başına gelen “deli” kelimesi de bunu nitelemektedir.

Deli Dumrul’un kurumuş bir çay üstüne köprü kurduğu geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden döve döve kırk akçe aldığı söylenir. Ayrıca o İslam dininin iman şartlarından olan “meleklerle iman” şartına göre hareket etmez, Azrail’i bilmez ve ona kafa tutar. Deli Karçar ise kız kardeşi Banı Çiçek’i Beyrek’e vermek için çiftleşmemiş bin adet buğra, aygır ve koç ister bunların yanı sıra kuyruksuz kulaksız bin adet köpek ile bin adet pire istemektedir. Toplum normlarının dışında olan kişilere “deli” dedikleri görülür.

Dede Korkut hikayelerindeki Depegöz, her ne kadar mitolojik bir varlık olarak hikayede yer almışsa da ontolojik olarak Oğuz beylerinden farklıdır ve farklı ihtiyaçları vardır. Toplumun insani yaşama dair dayattığı şeyler ile onun ontolojik olarak varlığının dayattığı şeyler farklıdır. Depegöz karakteri kendi doğasına uygun bir hayat sürmektedir. Hayatta kalabilmek için adam eti yemektedir. Oğuz gibi yaşayamayan Depegöz, Oğuzdan dışlanır. Ayrıca aynı hikayenin kahramanı olan Basat ilk başlarda bir süre aslan tarafından büyütülmektedir. Basat bulununca onun hayvanlarla bir arada yaşadığı için hayvanlar gibi davrandığı bunun sonucunda da Dede Korkut’un gelerek ona insan olduğunu söylemesi bireylerden toplumun örf ve adetlerine uygun yaşamasının beklendiğini gösterir.

Oğuzlara göre bir diğer ötekiler ise düşman olarak gördükleri kafirlerdir. Oğuz halkı din olarak İslamı seçmiştir. Kafir dedikleri kişilerin açıkça hangi dinden oldukları belirtilmesede metinlerde kiliselerin yıkılmasından, din adamlarına keşiş denmesinden, onların Hristiyan oldukları sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca Begil oğlu Emren’in hikayesinde kafir, kendisinin yetmiş iki tane putu olduğunu söylemektedir. Emren’in kafiri öldüreceği sırada kafirin “*sizün dine ne derler? Dinüne girdüm.*” diyerek müslüman olduğu görülmektedir.

Düşmanın ya da ötekinin inşası dini, kültürel, siyasal ve ekonomik çıkarların yanı sıra iktidarın egemen değerlerini meşru kılmaya da hizmet etmektedir. Düşman olarak konumlanan öteki, siyasi sınırların belirlenmesine ve toplum bütünlüğünün sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Dede Korkut hikayelerinde Oğuzlar kafirlere karşı akın düzenler, kafirlerde bazı durumlarda Oğuzların zayıf anlarından istifade ederek onlara karşı savaşır. Örneğin Segrek'in hikayesinde Segrek ve yiğitleri kafirlerin korusuna baskın düzenleyerek onların sınırlarına girmektedirler. Kafirlerin ise sınır ihlali yapmalarına Salur Kazan'ın evinin yağmalanması hikayesi örnek gösterilebilir.

Düşmandan söz edilirken Gürcistan, Bayburd, Demür kapu Dervend, Mardin, Rum Eli, Şam, İstanbul, Abkaza Eli, Trabzon, Tomanın kalesi, Sancıdan, Karun Eli ve Ayasofya gibi bazı şehir ve ülke adından söz edilir.

“Sözlü destan anlatıcılarının aktardıkları hikâyelerden başlayarak günümüz çağdaş edebî metinlerinde “ötekiler”, kelimelere yakalanarak, kelimeler aracılığıyla aktarılacak ya da fikir ve diyalog için bir hareket noktası görevi üstlenerek görülebilirler.” (Çekintaş, 2017, s. 213)

Metinde kafirler için “kara tonlu, demür tonlu, kanlı” gibi tanımlamalar kullanılmıştır. Kara'nın yani renk olarak siyahın kötü, yer altı dünyasını simgeleyen bir yanı vardır. Kafirler için “kara tonlu”, “azgın dinli”, “itim kafır” gibi onları aşağılayıcı ve küçümseyici ifadeler kafirlerin konumlarını ve durumlarını sembolize etmektedir. Oğuz yöneticilerine ait eşyalar genelde altındandır. Daha çok ağ, ala ve gök renktedir, ötekilerin ise eşya ve hayvanları kara renktedir. Kara renk kötülüğü ve eksikliği ifade eder.

Müslüman Oğuzların ortak değerlerinden biri domuz etinin haram kabul edilmesidir. Bu bağlamda hikayelerde kafirlerin verdikleri şöenlere “küçük tonuz şöeni” denmesi, esir ettikleri kişileri tuttıkları yer için “tonuz damı” denmesi kafirlerin domuz beslemelerine ve domuz eti yemelerine gönderme yapılarak onların müslüman olmadıkları vurgulanır.

Hikayelerde kafirler için “*kaftanı arhası yırtuhlu*” tabiri kullanılmaktadır. Oğuzların kaftanları yırtmaçsızken kafirlerin yırtmaçlı kaftanlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. “Urgan” kelimesi kafirlerden söz edilirken kullanılır. Bamsı Beyrek Bayburt Hisarı’nda tutsak olduğunda kafir kızının onu urgan yardımıyla hisardan aşağı indirmesi, urganın bir tür tutsaklıktan kurtuluşa ulaştıran bir motif olduğunu düşündürür.

Oğuz toplumunda hapis cezasının olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ancak kafirler, ele geçirdikleri Oğuz beylerini hapse atmaktadırlar. Bu ise bizlere düşman/kafirlerin yerleşik hayat sürdüklerini gösterir. Hapis ise metinlerde; tonuz damı, kuyu, zindan olarak geçmektedir.

Konar-göçer toplum olan Oğuzlarda taşınabilir meskenler vardır. Onların çadırları göçlerine de eşlik etmektedir. Buna karşılık kafirlerin taştan yapılmış yüksek kuleleri vardır. Alınca, Ak hisar, Aksaka, Düzmürd Kalesi gibi hisarlar kafirlerin meskenleridir.

Hikayelerin genelinde düşman sayısının Oğuzlardan çok olması, Oğuzların sayıca az olmalarına rağmen ne kadar savaşçı olduklarını ve Tanrı’nın yardımıyla savaşları kazandıklarını anlatılır.

“Savaşlarda Oğuzların sayısı düşmanların sayısından daima azdır. Bu bilgi Oğuzların güç bakımından üstünlüğünü göstermektedir. İki rekat namaz kılınarak tanrı ile bağ kurulup, tanrı’dan zafer istenmektedir. ... davullar, nakaralar coşturucu etkisiyle göz kırpmadan savaşa girilmektedir. Kendi başlarına savaşa girenlerde nakara davulların yerini arslan gibi kükremek, deve gibi anramak, nara atmak almaktadır.” (Koç, 2020, s. 275)

Şökli Melik, Oğuz beylerinin en büyük düşmanıdır. Arşun Oğlu Direk Tekür, Kara Tüken Melik, Kara Arslan Melik, Buğacuk Melik diğer önemli düşmanlarıdır.

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikayede ise Eylik Koca oğlu Alp Evren’in “Ağ Melik çeşme kızına nikah eden, Sofi Sandal Melike kan kusduran...” şeklinde belirtilen düşmanların da olduğu görülmektedir.

“Topkapı sarayı destanında girişinde Sarı Sandal adlı, Oğuzların bir düşmanından söz açılmaktadır. Dede Korkut’ta ise bu kişi sofi Sandal Melik adı ile geçmektedir. Dede Korkut bu kişiyi Müslümanlık ile benzeştirmiş olmalıydı.” (Ögel, 1971, s. 115)

Düşman isimlerinden bazılarının Türkçe oluşu ve Kazan Bey’in tutsak olup oğlu Uruz’un onu kurtardığı hikayede kafirlerin ölülerine aş vermeleri şamanizm inancındaki atalar kültüyle ilişkilidir. Fakat onların düşman olarak yer almaları Müslüman olmadıklarını göstermektedir. O halde önceden Oğuzlar ile aynı dine ve inanca sahip olup daha sonra din değiştirdikleri veya hristian oldukları öne sürülebilir.

“Bazı araştırmacılar bu düşmanların isimlerinin Türkçe olmasından hareketle bunların Rum veya Gürcü beyleri değil Müslüman olmayan diğer Türk boylarının beyleri olduğunu ileri sürmüştür.” (Balyemez, 2011, s. 20)

Şökli Melik destanlarda 4 hikayede bulunur. Her defasında Buğacık Melik ve Kara Tüken ile birlikte ölmektedir. Kıpçak Melik ise Selçukluların “Dukak” gibi demir yaylı lakabıyla anılmaktadır. Kazan beyin ve Kara Budak’ın ona kan kusturduğundan bahsedilir. Kıpçak Melik’in Kıpçaklara mensup olduğu adından anlaşılmaktadır.

Hikayelerde geçen kafir düşmanlar şu şekildedir:

Dirse Han oğlu Boğaç Han’ın hikayesinde kafirlerin isimleri yoktur. “kanlı kafir” olarak geçmektedirler.

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikayede; Şökli Melik’i Kazan, Kara Tekür’ü Kıyan Selçuk Oğlu Deli Tundar ve Boğacuk Melik’i ise Deli Budak öldürür.

Bay Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek’in hikayesinde bezirganların yolunu kesip onları yağmalayan ve daha sonra Beyrek’in bezirganların öcünü aldığı Avnuk Kalesi’nin kafirleri bulunmaktadır. Bay Bican Bey’in kızını vadettiği Bayburt Hisarı Beyi’de Banı Çiçek ile evlendiği için Bamsı Beyrek’i esir alır. Hikaye sonunda Bamsı Beyrek ve Oğuz beyleri Bayburt Hisarı’na akına giderler. Şökli Melik’i Kazan, Kara Tekür’ü Deli Tundar, Kara Arslan Melik’i ise Kara Budak öldürür.

Kazan Beg oğlu Uruz Beg'in tutsak olduğu hikayede av yerine gelen Kazan ve yiğitlerini Başu Açuk Tatyan Kalesi'nin casusları, casuslar. “*Keçe börkli, azgun dinlü, kızgın dilli*” kafirler gelerek Uruz'u esir ederler. Kazan ve Oğuzlar Uruz'u kurtarmak için kafire giderler. Şöklı Melik'i Kazan, Kara Tüken Melik'i Tundar, Boğacuk Melik'i ise Kara Budak kılıçlar. Boyu Uzun Borla Hatun ise kafirin kara tuğunu (bayrağını) kılıçlar. Hikayede kafirlerin isimleri yoktur.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı'nın hikayesinde Kan Turalı, Trabzon Tekür'ünün kızını almak için bütün sınavları geçerek Selcan Hatun'u alıp yola koyulur. Trabzon Tekür'ü vazgeçerek kızını geri almak üzere “*ebçin kara tonlu, gök demirli*” altı yüz kafir ile yola koyulur. Burada düşmanların veya kafirlerin isimleri belirtilmemiştir.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek'in hikayesinde Kazılık Koca Düzmürd Kalesi'ne (Karadeniz kenarındadır) akına gider. Düzmürd Kalesi'nin Arşun Oğlu Direk adlı Tekürü vardır. “*Altmış batman gürz salar, katı muhkem yay çeker*” ve Kazılık Koca'yı on altı yıl esir eder. Kazılık Koca oğlu Yegenek ve Oğuz beyleri Kazılık Koca'yı kurtarmaya giderler ve savaşırlar. Burada savaştıkları kişilerin isimleri yazılmamıştır.

Begil Oğlu Emren'in hikayesinde Oğuz ülkesinin sınırlarında karavulluk görevi yapan Begil ava çıktığında atından düşerek uyluk kemiğini kırar. Bunu duyan casuslar “*altı perli gürz*”leri olan kafirlere haber verirler. Kafirler yola koyulur, Begil'in oğlu Emren babasının kıyafetlerini giyerek gelen kafirleri karşılar ve savaşırlar. Kafir öleceği sırada şehadet getirerek Müslüman olur. Akın tamamlanır, yağma yapılır. Fakat bunların kim oldukları, isimleri belli değildir.

Uşun Koca oğlu Segrek'in hikayesinde Egrek Kazan Bey'den akın için izin ister. Gökçe Deniz'e gider. Alınca Kalesi'nin Tekürü Kara Tekür orada koru yaptırmıştır. Egrek ve yiğitleri bu koruyu yağmalarlar. Bunun üzerine kafirler gelirler ve Egrek'i esir ederler. Zaman geçer ve Egrek'i kurtarmaya kardeşi Segrek gelir. “*Altmış demir tonlu*” kafir gelir Segrek'i alamaz. Yüz kafir gönderirler fayda etmez. Sonunda üç yüz kafir gönderilmek istense de onlar Segrek'ten korkarak gitmek istemezler. Egrek zindandan çıkarılır. Segrek ile Egrek meydanda söyleşirken birbirlerini tanırlar. “Kara

tonlu kaire” kılıç vururlar. Burada kairler kara tonlu olarak ifade edilirler ve isimleri belli değildir.

Salur Kazan’ın tutsak olup oğlu Uruz’un onu kurtardığı hikayede Kazan ve yirmi beş yiğidi Tomanın Kalesi’nin sınırlarında uyuyakalırlar. Kairler gelerek Kazan’ın yirmi beş yiğidini şehit ederler, Kazan’ın ellerini kollarını bağlayarak esir ederler. Kairler aralarında konuşarak karar alırlar. Kazan onları överse, bir daha yağmaya gelmezse ve verecekleri haraca razı olursa onu salıvereceklerdir. Kazan onlara o kadar çok kahramanlık yapmasına rağmen kendisini bile övmediğini, onları da övmeyeceğini söyler. Bu kısımlarda aslında kendisini övmektedir. 13. Hikayede geçen konuyu yani binlerce düşman asker gelmesine rağmen korkmadığını, ejderhayı görünce bir gözünün kanlandığını gözünü oymaya karar verse de vazgeçtiğini ve ejderhayı öldürdüğünü anlatır. Bu sırada Uruz ve Oğuz beyleri Kazan’ı kurtarmaya gelirler. Görüldüğü üzere bu hikayede de kairlerin isimleri belli değildir.

Düşman ile olan münasebetlerin anlatıldığı hikayeler toplamda dokuz tanedir. Bunlardan üçünde Şöklı Melik, Kara Tekür veya Kara Arslan Tekür ve Boğacuk Melik isimleri geçmektedir. Onları kılıçlayan Oğuz Beyleri de hep aynıdır. Burada düşman/kair veya ötekilerin kim olduğu hakkında değişik fikirler vardır. Metinlerde geçen “it Becene” kelimesinden hareketle onların Peçenekler olduğunu savunanlar bulunmaktadır.

“Şecere-i Terakime’de Salurların, Peçeneklerle uzun yıllar boyunca mücadeleleri ve savaşları şu şekilde tasvir edilir: “Ve yine Becene kabilesi de kendisinde töre ileri sürüp Salur halkı ile düşman olup vuruşurlardı. Beş altı nesle kadar bu iki boyun arasında düşmanlık var idi. Becene boyu Salur boyuna galip gelirdi. Onun için Salur boyu Becene halkına İt Becene derler. Becene ilinin Toymaduk adlı bir padişahı vardı. O ordu ile gelip Salur ilini vurup Salur Kazan Alp’in anası Saçaklı’yı rehin alıp gitti. Üç yıldan sonra kethüdası Enkeş’i çok mal ile gönderip Saçaklı’yı geri aldı.” (Özel, 2015, s. 183)

Oğuzlara göre kair diye tabir ettikleri düşmanlardan bir diğeri ise Hristiyan Kıpçaklardır.

“Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boyu adlı hikâyede, Salur Kazan’ın düşmanları arasında Demir Yaylı Kıpçak Melik’ten bahsedilir [Tezcan- Boeschoten 2006: 63].

Kıpçaklar, bilindiği üzere başlangıçta Kimek birliğine dâhil olup, daha sonra birliğin zayıflama emareleri göstermesi üzerine öne çıkarak hâkim konuma gelmişler ve diğer boylara kendi isimlerini kabul ettirmişlerdi. XI. yüzyıla gelindiğinde, “Kimek” adının kaybolup “Kıpçak” adının onun yerini aldığını görüyoruz. IX. yüzyıl sonları ile X. yüzyıl başlarında teşekkül eden Oğuz Yabgu Devleti ile karşı karşıya getirmişti. Güneyde Orta Asya pazarlarına açılma, batıda Karadeniz bozkırları ve Rus şehirlerine sokulma arzusundaki Kıpçakların Oğuz yabgularıyla çatışmaları böylece kaçınılmaz hâle geldi.” (Özel, 2015, s. 184)

Yunus Zeyrek bütün bunlardan yola çıkarak Oğuzların kafirler diye söz ettiği kişilerin Hristiyan Türkler, Kıpçak ve Peçenekler olduğu sonucunu çıkarmıştır. (Zeyrek, 2015, s. 14)

5. SONUÇ

Dede Korkut hikayeleri Türk milli benlik ve şuurunun anlatıldığı destani hikayeler bütünüdür. Anlatılan hikayeler Türk gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini, töre ve yaşamlarını, ahlak ve felsefi görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda değerler eğitimi için oldukça iyi bir kaynak oluşturmaktadır.

Dede Korkut hikayeleri sözlü geleneğe halka kendi benliğini hatırlatma, ortak duygu ve düşünceleri oluşturma yol gösterme gibi amaçlarla icra edilirken sözlü geleneğin bir parçasıdır. Daha sonra yazıya geçirilerek ortak kimliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Destansı hikayelerin içinde yer yer mitolojik öğeler bulunmasının yanı sıra pek çok araştırmacının vermiş olduğu bilgilerden hareketle hikayelerde geçen karakterlerin gerçek şahsiyetler olabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca kullanılan atasözleri ve deyimlerin hala geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Dede Korkut hikayelerinin bulunan nüshaları incelendiğinde Dresden ve Vatikan nüshalarında eserin dili ve coğrafyası hakkında iki ayrı dönemin olduğu görülmüştür. Birinci dönem IX. ve X. yüzyıllarda Sir-Derya ve Hazar denizinin kuzeybatısında yaşayan Oğuzlar'ın Kıpçak ve Peçenekler ile savaştıkları dönem olduğu düşünülür. İkinci dönem ise Oğuzların devamı olan Türkmenlerin Anadolu'da XIV. ve XV. Yüzyıllarda yaptıkları savaşlar, hafızalarında kalan çeşitli hatıralar ve Selçukluların Anadolu'yu fethinden önceki ve sonraki zamanı kapsayan Anadolu baskınlarını içeren dönemdir. Türkmen/Sahra-Günbed nüshasında ise tarih konusunda tartışmalar sürmektedir. Metin Ekici XIV. ve XVI. Yüzyıllara ait olduğunu belirtirken Yusuf Azmun ile Shahgoli ve arkadaşları XVII. ve XVIII. Yüzyıllara ait olduğunu belirtmektedirler. Ahmet Bican Ercilasun ise XVII. Yüzyılda (1786-1797 yılları arasında) yazılmış olduğunu belirtmektedir.

Bulunan nüshaların ortak bir dip nüshaya dayandığı görüşü hakimdir. Bakıldığında Dresden nüshasında 12 hikayenin olması onu diğerlerine nazaran daha makbul kılmaktadır. Türkmen-Sahra/Günbed nüshasında islami motiflerin diğerlerine göre daha çok olduğu, yazılış tarihi açısından da daha geç döneme ait olduğu anlaşılmıştır.

Ayrıca olayların yaşanıp sözlü gelenekte anlatıldığı coğrafya ve yazıya geçirildiği coğrafya ile ilgili olarak; genel bir kanıyla çok geniş bir coğrafya olmasıyla Orta Asya'nın batısı ve Kafkaslar olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Esere adını veren Dede Korkut için doğumu, ölümü ve kopuzu hakkında pek çok mitolojik ve efsanevi rivayetlerin olduğu görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle Dede Korkut'un gerçek bir şahsiyet olmasa bile Türkler için çok önemli ve çok değer verdikleri bir kişilik olduğu görülmüştür.

Dede Korkut hikayeleri incelendiğinde başta Depegöz unsuru olmak üzere Dede Korkut'un şahsiyeti, Deli Dumrul'un karısının canını kocası için feda etmesi, Bamsı Beyrek'in yaşadıkları, Deli Dumrul'un Azrail'e kafa tutması ile başta Homeros'un "ilyada" eserine, Yunan mitolojisine ve Gılgamış Destanı'na olan benzerliklerinin olduğu görülmüştür. Efsanevi anlatıların temelinde akıl yetisine sahip, bildiğini bilen insan olarak ölümsüzlüğü arama ve ölümlü olduğunu kabullenme ile varoluş serüveninin anlatılması bir diğer ifadeyle insanın tragedyasını anlatmasıdır.

Bu ölümsüzlük arayışı, insanın insan olma hikayesi sadece Antik Yunanlılara has olmayıp tüm insanlığın konusudur. İnsanın insan olma serüveni Homeros'ta Gılgamış'ta veya Dede Korkut'ta görülen bir olgudur. Birtakım farklılıklarla tüm insanlar, toplumlar tarafından belki de ben kimim? Sorusuna hizmet eden felsefi bir anlam bulmada karşılaşılan karamsar bir hikeyedir. Tanrı tarafından yaratılan ve sonlu olan insanın ölümsüzlük arayışının onun bilincinde varolan ölüm bilgisinden bir kaçma, bir bunalım ve ölümsüzlüğe yönelme belki de Tanrı'ya karşı isyan durumuna geçme halinin yine insanın birincil niteliklerinden olan Antik Yunan filozoflarının dediği gibi "kendi varlığını koruma ve sürdürme" güdüsünden kaynaklandığı açıktır.

Toplum içinde yaşama kendi yaşamını sürdürme, aidiyet ve güvenlik gibi gereksinimlere hizmet etmektedir. Hikayelere konu olan Oğuz toplumunun ortak dil, din, ahlaki değer gibi özelliklerle bir araya gelmiş bir toplum olduğu görülmüştür. Yarı-göçebe, atlı Oğuz toplumunun hayvancılıkla uğraştıkları, geçimlerini akın ve yağmadan elde ettikleri ganimetlerle sağladıkları görülmüştür. Oğuz toplumunun Hanlık yönetimi ile yönetildiği, Oğuz töresi denilen ahlaki ilkelerden meydana gelen

hukuki bir düzene sahip oldukları anlaşılmıştır. Bayındır Han'ın kut almış bir kişi olduğu, il adı verilen teşkilatın iç ve dış olmak üzere yönettiği görülmüştür.

Müslüman olan Oğuzların eski inançları Gök-Tanrı ve şamanizmi hayatlarının büyük bir bölümünde hala devam ettirdikleri anlaşılmıştır. Metinde geçen ağaç, dağ, su gibi yer-su kültleri ve atalar kültü şamanizm inancının izleridir. Ayrıca hikayelerde köpek, kurt, yurt ve Kazılık Dağı ile konuşulması animizmi anlatmaktadır. Oğuzlar islam dininin pek çok kıssasına, peygamber ve Kur'an-ı Kerim bilgisine sahiptirler. Ancak gündelik yaşamlarında islam dininin kültürünü savaşa girmeden önce arı sudan abdest almak, iki rekat namaz kılmak, Hz. Muhammed'e salavat getirmek, Tanrı'ya dua etmek ve savaş sonucunda kiliselerin yıkılması yerine mescit yapılması, hutbe okutulması olarak sürdürmektedirler.

Hikayelerde Oğuz toplumunun siyasi sınırlarını belirlemesine, toplumun meşruluğunu sağlamaya hizmet eden ve toplumun birlik beraberlik gibi duygularını pekiştiren, onların çıkarlarına yani doğal isteklerine uymayan kişi veya toplumların ötekileştirildiği, düşman olarak konumlandırıldığı görülmüştür. Toplum olarak İslam dinini seçen fakat eski inançları olan Gök-Tanrı ve Şamanizmin etkilerinin de hala devam ettiği bir inanç yapısında olan Oğuzlar, müslüman olmayanları ötekileştirmektedirler.

Oğuzlarda olan şeyler güzel, aydınlık bir şekilde al, ak, gök gibi renklerle ifade edilirken ötekilerde olan şeyler kötü ve çirkin olarak kara, küçük, domuz gibi tasvirlerle ifade edilmektedir. Oğuzların düşman diye adlandırdıkları kişileri kendi inandıkları dinin dışında olduklarını vurgulamak için bir takım gönderme yapmaları kendi içlerinde erdem kabul ettikleri tutum ve davranışları düşmanlar söz konusu olduğunda ortadan kaldırdıkları görülmüştür. Oğuz toplumunun içinde bulunduğu koşullarda hayatta kalabilecekleri bir ahlaki sisteme sahip oldukları görülmüştür. Bugünden bakıldığında bazı ahlaki normları olumsuz görünse bile o günün koşullarında diğer toplumlardan daha az veya daha fazla ahlaklı değildirler.

Hikayelerde geçen ötekiler Şökli Melik, Kara Tüken Melik, Kara Arslan Melik, Buğacık Melik, Tomanın Kalesi'nin tekürü, Düzmürd Kalesi'nin tekürü Arşun Oğlu

Direk Tekür ve Trabzon Tekürü olarak geçmektedir. Hikayelerin dördünde ortak olarak Şökli Melik, Kara Tüken Melik, Kara Arslan Melik ve Buğacık Melik yer almaktadır. Gerçek tarihi kişiler olarak pek çoğunun kim oldukları hakkında çeşitli araştırmacıların ortak noktaları onların Hristiyan Kıpçak ve Peçenekler olduğudur. Oğuzların düşmanları kafir dedikleri Hristiyanlardır. Bazı durumlarda aşağılamak için onlara putperest olduklarını ifade ederler.

Töreye uygun yaşamın birinci derecede erdem sayıldığı, atlı, yarı göçebe Oğuzlar için çetin bir coğrafyada hayat sürdüklerinden dolayı güçlü kuvvetli olmanın önemli olduğunu, bu nedenle “ad kazanma” gibi bir unsurun çok önemli olduğu anlaşılmıştır. Savaşçı özelliklere sahip bir toplum olan Oğuz erkeklerinde alpliğin önemli bir erdem olduğu görülmüştür. Oğuz toplumunda kadınların savaşçılık özellikleri Borla Hatun, Banı Çiçek ve Selcan Hatun üzerinden anlatılmaktadır. Bu bahsedilen kadınlar ise sadece zorda kaldıklarında savaşmaktadırlar. Ayrıca ataerkil bir toplum olan Oğuzlarda kadınların özgürlükleri sadece Borla Hatun üzerinden anlatılmıştır. Onun devleti yöneten Bayındır Han’ın kızı olması, Bayındır Han’ın beylerbeyi olan Kazan’ın eşi olmasından ötürü diğer kadınlardan farklı bir statüye sahip olduğu anlaşılmıştır. Oğuzlar toplum normları dışında tutum ve davranışlar sergileyen kişileri “deli” olarak nitelendirmektedirler. Oğuz toplumunda alplik, cesaret, yalan söylememek gibi ahlaki ilkelerin bulunduğu fakat bazı durumlarda bu ahlaki ilkelere uymadıkları anlaşılmıştır.

Dede Korkut hikayeleri hakkında bazı araştırmacılar ve toplumsal gruplar her ne gibi sonuçlar çıkartırlarsa çıkartsınlar Dede Korkut, Türkçe ve Türk kültür tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptir ve bu gerçek asla değişmeyecektir.

KAYNAKÇA

- Aliyeva, A. (2020). *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum ve Kadın*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].
- Altun, N. (2010). *Dede Korkut'ta Yer Alan "Urlaşuban" Kelimesi Hakkında*. Turkish Studies (elektronik): <http://www.turkishstudies.net/turkishstudies> adresinden alınmıştır.
- Arıcan, A.A. (2021). *Bir Yunan Mitolojisi Efsanesi:Prometheus Hikayesi*. Mart 2021 tarihinde <https://sanatperver.com./Prometheus-hikayesi/> adresinden alınmıştır.
- Avşar, M. B. (2015). *Muharrem Ergin ve Azad Nebiyev'in Dede Korkut Oğuznâmelerindeki Metin Aktarımlarının Karşılaştırılması(v.85a-152a)*. Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].
- Aydın, A. (2004). *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. Seda Yayınları.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması-Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası (Metin-Çeviri-Sözlü-Tıpkıbasım)*. Kutlu Yayınevi.
- Balyemez, S. (2011). *Dede Korkut Hikayeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Bilim Dalı, [Doktora Tezi].
- Bayram, D. (2016). *Felsefeyi Anadolu'da Yeniden Yurtlandırmak Dede Korkut Hikayelerinin Felsefi Analizi*. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].
- Bektaş, N. (2011). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Anametinisel Dönüşümler*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi bilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].

- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi*. (R. Özbay, Çev.) Bilgesu Yayıncılık.
- Boz, E. (2016). *Sadettin Özçelik, Dede Korkut I. Cilt (Dresden nüshası- giriş, notlar 931 s.), II. Cilt (Dresden nüshası- metin, dizin 996 s.)*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten.
- Bulduk, Ü. (1996, Ocak). *Dede Korkut, Oğuz Elleri ve Kafkaslar*. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi.
- Çekintaş, M. (2017). *Dil Felsefesi Açısından Destanlarda “Yabancı” ve “Düşman” Olgusu: Yakut Destanı Üzerine Bir Deneme*. Dil Araştırmaları, 11(20), 213-230.
- Çelebi, İ. (1998). *Hızır*. İslâm ansiklopedisi, 17, 406-409.
- Çelepi, M. S. (2016). *Anadolu’da Toplumsal Kimliğin İnşası Ve Dede Korkut Boylarındaki Bireyin Tekamülü*. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi(25), 65-90.
- Daşdemir, M. (2010). *Dedem Korkut kitabı(Genel Değerlendirme)*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten(58(2)), 67-90.
- Demirci, İ. (2020). *Dede Korkut hikayeleri*. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları:94.
- DresdenNüshası:
http://digital.slubdresden.de/fileadmin/data/280873166/280873166_tif/jpegs/280873166.pdf Msc. DRESD. EA.86.
- Ekici, M. (2019). *Türkistan/Türkmen-Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy-Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım)* Ötüken Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (2019). *Dede Korkut Kitabı'nın Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar*. Milli Folklor(123), 5-22.
- Erdal, M. (2015). *Ana Oğuzca ve Selçuklu Oğuzcası*. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 5.uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri.
- Erdoğan, M. (2020). *Dede Korkut Hikayeleri'nin Jung'un Arketipler ve Psikolojik Tipler Kuramı Bağlamında İncelenmesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı Hakkında*. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı Hakkında*, (9 Aralık 2017 Günü Sivas Türk Ocağı'nda Konferans Olarak Sunulmuştur.) Sivas Türk Ocağı.
- Euripidies. (2018). *Alkestis, Medeia, Elektra*. (A. H. Tanpınar, Çev.) Dergah Yayınları.
- Fedakar, S. (13). *Alpamış Destanı ve Dede Korkut kitabı'ndaki mitolojik motifler*. Milli Folklor(52), 60-67.
- Genç, İ. Kılıç, A. Aksoyak, İ. H. (2014). *Dede Korkut Kitabı, Han'ım Hey*, Türkiye Odalar Birliği (TOBB) /2c. (XVII. 818; 314, 548, 25S:Tıpkıbasım
- Gezgin, İ. (2009). *Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı Gılgamış*. Alfa Yayınları.
- Gökberk, M. (2016). *Felsefe tarihi* (28. Basım) Remzi Kitabevi.
- Gökyay, O. Ş. (1968). *Dede Korkut hikayeleri ve önemi*. Türk Halk Edebiyatı, Özel Sayısı, 424-435.
- Gökyay, O. Ş. (1971). *Dede Korkut destanlarında islami unsurlar*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten(19), 61-82.

Gökyay, O. Ş. (1994). *Dede Korkut*. İslam ansiklopedisi (Cilt IX, s. 77-80) Türkiye Diyanet Vakfı.

Güngör, H. (2010). *Şamanizm*. İslam ansiklopedisi (Cilt 38, s. 325-328) Türkiye Diyanet Vakfı.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm- mataryeller ve araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kafesoğlu, İ. (1977). *Türk milli kültürü*. (1.basım) Ötüken Yayınları.

Karahan, A. (2015). *Divan-ı Lügat'it Türk'e Göre Oğuzca. Oğuzlar, Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*. 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kitabı Mukaddes, İstanbul: Birleşmiş Kitabı Mukaddes Cemiyetleri (İbrani, Kildani ve Yunani dillerinden son tashih edilmiş tercümedir.)

Kocaoğlu, T. (2019). *Yusuf Azmun, Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması: Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım)* Kutlu Yayınevi, Haziran 2019, tarihinde Milli Folklor: www.millifolklor.com adresinden alındı.

Koç, T. A. (2020). *Dede Korkut Hikayeleri'nde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Anabilim Dalı Türk dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, [Doktora Tezi].

Küçük, B. (2013). *Dede Korkut Kitabı'nda Toplumsal Değer Algıları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].

- Küçük, M. A. (2020). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk geleneğinde “Don değiştirme”*. Bilig(94), 97-122.
- Mielke, T. R. (2017). *Ölümsüzlük Arayışı, Gılgameş*. (D. Aslan, Çev.) Olimpos Yayınları.
- Nebiyeva, Ü. (2008). *Oğuz Epik Düşüncesinin Kaynağı Olarak Kitab-ı Dede Korkut'un Dresden Nüshası*. Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi(86).
- Ögel, B. (1971). *Türk mitolojisi I-II*. (1.Baskı) Milli Eğitim Basımevi.
- Özay, Y. (2010). *10 Yıl Sonra Dede Korkut Oğuznameleri Ve Notlar*. Milli Folklor Dergisi(22), 91-102.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut Dresden Nüshası*, Metin,Dizin. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016) *Dresden Nüshası I. cilt Giriş, Notlar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2016) *Dresden Nüshası II. cilt Metin, Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2019, Ağustos). *Dede Korkut Oğuznamelerinin Kaç (ıncı) Nüshası Bulundu?* Türk Dili, CXVII(812), s. 48-56.
- Özçelik, S. (2022, Ocak). *Dede Korkut'un Günbed Yazması ve Metin Neşirlerinin Adlandırılması Üzerine*. Türk Dili(841), 26-34.
- Özel, H. (2015). *Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?* Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 15(2), 181-184.
- Özen Y. & Gülaçtı F. (2010). *Benlik kavramı ve benliğin gelişimi bilen benliğe gereksinim var mı?* Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(2), 20-38.

- Özlem, D. (2004). *Etik, Ahlak Felsefesi*. Notos Kitap Yayınevi.
- Sarıboğa, B. (2018). *Antik Yunan Mitolojisinde “Pan” Karakterinin Batı Müziği Bestecileri Üzerindeki Etkisi*. *Ulakbilge*, 6(28), 1147-1159.
- Sepetçioğlu, M. N. (1998). *Dedem Korkutun Kitabı*. İrfan Yayıncılık.
- Sertkaya, O. F. (2019). *Azmun. Y. Dede Korkut'un Üçüncü El Yazması. Yeni Soylamalar ve Boylar (Hikâyeler) ile Türkmen Sahra Nüshası, Giriş-Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jots>, 3(2), s. 637-646.
- Shahgoli, N. K. Yooghoobi, V. Aghatabi, S. & Behzad, S. (2019). *Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım*. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), s. 147-379.
- Sina, A. (2004). *Alkestis ve Deli Dumrul*. (Cilt 23) Tarih Araştırmaları Dergisi.
- Solak, H. (2022). *Dede Korkut Bu Defa Bursa'da*. Mart 20, 2022 tarihinde Yeni Şafak Gazetesi: <https://www.yenisafak.com> adresinden alındı.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı-Destanları*. Ankara Üniversitesi, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları:170.
- Şahin, N. (2017). *Dede Korkut Hikayeleri'ndeki Metaforlar*. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6 (1), 84-114.
- Şenesen, İ. (2021). *Şamanizm'in Bilimsel Kavram Olarak Tanımlanması Üzerine Bir Değerlendirme*. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*(6), 52-61.
- Taşagıl, A. (2015). *Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında. Oğuzlar, Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Taşağıl, A. (2017). *Bilge Kağan'ın Vasiyeti*. Bilim, Kültür Sanat, Bilge Yayıncılık, 1.basım.
- Teyek, S. (2013). *Kitab-ı Dede Korkut'ta Diplomatik Lisan: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Tezcan, S. & Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi.
- Topaloğlu, B. (2001). *İsm-i Azam*. İslam ansiklopedisi, 75-76.
- Topuk, İ. (2020). *Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Nüshasında Yer Alan Fiillerin Birleşim Değerleri*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi].
- Veren, E. (2016). *Dede Korkut Kitabı Dresden'e Niksar'dan Mı Gitti?* Türk Dili, Dil Ve Edebiyat Dergisi, CX.(777), 40-44.
- Yıldız, O. (2021). *Dede Korkut hikâyeleri ile İliada ve Odysseia Destanları Arasında Mukayeseli Bir Deneme*. Uluslararası Hakemli İnsan Ve Sanat Araştırmaları Dergisi cilt, 6, sayı 2, 6(2), 243-254.
- Zeyrek, Y. (2015, Eylül 20). *Dede Korkut Kitabı*. Ötüken Yayınları.